

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bingol University

The Journal of Bingol Studies

Sayı/Issue: 19

GÜZ 2023

Onursal Editör / Honorary Editor

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK

Editörler / Editors

Doç. Dr. Ömer TOKUŞ

Doç. Dr. İsmail NARİN

Doç. Dr. Nevzat KELEŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER

Dr. Öğr. Üyesi Çilem AYDOĞDU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor

Dr. Nimetullah KORKUT

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü / Advertising and Public Relations Manager

Doç. Dr. Yusuf AYDOĞDU

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. James Howard-Johnston Oxford University, Amerika/USA
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Abdulvahap YILDIZ Harran Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Nurşat JUMADİLOVA Balashak Academy Karaganda, Kazakistan/Kazakhstan
Prof. Dr. Arshi KHAN Aligarh Muslim Universty, Hindistan/India
Prof. Dr. Mehmet BARCA Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Blagovesta IVANOVA University of Structural Engineering and Architecture (VSU),
Bulgaristan/Bulgaria
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ Harran Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Iryna BURLAKOVA National Aviation University, Ukrayna/Ukraine
Prof. Dr. Abdullah BAYRAM Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Hamza ALTIN Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Abdullah DUMAN Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Cavid QASIMOV Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. İrade MEMMEDLİ Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbajean/Azerbaijan
Doç. Dr. Mansumeh DAEİ Tebriz Payame Noor University, İran/Iran
Doç. Dr. Mustafa GÜNERİGÖK Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ömer TOKUŞ Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. İsmail NARİN Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Nevzat KELEŞ Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Murat ALANOĞLU Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Alexander AKOPYAN Institute of Oriental Studies, Rusya/Russia
Dr. Öğr. Üyesi Çilem AYDOĞDU Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Qasım HACIYEV	Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan/Azerbaijan
Prof. Dr. Hüseyin HANSU	İstanbul Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Sahip BEROJE	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Nusrettin BOLELİ	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Metin YİĞİT	Dicle Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Ramazan SOLMAZ	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Fevzi HANSU	Siirt Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Prof. Dr. Sıtkı ULUERLER	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Ahat SALİHOV	Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Doç. Dr. Oleksandr SEREDA	National Academy of Sciences of Ukraine, Ukrayna/Ukraine
Doç. Dr. Celaleddin MİRZOYEV	Termez State University, Özbekistan/Uzbekistan
Doç. Dr. Kayrat BELEK	Manas Üniversitesi, Kırgızistan/Kyrgyzstan
Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Ahmet KAYINTU	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN	Dicle Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Vedat AVCI	Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
Dr. Valentyna LAGODZINSKA	G.S. Kostiuk Institute of Psychology, Ukrayna/Ukraine
Dr. Victor IGNA	1 Decembrie 1918 University, Romanya/Romania
Dr. Firuz FEVZİ	Kabul University, Afganistan/Afghanistan
Dr. Ilirjana Kaceli (Demirlika)	University of Tirana, Arnavutluk/Albania
Abderrahmane AIT YAHYA	University Hospital Mohammed VI, Fas/Morocco

Bingöl Araştırmaları Dergisi, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of Bingol Studies is an international refereed journal which is published twice a year.

Scientific and legal responsibility of the articles belongs to their authors

Bingöl Araştırmaları Dergisi, **SOBİAD**, **İdealonline**, **Google Scholar**, **İSAM**, **BASE**, **Scientific Indexing Services**, **Academic Resource Index (ResearchBib)**, **Crossref** veri tabanları tarafından taranmaktadır.

The Journal of Bingol Studies is abstracted and indexed by this indexes: **SOBİAD**, **İdealonline**, **Google Scholar**, **İSAM**, **BASE**, **Scientific Indexing Services**, **Academic Resource Index (ResearchBib)**, **Crossref**.

Bu dergi, Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, BİNDAY ve Bingöl Belediye Başkanlığı'nın desteğiyle yayımlanmaktadır.

ISSN: 1309-369X

e-ISSN: 2757-8070

Dizgi ve İçdüzen: Ankara Dizgi Evi

Baskı: Repro Bir **Sertifika No:** 47381

Basım: GÜZ 2023

e-posta: omertokus@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Serkan AYCİL

**POSTA SANATI BAĞLAMINDA BİNGÖL TEMALI
FİLATELİK TASARIMLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA** 7

Burhan DİNÇER

**BİRİNCİ MECLİS'TE GENÇ MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİS FAALİYETLERİ
(1920-1923)** 37

Abdullah DODANGEH

**TİMUR'A SUNULAN *TUHFETÜ'L-FAKÎR İLÂ SÂHİBİ'S-SERÎR* ADLI ESER
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME** 61

Abdulaziz KARDAŞ

**CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE SULAMA FAALİYETLERİNE BİR ÖRNEK:
VAN ŞAMRAM KANALI (1935-1970)** 85

POSTA SANATI BAĞLAMINDA BİNGÖL TEMALİ FİLATELİK TASARIMLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Serkan AYCİL**

Öz

Posta sanatı bağlamında *Bingöl*'ü odağına alan bu çalışma ile *Bingöl* temalı filatelik nesnelerin belirlenmesi ve alanyazına kazandırılması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yönteminin esas alındığı bu çalışmada toplanan veriler, veri analiz yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yaklaşımıyla elde edilmiştir. 7 farklı araştırma konusu üzerinden oluşturulan bu çalışmada 1840-2005 yılları arasına tarihlendirilen toplam 28 adet filatelik nesneye ulaşılmıştır. Filatelik nesnelerin tür dağılımı ise 1 adet posta damgası, 1 adet damga pulu, 3 adet posta pulu, 3 adet kişisel pul, 3 adet ilk gün zarfı, 16 adet posta kartı ve 1 adet fotokart biçimindedir. Posta pullarına benzerlikleri nedeniyle hatalı olarak posta işlemlerinde kullanılan damga pulları, çoğu zaman mezat ve müzayedelerde diğer filatelik ürünlerle birlikte işlem görmektedir. Bu nedenle *Bingöl* temalı 1 adet *damga pulu* da çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Sonuç olarak emisyon programı ve kişisel pul uygulaması kapsamında hazırlanan çalışmalarda *Bingöl* temasının gerektiği gibi kullanılmadığı, posta kartları kategorisinde ise kentin seçilmiş mekânsal alanlarının tekrarı biçiminde bir etkinin olduğu görülmüştür. Bu nedenle kamu kurumları başta olmak üzere konuya duyarlı çevreler tarafından gerekli farkındalığın oluşturulması ve kentin ayırt edici yönlerini ön plana çıkartacak yeni tasarımlar için çalışmalara başlanması önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Filateli, Posta sanatı, Kartpostal, Bingöl

* Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde vermiş oldukları destekten ötürü Bingöl Belediyesi'ne ve Bingöl Barosu'na teşekkür ederim.

İstanbul PTT Bölge Başmüdürlüğü Muhasebe ve Finans Müdürlüğü. sserkan.aycil@gmail.com

Orcid: [0000-0002-3540-5548](https://orcid.org/0000-0002-3540-5548)

DOI: 10.53440/bad.1299822

Makale Türü: Araştırma Makalesi

(Makale Gönderim Tarihi: 20.05.2023-Makale Kabul Tarihi: 21.07.2023)

** Atıf Bilgisi: Aycil, S. (2023). Posta Sanatı Bağlamında Bingöl Temalı Filatelik Tasarımlar Üzerine Bir Araştırma. *Bingöl Araştırmaları Dergisi* (19), s. 7-36.

A RESEARCH ON BINGOL THEMED PHILATELİK DESIGNS IN THE CONTEXT OF MAIL ART

Abstract

With this study, which focuses on Bingöl in the context of postal art, it is aimed to determine Bingöl themed philatelic objects and to bring them into the literature. The data collected in this study, which is based on the qualitative research method, were obtained with the document analysis approach, which is one of the data analysis methods. In this study, which was created on 7 different research subjects, a total of 28 philatelic objects dated between 1840-2005 were reached. The distribution of philatelic objects is in the form of 1 postmark, 1 postage stamp, 3 postage stamps, 3 personal stamps, 3 first day covers, 16 postcards and 1 photocard. Stamp stamps, which are erroneously used in postal transactions due to their similarity to postage stamps, are often traded together with other philatelic products in auctions and auctions. For this reason, 1 stamp with the theme of Bingöl has been included in the scope of the study. As a result, in the studies prepared within the scope of the emission program and personal stamp application, it was observed that the Bingöl theme could not be used properly, and an effect in the form of the repetition of the selected spatial areas of the city in the postcard category. For this reason, it has been suggested to create the necessary awareness by the public institutions, especially the sensitive circles, and to start working on new designs that will highlight the distinctive aspects of the city.

Keywords: Philately, Mail art, Postcard, Bingol

Giriş

Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan insanların birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan kavramsal ağ posta sanatı olarak tanımlanmaktadır. Posta sanatını betimlemek için kullanılan mail art terimini ilk defa kullanan *Giovanni Lista*, posta yoluyla gönderilen ve dünyanın farklı birçok ülkesinde sergilenen tebrik kartı, mektup ve posta kartı gibi nesnelere *posta sanatı* kapsamında değerlendirmektedir (Muraz, 2009, s. 81). Posta sanatı gerek fikir gerekse sanat ürünü açısından dünyada dolaşıma sunulan en uygun araç olarak kabul edilmektedir. Kolay ve hızlı bir biçimde ihtiyaca cevap verebilme yeterliliği bulunan bu sanat sayesinde herhangi bir iletiyi, gezegenin en ücra köşesine göndermek mümkündür (Atalay ve Gürses, 2016, s. 629).

Posta sanatı fikri ise sanatçıların zaman içerisinde birbirlerine yolladıkları filatelik nesnelere kendi yapıtlarında kullanabilme düşüncesine veya ifade özgürlüğüne dayalı bir yaklaşımla özgün tasarımlar üretme kararlılığına dayandırılmaktadır (Genç, 2019, s. 154). 1950'lerde bilinçli ve organize

bir sanat hareketine dönüşen ve 1960'lı yıllara doğru giderek popüler hâle gelen posta sanatı, günümüzde sanatsal ürün olarak değerlendirilen birçok çalışmanın ortaya çıkartılmasına öncü olmuştur (Atalay ve Gürses, 2016, s. 627-630). Posta sanatının, sanatın buluşma mekânı olan müze ve galeri gibi kurumsal organizasyonlara alternatif bir girişim olarak ortaya çıktığı ve kısa zamanda kültürlerarası iletişim üzerinde belirleyiciliği olan bir akıma dönüştüğü düşünülmektedir. Ayrıca posta yoluyla iletişim kurmayı öngören bu akımı icra etmek için sanatçı olmaya gerek yoktur (Muraz, 2009, s. 81).

Filateli, genel itibarıyla posta ve pullarla alakalı nesnelerin dünyada kabul görmüş toplanma (koleksiyon) biçimi olarak tanımlanmaktadır (PTT, 2020, s. 3; PTT Anonim Şirketi, 2014, s. 493). Bu nedenle filateliyi pul koleksiyonculuğu ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Pul koleksiyonculuğu ise posta idaresinin belirli tarihlerde tedavüle çıkarttığı pullar ve bu pullarla alakalı mektup, posta damgası, ilk gün zarfı, tebrik kartı, posta kartı, uluslararası cevap kuponu, maksimum kart, yıllık pul poşeti, pul karnesi ve antiye gibi filatelik nesnelerin belirli bir sisteme göre biriktirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Eskier, 2017; Kuter, 2012, s. 26). Buna göre görsel iletişim aracı olarak kabul edilen birtakım nesnelere üzerinden anlamlı ilişkiler kurmak ve bu nesnelere üzerinden geçmişe dair bir değerlendirmede bulunmak olası bir durumdur.

Posta sanatı bağlamında Bingöl'ü odağına alan bu çalışma ile Bingöl temalı filatelik nesnelerin belirlenmesi ve alanyazına kazandırılması amaçlanmıştır. Kültür ve tabiat varlıklarının yanı sıra arıcılık, yayla kültürü, gastronomi, folklor ve kış turizmi açısından da ayrıcalıklı bir yere sahip olan Bingöl'ü filatelik nesnelere üzerinden anlamlandırmaya çalışan bu araştırmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Literatür Taraması

Evren (1999) çalışmasında kartpostallara göre daha ucuz olan fotokartların 1920 ile 1970 yılları arasında yaygınlaştığını ancak yurtiçindeki büyük kartpostal üreticilerinin dağıtım ağlarını kontrol altına almasıyla birlikte fotokartların zaman içerisinde kaybolmaya başladığı konusuna değinmiştir. Sonuç olarak kullanılan baskı tekniği sayesinde fotoğraflardan ayrılan fotokartların, günümüzde Cumhuriyet dönemini yansıtan en somut belgelerden biri olarak kabul edildiği üzerinde durulmuştur.

Güven Bezaz (2007) çalışmasında Dersaadet postanesinde kullanılan ilk mühür ve damga örneklerine dair bilgilendirmede bulunmuştur. Buna göre posta müdürlerinin makam mührü olarak kullandıkları mühürlerin bazı dö-

namelerde kıymetli evraklara, taahhütlü mektuplara ve makbuzlara tatbik edildiği görülmüştür. Henüz pul uygulamasının başlamadığı dönemlerde ise pulların yerine posta damgalarının kullanıldığı üzerinde durulmuştur.

Kazan (2016) çalışmasında, mektup aracılığıyla hayatımıza dâhil olan ve koleksiyonerler tarafından ilgiyle takip edilen pulların ilk gün zarfı ve özel gün damgası gibi filatelik materyallerle birlikte bir ülkenin kültürel, turistik ve ekonomik tanıtımına katkı sunduğu üzerinde durmuştur. Ayrıca pulculuğa yeni bir boyut kazandıran kişisel pul hizmetiyle birlikte gerçek ve tüzel kişilere ait görsel objelerin, pul olarak basılabileceği ve posta işlemlerinde kullanılabileceği bilgilendirmesinde bulunmuştur.

Alp (2019) çalışmasında Osmanlı maliyesinde gelirin toplanmasında önemli işlemlere sahip olan ancak tarihî süreç haricinde, maliye bilimi açısından hiç incelenmemiş olan fiskal pullara dair araştırmalarda bulunmuştur. Maliye bilimi açısından ele alınan bu çalışmada, mevcut konudaki noksanlıklar filatelik verilerle birlikte değerlendirilmiştir. Sonuç olarak maliye tarihi ile filatelik kaynaklar arasında önemli hata ve uyumsuzlukların olduğu tespitinde bulunulmuştur.

Kasap (2022) çalışmasında görsel iletişim ve haberleşme aracı olan ve efemera kategorisinde değerlendirilen kartpostalların, zaman içerisinde belge ve bilgi değeri olan kaynaklar hâline geldiği konusuna değinmiştir. Kartpostalların hem üzerlerinde taşıdıkları yazı, yer damgası, pul ve gönderici imzasıyla hem de kullanıldıkları dönemlere ait etnografik, siyasi, kültürel, tarihî ve toplumsal değişimleri yansıtmaları nedeniyle belgesel bir nitelik kazandıkları üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak kartpostallardaki her bir yazılı ve görsel öğenin, bilgi aktarımında gösterge olarak kabul edildiği çıkarımında bulunulmuştur.

2. Yöntem

Nitel araştırma yönteminin esas alındığı bu çalışmada toplanan veriler, veri analiz yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yaklaşımıyla elde edilmiştir. Doküman analizi, araştırılmaya konu olan verilerin belirli bir sistem dâhilinde incelenmesini öngören bir tekniktir (Kıral, 2020, s. 173). Bu tekniğe göre öncelikle, belirlenen hedef olgu hakkında bilgiler içeren yazılı belgeler incelenir. Akabinde biyografi, heykel, fotoğraf, portre, kartpostal, belgesel, örnek resim, video kaydı ve film gibi görsel kaynaklar üzerinden yapılan analiz sonuçlarına göre anlamsal çıkarımlarda bulunulur (Wach ve Ward, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39).

2.1. Araştırmanın Modeli

Belge ve görseller kullanılarak oluşturulan bu çalışma durum çalışması üzerinden ilerletilmiştir. Bu nedenle çalışmada yer alan her bir filatelik nesne derinlemesine bir incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırma alanının Bingöl temalı filatelik tasarımlar olarak seçilmesinin nedeni ise yapılan kontrollerde, filatelik tasarımlar üzerinden Bingöl'ü tanımlamayan herhangi bir araştırmaya ulaşılamamış olunmasıdır. Tablo 1'de Bingöl temalı filatelik nesnelere ilişkin temel verilere yer verilmiştir.

Tablo 1. 1840 ile 2005 Yılları Arasına Tarihlendirilen Bingöl Temalı Filatelik Tasarımlar

Ürün Bilgisi	Emisyonun Konusu	Tema ve İçerik Planı	Serideki Pul Sayısı	Kullanılan Nesne Sayısı	Basım Yılı	Baskı Sayısı
Posta Mührü	Büyük Memleket Serileri (II. Grup)	Kığı	-	1	1840-1890	-
Damga Pulu	Kontrat Pulu	Bingöl Belediyesi	-	1	1949	-
Posta Pulu	Büyük Memleket Serileri (II. Grup)	Bingöl Şehir Merkezi, Genç 12 Caddesi	12	2	1958	1 Milyon
	İllerimiz 2005	Bingöl Şehir Merkezi, Genç Caddesi	16	1	2005	-
Kişisel Pul	Kişisel Arşiv	Bingöl Barosu, Bingöl Belediyesi	3	3	2019-2022	-
İlk Gün Zarfı	05.03.1958 Tarihli İlk Gün Zarfı ve İlk Gün Damgası	Büyük Memleket Serileri (II. Grup)	2'li	1	1958	2.500
	23.05.1958 Tarihli İlk Gün Zarfı ve İlk Gün Damgası	Büyük Memleket Serileri (II. Grup)	2'li	1	1958	-
	01.01.2005 Tarihli İlk Gün Zarfı ve İlk Gün Damgası	Yüzen Ada	4'lü	1	2005	-

Posta Kartı	Kartpostallar	Bingöl Şehir Merkezi, Genç Caddesi, Dörtüol, Su Deposu, Yeni Cami, Eski Hükümet Konağı, Atatürk Anıtı, Ilıcalar Termal Tesisleri, Bingöl Eski Şehirlerarası Otobüs Terminali	-	16	1975 1984	-
	Fotokartlar	Hazar Gölü, Bingöl Halk Oyunları Ekibi	-	1	-	-

7 farklı araştırma konusu üzerinden oluşturulan bu çalışma sonucunda 1840-2005 yılları arasına tarihlendirilen toplam 28 adet filatelik nesneye ulaşılmıştır. Filatelik nesnelerin tür dağılımı ise 1 adet posta damgası, 1 adet damga pulu, 3 adet posta pulu, 3 adet kişisel pul, 3 adet ilk gün zarfı, 16 adet posta kartı ve 1 adet fotokart biçimindedir. Posta damgası, posta kartı ve fotokartlar üzerinde tarih ibaresine yer verilmediği için bu nesnelere bir kısmının tam olarak hangi tarihte tedavüle çıkartıldığına dair bir bilgiye erişilememiştir. Dokümanlar üzerinden yapılan incelemede ise üzerinde tarih ibaresi bulunmayan damga pulunun 1949'da tedavüle çıkartılan seriye ait olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra posta pulu ve ilk gün zarflarının üzerlerine ya doğrudan tarih ibaresi eklendiği ya da tarih damgası tatbik edildiği için bu nesne gruplarına yönelik tarihlendirmede bulunmak mümkün hâle gelmiştir.

2.2. Veri Toplama Yöntemi

Yazılı belgelerle birlikte görsel ve işitsel verilerin de doküman olarak kabul edildiği bilinmektedir. Giderek yaygınlaşan dijital teknolojiler, bir yönüyle veri kirliliği sorununu ortaya çıkarmıştır. Günümüz araştırmalarında karşılaşılan öncelikli problemlerden birisi de ulaşılan belgelerin orijinalliği ve kaynağının güvenilirliği sorunudur. Bu nedenle araştırma kapsamına dâhil edilen dokümanlar; güvenilirlik, orijinallik (birincil kaynak) ve temsil edilebilirlik yönünden denetime tabi tutulmuştur.

2.3. Veri Toplanma Süreci

Doküman incelemesi ve görsel araştırma esasına dayanan bu çalışma, iki farklı yöntem üzerinden ilerletilmiştir. Doküman incelemesi; basılı ve elektronik ortamda yayınlanan; tez, dergi, kitap, kurumsal yayınlar ve kurumsal web siteleri üzerinden gerçekleştirilmiş iken görsel araştırma ise filatelinin temel konularını, alanyazın boyutuna indirgeyen; posta mührü, damga pulu, posta pulu, ilk gün zarfları, posta kartları ve fotokartlar üzerinden oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmada yer alan toplam 28 görselin 12'si web sitesi üzerinden 1'i akademik kaynaklardan 15'i ise araştırmacının kişisel arşivinden alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışma süresince elde edilen veriler, veri analiz yöntemlerinden biri olan göstergebilim yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Göstergebilim; dizgiler, diller ve belirtke gibi gösterge dizgelerini inceleyen bir bilim olarak ortaya çıkmıştır (Guiraud'dan akt 2016 İlkdoğan, 2017, s. 3149). Bu çalışmada yer verilen filatelik nesnelere görsel bütünlük ve konu açısından *içerik, baskı, doku, renk, dizayn, tema vb.* incelemeye tabi tutulmuştur.

3. Bulgular

7 farklı araştırma konusu üzerinden oluşturulan bu çalışmada 1 adet posta mührü ile 1 adet damga pulu, 3 adet posta pulu, 3 adet kişisel pul, 3 adet ilk gün zarfı, 16 adet posta kartı ve 1 adet fotokarta ulaşılmıştır. Araştırmanın konu-görsel bütünlüğü ise ulusal ve uluslararası alanyazındaki içerik ile uyumlu olacak biçimde oluşturulmuştur.

3.1. Pul Öncesi Prefilatelik Mühür Devri

Farklı boyut ve şekillerde tasarlanan ilk mühür örneklerine Mezopotamya'da rastlanılmıştır. O dönemlerde kullanılan mühürler daha çok yazışma ve ticari varakalara resmiyet kazandırmak için kullanılmaktaydı. Bunun için öncelikle mektuplar bir ip yardımıyla sıkıca düğümleniyor sonrasında, düğümlenen iplerin üzerine mum damlatılarak mühürleme işlemi yapılıyordu (Geçmişten Günümüze Posta, 2007, s. 63; Güven Bezaz, 2006, s. 259).

Sonraki süreçte, pulların öncüsü olarak kabul edilen damgalar kullanılmaya başlamıştır. İlk damga örnekleri ise pulların icadından yaklaşık 160 yıl önce Londra'da kullanılmıştır. Posta hizmetlerine yeni pratikler kazandıran bu uygulama, çok kısa zamanda Avrupa'nın diğer bölgelerine de yayılmıştır. Giderek daha fonksiyonel hâle gelen damgaların üzerine bir de PP-Postage

Paid *posta ücreti ödenmiştir* veya Franco gibi ifadeler eklenmiştir. Ayrıca her bir gönderiye, üzerinde gönderinin çıkış merkezini gösteren ayrı bir damga daha tatbik edilmekteydi (Güven Bezaz, 2006, s. 259).

Avrupa'da kullanılan damga örneklerinin benzerleri Osmanlı İmparatorluğu'nda da kullanılmaktaydı. Türk filateli tarihinde Prefilatelik *Mühür Devri* olarak isimlendirilen bu dönem, çağdaş posta teşkilatının kurulduğu 1840 yılı ile posta hizmetlerinde pul kullanımının fiili olarak başlatıldığı 1863 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır (Dadyan 2018, s. 66; Geçmişten Günümüze Posta, 2007, s. 169). Dersaadet'in ilk posta mühürleri ise 1840'ta Üsküdar, Sultan Beyazıt, Sultan Mehmet ve Beşiktaş şubelerinde kullanılmıştır. Posta müdürleri tarafından makam mührü olarak kullanılan bu örnekler, birkaç müstesna haricinde makbuz, kıymetli evrak ve pul yerine kaim olarak da tatbik edilmiştir (Geçmişten Günümüze Posta, 2007, s. 63; Güven Bezaz, 2006, s. 259). Ayrıca posta mühürlerinin haricinde yalnızca posta hizmetlerinde kullanılmak üzere tasarlanan posta damgaları da mevcuttu. Bu damgaların noktalı, mustatil, müdevver ve müseddas gibi türleri de bulunmaktaydı. Hatta Osmanlıca ifadeleri okuyamayan birçok koleksiyoncunun tesadüf ettiği her bir mührü posta damgası olarak değerlendirdiği bilinmektedir (Güven Bezaz, 2006, s. 259-292).

Görsel 1. *Kiğı Posta Şubesi* konulu posta mührü (Güven Bezaz, 2006, s. 261)

Müteferrik mühürler kategorisinde değerlendirilen mühürlerin bir kısmında, postane ibaresi haricinde bulunulan mahallîn ismini ve tarih ibaresini gösteren betimlemelere de yer verilmektedir (Güven Bezaz, 2006, s. 260-261).

Görsel 1'de üzerinde tarih ibaresi bulunmayan ancak 1862 yılı haricindeki bir döneme tarihlendirildiği bilinen bir mührü yer verilmiştir. Bu mührün üzerinde Osmanlıca *Kiğı Posta Şubesi* yazdığı anlaşılmaktadır.

3.2. Damga Pulları

Devlet otoritesine bağlı idarî birimler veya yerel yönetimler tarafından bastırılan ve aynı zamanda vergi, harç ve resim gibi malî yükümlülüklerin yerine getirildiğini belgelemek için kullanılan pullara *fiskâl pul* ya da *damga pulu* denir (Alp, 2019a, s. 97). Posta pullarının tedavül süreciyle ilgili işlemler *Ulaştırma Bakanlığı* uhdesinde gerçekleşirken damga pullarının kontrolü ve üretimi *Maliye Bakanlığı*'nın sorumluluğundadır (Alp, 2019a, s. 273-275). Posta hizmetlerinde ödeme aracı olarak kullanılmayan ancak benzerlikleri nedeniyle posta pulları ile karıştırılan fiskal pullar, posta pullarından tamamen bağımsız bir kategoride değerlendirilmektedir (Alp, 2019b, s. 99). Bu çalışmada damga puluna yer verilmesinin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, posta pullarına benzerlikleriyle bilinen damga pullarının hatalı olarak posta işlemlerinde kullanılmasıdır. İkincisi ise damga pullarının mezat ve müzayedelerde diğer filatelik ürünlerle birlikte işlem görmesidir.

Günümüzdeki bandrol uygulamasının klasik biçimi olan *fiskal pullar*, 1840'ta tedavüle çıkartılan posta pullarından daha eski tarihli bir uygulama olup ilk defa 22 Mart 1765'te Britanya Parlamentosu'nun çıkardığı *Britanya Kolonilerinde ve Amerika'da Belirli Damga Vergisi ve Diğer Vergilerin Alınması ve Uygulanması Hakkında Kanun* ile yürürlüğe girmiştir (Nicole, 2020, s. 1).

Osmanlıda 16.yy'dan itibaren harç ve damga resmi gibi birtakım tahsil yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda maliye tarihçileri, ilk fiskal pulların 1873 yılında kullanıldığını belirtmiş olsalar da 1859 ve sonrasına tarihlendirilen çok sayıda fiskal pul örneğine ulaşıldığı ayrıca bilinmektedir (Alp, 2019b, s. 102). Osmanlıdan günümüze devam eden, *kâğıtlara pul yapıştırılması usulü* Damga Vergisi Kanun'un 15. maddesinde 5281 sayılı kanunla yapılan değişiklik ile 01.01.2005 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır (Alp, 2019b, s. 98-102; Damga Vergisi Kanunu, 2005).

Görsel 2. Bingöl Belediyesi kontrat pulu (Kitantik, t.y.a)

Görsel 2’de 1940-1960 yılları arasında tedavüle çıkartılan ancak 1949 tarihli olduğu belirtilen 20 para bedelli bir kontrat puluna yer verilmiştir (Kitantik, t.y.a; Pulevi, 2023). İki farklı parçadan oluşan pullara kolayca ayrılabilmesi amacıyla perforaj işlemi uygulanmıştır.

3.3. Posta Pulları

Ön yüzü şekil, desen, resim, motif veya kabartmadan oluşan, arkası kendinden yapışkanlı veya zamklı, etrafı dantelli, biçim itibarıyla dikdörtgen, kare, simetrik ya da asimetrik olabilen minyatür boyutlu resmî kâğıtlar pul olarak tanımlanmaktadır (Yardley, 2015, s. 8). İlk başlarda ücretlendirilme aracı olarak kullanılan ancak zamanla oluşan farklılıklar nedeniyle tahsilat belgesi olmanın ötesine geçen pullar, günümüzde ekonomi, tarih, sanat, kültür, inanç, iletişim, propaganda ve tanıtım aracı olma gibi birçok işlevi yerine getiren göstergeler olarak kabul edilmektedir (Gasımoğlu ve Ahmadov, 2013, s. 8).

Görsel 3. Memleket serisi II. grup 1958, 29×24 mm (Kişisel Arşivden)

Görsel 4. Memleket serisi II. grup 1958, 36x26 mm (Kişisel Arşivden)

Görsel 3 ve 4’te 05.03.1958’de tedavüle çıkartılan ve *Büyük Memleket Serileri (II. Grup)* konulu çalışmayı oluşturan 12’li serideki anma pullarından ikisine yer verilmiştir. Baskı sayısı 1.000.000 olan bu pullar heliogravür usulüyle Courvoisier S. A. Matbaası-La Chaux de Fonds İsviçre’de bastırılmıştır

(Pulhane, 1958). Yatay bir kompozisyona sahip olan bu tasarımda altın orana günümüzdeki kent merkezinin ana arterini oluşturan *Genç Caddesi*'nden bir kesit konumlandırılmıştır. İllüstratif öğelerin etkin olarak kullanıldığı her iki tasarımda sol üst kısma büyük harflerle *TÜRKİYE* ibaresi, sol alt kısma pulların parasal karşılığı, sağ alt kısma *BİNGÖL* ifadesi, alt kısımda kalan marja ise pulun künyesi yerleştirilmiştir. Tek renk üzerinden yapılan tonlama ve kompozisyondaki sadelik, bir yönüyle tarihî bir andan kesit sunmuştur.

Görsel 5. İllerimiz 1. grup 2005, 36x26 mm (Kişisel Arşivden)

Görsel 5'te 2005'te tedavüle çıkartılan ve *Sürekli Posta Pulları 2005 İllerimiz 1. Grup* konulu çalışmayı oluşturan 16'lı serideki pullardan birine yer verilmiştir. Ofset baskı yöntemi kullanılarak 50'li tabakalar hâlinde hazırlanan pulların grafik tasarımcısı ve kaç adet bastırıldığı bilinmemektedir (Pulhane, 2005). Yatay bir kompozisyona sahip olan bu tasarımda altın orana *Genç Caddesi* ve *Bingöl Saat Kulesi* konumlandırılmıştır. Modern kent dokusunun yansıtıldığı bu tasarımda soldaki apartman ve işyerleri ile sağdaki yeşil alan dikkat çekmektedir. İllüstratif öğelerin etkin olarak kullanıldığı tasarımın üst kısmına büyük harflerle *TÜRKİYE CUMHURİYETİ* ibaresi, hemen sağına dikey olarak yukarıdan aşağıya doğru *posta* ifadesi, sol alt kısma pulun değeri, sağ alt kısma *BİNGÖL* ifadesi, alttaki marja ise pulun künyesi ve tedavül tarihi konumlandırılmıştır.

3.4. Kişisel Pullar

P damgası olarak bastırılan kişiselleştirilmiş pullar, ilk defa 19-24 Mart 1999 tarihleri arasında Avustralya 99. Uluslararası Pul Sergisinin düzenlendiği Melbourne şehrindeki organizasyonda kamuoyuna tanıtılmıştır (Smith, 2018, s. 8). Türk filateli tarihine yeni bir uygulama olarak kazandıran kişisel pul hizmeti, ilk defa 25 Ekim 2005'te *Posta ve Telgraf Teşkilatı'nın 165. Kuruluş Yıldönümü* kutlamaları anısına Türkiye'de uygulamaya alınmıştır. Kişisel

pul uygulaması; gerçek ve tüzel kişilerin önceden belirlediği resim, çizim, fotoğraf, tasarım ve grafik gibi görselleri pul emisyon programı kriterlerine bağlı olmaksızın, doğrudan bastırılabilmelerine olanak sunan sıra dışı bir hizmettir (Geçmişten Günümüze Posta, 2007, s. 384).

Görsel 6. Bingöl Barosu, 2019 (Kişisel Arşivden)

Görsel 6'da 2019'da *Bingöl Barosu*'nun talebi üzerine bastırılan 2 Türk Lirası bedelli bir kişisel pula yer verilmiştir. Yatay bir kompozisyona sahip olan bu tasarımda gri zemin üzerine *Bingöl Barosu*'nun amblemi konumlandırılmıştır.

Bingöl Belediyesi tarafından yaklaşık 40 yıl boyunca kullanılan Bingöl Çobanları ve gökkuşağı figürlü logo, kent kültürünü yansıtmada yetersiz kaldığı gerekçesiyle değiştirilmiştir. Yeni logo, 2019 yılı Haziran ayı meclis toplantısında gündeme alınmış ve akabinde 5393 sayılı kanununun 18. maddesinin (n) bendi gereğince oy birliğiyle kabul edilmiştir. Yeni logoda Bingöl'ün cesur insanlarıyla özdeşleşen kartal figürü, türkülere konu olan Bingöl Dağları ve güneş sembolü teması kullanılmıştır (Bingöl Belediyesi, 2022).

Görsel 7. Bingöl Belediyesi, 2021 (Kişisel Arşivden)

Görsel 7’de 2021’de *Bingöl Belediyesi*’nin talebi üzerine bastırılan 19 Türk Lirası bedelli bir kişisel pula yer verilmiştir. Yatay bir kompozisyona sahip olan bu tasarımda altın orana *Bingöl Belediyesi*’nin yeni amblemi ve *Bingöl Belediyesi* ifadesi konumlandırılmıştır.

Görsel 8. *Bingöl Belediyesi*, 2022 (Kişisel Arşivden)

Görsel 8’de 2022’de *Bingöl Belediyesi*’nin ikinci talebi üzerine bastırılan 5 Türk Lirası bedelli bir diğer kişisel pula yer verilmiştir. Dikey bir kompozisyona sahip olan bu tasarımda altın orana *Bingöl Belediyesi*’nin yeni amblemi konumlandırılmıştır.

3.5. İlk Gün Zarfları *First Day Cover*

Pulun tedavüle çıkartıldığı ilk gün satışa sunulan ve üzerinde pulun konusu ile benzer konuda özel bir baskı bulunan zarflardır. İlk gün zarflarının üzerine yapıştırılan pullar, ilk gün damgası ile mühürlenmektedir (Filateli, 2016).

05.03.1958 tarihli *Büyük Memleket Serileri (II. Grup)* konulu çalışma için ayrıca *posta damgalı ilk gün zarfı* yaptırılmamıştır. Ancak Posta idaresi dışındaki birçok firma ve şahıs *ilk gün tarihli posta damgalı zarflar* elde etmek amacıyla 5 kuruş ve 20 kuruş bedelli pulları bir zarfa yapıştırmak suretiyle, pulun satışa sunulduğu postanelerde damgalatmışlardır. İlgili tarihte Türkiye’de 67 il bulunmaktaydı. Dolayısıyla o dönemdeki illerin tamamının bu şekilde tamamlanması kolay olmamıştır. Bu nedenle mevcut uygulama sayesinde görsel 8 ve 9’daki tasarımlar Türkiye’nin ender örneklerinden biri hâline gelmiştir (Pulhane, 1958).

Görsel 9. *Bingöl* temalı ilk gün tarihli posta damgalı zarfı (Kitantik, t.y.b)

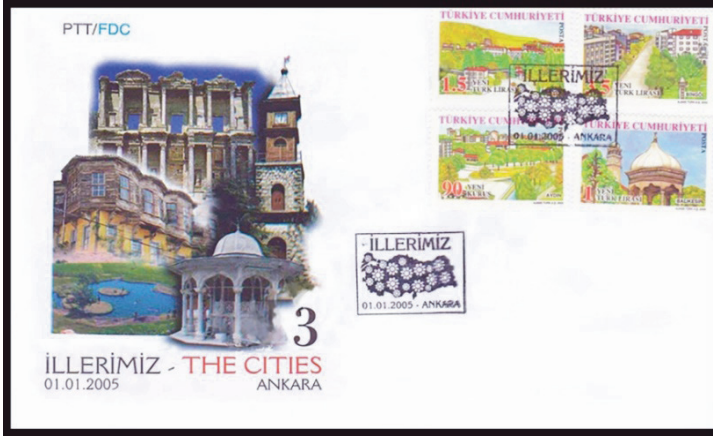
Görsel 9’da 05.03.1958’de *Büyük Memleket Serileri (II. Grup)* konulu çalışma anısına tedavüle çıkartılan *Bingöl* konulu ilk gün zarfına yer verilmiştir. Sade bir görsellik arz eden bu tasarımda *Büyük Memleket Serileri (II. Grup)* konulu emisyonunda yer alan 5 kuruş ve 20 kuruş bedelli pullara ve ilk gün damgasına yer verilmiştir. Üç adet damganın tatbik edildiği bu tasarımda, damgalardan ikisi her bir pulu iptal etmek için kullanılmış iken diğer damga ise ilk gün zarfının sağ alt kısmında kalan $\frac{2}{3}$ ’lük kısma tatbik edilmiştir.

Görsel 10. *Bingöl* temalı ilk gün tarihli posta damgalı zarfı (Para Dükkânı, t.y.)

Görsel 10’da 23.05.1958’de *Bergama Kermesi* anısına tedavüle çıkartılan *Bingöl* konulu ilk gün zarfına yer verilmiştir. Sade bir görsellik arz eden bu

tasarımda *Büyük Memleket Serileri (II. Grup)* konulu emisyonda yer alan 5 kuruş ve 20 kuruş bedelli pullara ve *Bergama Kermesi* anısına hazırlatılan ilk gün damgasına yer verilmiştir. İki adet damganın tatbik edildiği bu tasarımda damgalardan biri her iki pulu iptal etmek için kullanılmış iken diğer damga ilk gün zarfının sağında kalan $\frac{2}{3}$ 'lük kısma tatbik edilmiştir. Damgadaki görselde ise dünyanın en dik oditoryumu olarak bilinen *Pergamon Antik Tiyatrosu* tasvirine yer verilmiştir.

Görsel 11. İllerimiz 2005-01 konulu ilk gün zarfı ve ilk gün damgası (Pulhane, 2005)

Görsel 11'de 01.01.2005'te tedavüle çıkartılan ve *İllerimiz 2005-01* konulu çalışmayı oluşturan ilk gün zarfı ile ilk gün damgasına yer verilmiştir. Dört farklı tasarım hâlinde bastırılan ilk gün zarflarının her biri farklı fiyatlardan satışa sunulmuştur. Üç numaralı seri olarak tedavüle çıkarılan bu tasarım, 5,75 YTL bedelle aynı gün satışa sunulmuştur (Pulhane, 2005). Yatay bir kompozisyona sahip olan bu tasarımda sol alt kısma diğer illerdeki tescilli kültür varlıkları ile *Bingöl*'ün tabiat varlığı olan *Yüzen Ada* görseli, sağ üst kısma ise *Sürekli Posta Pulları 2005 İllerimiz 1. Grup* konulu çalışmada yer alan *Aydın, Balıkesir, Bilecik ve Bingöl* illerine ait posta pulları konumlandırılmıştır. Ayrıca dört pulun ve ilk gün zarfının üzeri yine içeriğe uygun olarak tasarlanan *İllerimiz 01.01.2005 Ankara* temalı bir iptal damgasıyla mühürlenmiştir.

3.6. Posta Kartları

Posta idaresi tarafından üretilen ve bir yüzünde *posta kartı* ifadesi bulunan resimli ve resimsiz kartlar *posta kartı* veya *kartpostal* olarak değerlendirilmektedir (Filateli, 2016). Günümüzde iletişim aracı olmanın ötesine

geçen ve geçmişin belgeseli olarak değerlendirilen kartpostallar, ait olduğu dönemin toplumsal, mimari, sosyo-kültürel, etnografik, sanatsal ve siyasal yönünü yansıtan bilgi kaynakları olarak anılmaktadır. Üzerinde İngiliz yazar *Theodore Hook*'un çizimi bulunan ve 1840'ta 1 kuruş bedelli bir pul ile *Londra*'dan postaya verilen bir kart, ilk *kartpostal* olarak kabul edilmektedir (Kasap, 2022, s. 47-49; Sungur, 2011, s. 834-851).

Resimli kartpostalların Osmanlı'daki ilk yayıncısı ise Avusturyalı Max Fruchtermann'dır. Fruchtermann, kartpostallarını 1895'te Breslau'daki Emil Pinkau Company matbaasında bastırmıştır (Sandalcı'dan akt 2000 Acar, 2019, s. 2). 1923 yılına denk gelen dönemde ise Anadolu topraklarında Max Fruchtermann ile birlikte faaliyetlerini sürdüren 300'e yakın editörün bulunduğu bilinmektedir (Kasap, 2022, s. 51). Görsel iletişim aracı olan ve günümüzde daha çok turistlerin ilgisini çeken kartpostallar, yazılı mesaj iletme fonksiyonunun yanı sıra bir de görseller üzerinden bilgilendirmede bulunma fonksiyonuna sahip materyaller olarak varlıklarını devam ettirmektedir.

Görsel 12. *Bingöl* şehirden görünüm, 1975, 15x10 (Kişisel Arşivden)

Görsel 12'de *Bingöl*'ün 1975 yılına ait iki farklı görünümüne yer verilmiştir. Tasarımın $\frac{1}{3}$ 'lük kısmını oluşturan sağdaki alana *Kültür Parkı*'nda yer alan *Atatürk Anıtı* görseli yerleştirilmiş iken sol kısımdaki $\frac{2}{3}$ 'lük alana ise *Genç Caddesi*'nden bir kesit konumlandırılmıştır.

Görsel 13. *Bingöl* şehri ikili görünüm, 1984 (Kişisel Arşivden)

Görsel 13'te *Bingöl*'ün 1984 yılına ait iki farklı görünümüne yer verilmiştir. Dairesel polarize filtre kullanılarak elde edilen bu tasarımda sağdaki $\frac{1}{2}$ 'lik alana *Genç Caddesi*'nden bir kesit yerleştirilmiş iken sol kısımdaki $\frac{1}{2}$ 'lik alana ise *Yeni Cami* görseli konumlandırılmıştır.

Görsel 14. *Bingöl* üç değişik görünüm, 1975 (Fotokart, t.y.a)

Görsel 14'te *Bingöl*'ün 1975 yılına ait üç farklı görünümüne yer verilmiştir. Tasarımın $\frac{1}{2}$ 'lik kısmını oluşturan sağdaki alana yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla kent meydanından ve *Genç Caddesi*'nden birer kesit yerleştirilmiş iken sol kısımdaki $\frac{1}{2}$ 'lik alana ise günümüzde *Dört Yol* olarak bilinen mevkii'nin görseli konumlandırılmıştır.

Görsel 15. *Su Deposu'ndan Bingöl'ün görünümü* (Delcampe, 2023)

Görsel 15'te Bingöl'ün, *Su Deposu'ndan Çapakçur Vadisi ve Bingöl Ovası* istikametine doğru çekilmiş bir fotoğrafı yer almaktadır.

Görsel 16. *Bingöl Eski Belediye Hizmet Binası* (Bit Mezat, 2023)

Görsel 16'da *İnönü Caddesi* üzerindeki *Bingöl Eski Belediye Hizmet Binası* ile diğer iş merkezlerinin *Eski Bingöl Valilik Binası* önünden çekilmiş bir fotoğrafına yer verilmiştir.

Görsel 17. *Bingöl* genel görünüm (Kişisel Arşivden)

Görsel 17’de ilgili dönemde *İnönü Caddesi* ile *Genç Caddesi*’nin kesişim noktasında bulunan *Eski Ziraat Bankası Binası*’nın üst açıdan görünümü ile kent merkezinin *Bingöl Ovası* yönüne doğru çekilmiş bir fotoğrafına yer verilmiştir.

Görsel 18. *Eski Bingöl Lisesi* (Kişisel Arşivden)

Görsel 18’de 1948’de *Bahçelievler Mahallesi*’nde (şimdiki *100. Yıl İlköğretim Okulu* binasında) ortaokul olarak öğretim faaliyetlerine başlayan ve lise kısmı açıldıktan 15 yıl sonra 1968’de *Kültür Caddesi* üzerindeki mevcut konumuna taşınan *Bingöl Lisesi* yer almaktadır. 1 Mayıs 2003’te meydana gelen 6.4 şiddetindeki depremde hasar gören lise, kontrollü olarak yıkıldıktan sonra yerinde yapılandırılmış ve günümüzde *Borsa İstanbul Bingöl Anadolu Lisesi* adını almıştır (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2013).

Görsel 19. *Bingöl* muhtelif görünümler, 1980 (Kişisel Arşivden)

Görsel 19'da *Bingöl*'ün 1980 yılına ait üç farklı görünümüne yer verilmiştir. Tasarımın $\frac{1}{2}$ 'lik kısmını oluşturan sağdaki alana yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla *Eski Bingöl Hükümet Konağı* önünde yer alan Atatürk büstü ve *İnönü Caddesi*'nden birer kesit yerleştirilmiş iken sol kısımdaki $\frac{1}{2}$ 'lik alana ise *Yeni Cami* görseli konumlandırılmıştır.

Görsel 20. *Bingöl* şehirden muhtelif görünümler, 1980 (Ebay, 2023)

Görsel 20'de *Bingöl*'ün 1980 yılına ait dört farklı görünümüne yer verilmiştir. Tasarımın $\frac{1}{2}$ 'lik kısmını oluşturan sağdaki alana yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla *Bahçelievler Mahallesi* ve *Aşağı Çarşı* görselleri ile *Eski Bingöl Hükümet Konağı* ve *Eski Bingöl Adliye Binası*'ndan birer kesit yerleştirilmiştir. 1975 tarihli bir proje yarışması sonrasında yapımına başlanan ve 1980'li yıllarda yapımı tamamlanan *Bingöl Hükümet Konağı* günümüzde, kent meydanı olarak yapılması planlanan mevcut konumundan farklı bir yere taşınmıştır (Mimarlık, 1975, s. 28). Mevcut tasarımın sol kısmındaki $\frac{1}{2}$ 'lik alana ise *Kültür Parkı*'nda yer alan *Atatürk Anıtı* ve *Ilıcalar Termal Tesisleri* görseli konumlandırılmıştır.

Görsel 21. *Bingöl* şehirden üç muhtelif görünüm, 1980 (Kişisel Arşivden)

Görsel 21'de *Bingöl*'ün 1980 yılına ait üç farklı görünümüne yer verilmiştir. Tasarımın $\frac{1}{3}$ 'lük üst kısmına *Bingöl*'ün uzaktan çekilmiş bir fotoğrafı yerleştirilmiş iken sol alt kısmına *Yeni Cami* görseli, sağ alt kısmına ise kent merkezinden bir kesit eklenmiştir.

Görsel 22. *Bingöl Genç Turna İstasyonu, 1969, 14×9 (Kitantik, t.y.c)*

Görsel 22’de 10.03.1969’da *Bingöl/Genç Turna İstasyonu*’nda çekilmiş olan ve tematik kartpostallar kategorisinde değerlendirilen bir fotoğrafa yer verilmiştir (Kitantik, t.y.c). Günümüzde Solhan İlçe sınırları içerisinde bulunan Turna İstasyonu, inşaa çalışmaları 2016 yılının Haziran ayında başlayan ve 3,5 yıllık bir aradan sonra 2019 yılının Aralık ayında tamamlanan Aşağı Kaleköy Barajı ve HES projesi çalışmalarıyla birlikte sular altında kalmıştır (DSİ, 2021).

Görsel 23. *Bingöl Eski Şehirlerarası Otobüs Terminali (Kişisel Arşivden)*

Görsel 23’te *İnönü Mahallesi*’nde bulunan ve günümüzde köy ve ilçe garajı olarak hizmet sunan *Eski Bingöl Şehirlerarası Otobüs Terminali*’ne ve *Terminal Cami*’sine yer verilmiştir.

Görsel 24. *Bingöl* şehirden üç muhtelif görünüm (Kişisel Arşivden)

Görsel 24'te *Bingöl*'ün üç farklı görünümüne yer verilmiştir. Tasarımın üst kısmında kalan ½'lik alana soldan sağa doğru sırasıyla *Yeni Cami* ve *Ilıcalar Termal Tesisleri*'ne ait görseller yerleştirilmiş iken alt kısmında kalan ½'lik alana ise 1974 Bingöl depremi sonrasında resmî kurumlar olarak hizmet sunan prefabrik yapılar ve *Kültür Mahallesi*'nden nostaljik bir kesit eklenmiştir.

Görsel 25. *Bingöl* şehirden dört muhtelif görünüm, 1970 (Kişisel Arşivden)

Görsel 25'te *Bingöl*'ün 1970 yılına ait dört farklı görünümüne yer verilmiştir. Tasarımın altın oranına diyagonal olarak *Türk Bayrağı* ve *Bingöl* ifadesi yerleştirilmiş iken sağ kısımda kalan $\frac{1}{2}$ 'lik alana yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla *Genç Caddesi* ve kentin uzaktan görünümü, sol kısımda kalan $\frac{1}{2}$ 'lik alana ise yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla *Yeni Cami* ve elinde çiçek buketi tutan küçük bir kız figürü yerleştirilmiştir. Diğerlerinden farklı olan bu tasarımda *Bingöl*'ün tarım alanları ve bağıcılık faaliyetleri kompozisyona yansımıştır.

Görsel 26. 1970'ler Bingöl Şehrinden (Moda Müzayede, 2019)

Görsel 26'da Bingöl'ün 1970'li yıllara ait bir görünümüne yer verilmiştir (Moda Müzayede, 2019). Kartpostal kategorisinde değerlendirilen bu görselde Eski Ziraat Bankası Bingöl Şubesi, Eski Bingöl Belediye Hizmet Binası ve Eski Bingöl Hükümet Konağı görülmektedir.

Görsel 27. Genç Caddesi (Öncü, t.y.)

Görsel 27’de Genç Caddesi’nin 1970 sonrası görünümüne yer verilmiştir Öncü, t.y.).

3.7. Fotokart

Estetik yönü bulunmamasına rağmen kartpostallara göre oldukça ucuz ürünler olarak değerlendirilen *fotokartlar*, kartpostal yayıncılığının henüz yaygın bir dağıtım ağına sahip olmadığı yıllarda gelişim göstererek popüler hâle gelmiştir. Anadolu’daki fotoğrafçıların birçoğu mektup dışındaki haberleşme gereksiniminin önemli bir kısmını yine kendi olanaklarıyla hazırladıkları fotokartlarla karşılama yoluna gitmiştir. Kartpostallara nazaran belge yanı güçlü olan fotokartlarda, ilgili dönemin sosyo kültürel, tarihî, siyasi ve turistik yönünü doğrudan görmek mümkündür. 1920 ile 1970’li yıllarda yaygın olarak kullanılan fotokartlar, kartpostal üreticilerinin dağıtım ağları üzerinde kurdukları hâkimiyet nedeniyle kaybolmaya başlayan değerler arasındaki yerlerini almıştır (Acar, 2019, s. 2; Evren, 1999, s. 2-4).

Görsel 28. Bingöl Halk Oyunları Ekibi (Fotokart, t.y.b)

Görsel 28’de *Hazar Gölü* kenarında kentin halk oyunlarını icra eden *Bingöl Halk Oyunları Ekibi*’ne yer verilmiştir (Fotokart, t.y.b).

Tartışma ve Sonuç

Pul emisyon programları, yıllık hazırlanmaktadır. Programda yer alan konular ise Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, Genelkurmay Başkanlığı, vakıflar, üniversiteler, kamu kurumları ve derneklerden gelen önerilere göre belirlenmekte ve ilgili bakanlığın onayından sonra son şeklini almaktadır. Ayrıca her bir programda ortalama 18 ile 25 arasında farklılık gösteren konuya yer verilmektedir (Ptt, t.y.). 1923-2023 yılları arasında yayınlanan emisyon programları incelendiğinde *Bingöl*'ü gerek taşınmaz kültür varlıları gerekse arıcılık, yayla kültürü, bitki türleri, gastronomi, tarihî doku ve kış turizmi yönünden betimleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılmadığı görülmektedir. Oysaki *Bingöl* ile aynı coğrafi bölgede yer alan diğer illere bakıldığında bu illerle alakalı birçok temanın, hususi olarak emisyon programlarına dâhil edildiği fark edilmektedir. Emisyon programları ve mevzuat koşulları birlikte değerlendirildiğinde, içerik oluşturma ve öneride bulunma yetkisi bulunan mercilerin bugüne kadar ya görüş sunmaktan imtina ettikleri ya da konuya gereken hassasiyeti göstermekten kaçındıkları yönünde bir varsayım ortaya çıkmaktadır.

Filatelik nesnelere ve araştırma alanları bir arada değerlendirildiğinde *Bingöl* konulu çalışmalardaki önceliğin genellikle posta kartları kategorisine verildiği yönünde bir izlenimin olduğu söylenebilir. Sayıca yeterli olan ancak belirli bir aşamadan sonra kentin seçilmiş mekânsal alanlarının tekrarı biçiminde devam eden *Atatürk Anıtı*, *Yeni Cami*, *Genç Caddesi*, *Ilıcalar Termal Tesisleri vb.* kurgu, kartpostallardaki tasarım anlayışı üzerindeki özgün etkiyi bir süre sonra alışkanlığa dönüştürmektedir.

Kişisel pulların tasarım ve yayın süreci emisyon programı kapsamına dâhil edilen diğer filatelik nesnelere göre daha hızlı ve kolay gerçekleşmektedir. Bireysel ve kurumsal talepler doğrultusunda tedavüle çıkartılan kişisel pullarda konu sınırlamasına gidilmediği, yasal açıdan uygun bulunması durumunda ise her türlü temanın doğrudan pul olarak bastırılabilmesi bilinmektedir. Bu bağlamda *Bingöl* konulu kişisel pullara bakıldığında bugüne kadar yayınlanmış olan çalışmaların daha çok kurumsal bazda düşünüldüğü, bu nedenle mevcut tasarımlarda kurumsal kimliği ön plana çıkartan logo ve amblem gibi görsellere yer verildiği görülmektedir. Ayrıca bu olgu, köklü ve tarihî bir geçmişi bulunan kentin gerektiği gibi tasvir edilemediğinin göstergesi olarak da yorumlanabilir. Bu bağlamda kent kültürünü ön plana çıkaracak her bir öğenin özenlice seçilmesi sonrasında gerek fotoğraf sanatçıları gerekse grafik tasarımcıları tarafından yapılacak tasvirlerle zenginleştiril-

dikten sonra özgün yapıtlar olarak sunulmasının gerekliliği ve önemi ortaya çıkmaktadır.

Posta pulları, posta kartları ve filatelik zarflar filatelik ürün ve hizmetlerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Posta pulları ise filatelik ürün ve hizmetler içerisindeki en etkin nesne olarak kabul edilmektedir. Çünkü geçmişte ve yakın zamanda üretilen *mektup, ilk gün zarfı, tebrik kartı, özel gün zarfı ve pul baskılı kart (antiye) gibi* birçok filatelik nesnenin pullardan türetildiği bilinmektedir. Emisyon programı içerisindeki tasarımlara bakıldığında, hazırlanan çalışmaların bütün illeri kapsayan bir kompozisyon çerçevesinde oluşturulduğu *Bingöl*'ü müstakil olarak betimleyen herhangi bir çalışmaya ayrıca yer verilmediği fark edilmektedir. Oysaki *Bingöl*'ü sosyo-kültürel ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları bağlamında temsil etme yeterliliği bulunan doğal, arkeolojik, kültürel, tarihî, mimari ve folklorik birçok değer var olduğu bilinmektedir.

Gerek emisyon programı gerekse kişisel pul uygulaması kapsamında hazırlanan çalışmalarda *Bingöl* temasının gerektiği gibi kullanılmadığı görülmüştür. Bu nedenle kamu kurumları başta olmak üzere konuya duyarlı çevreler tarafından gerekli farkındalığın oluşturulması ve kentin ayırt edici yönlerini ön plana çıkartacak yeni tasarımlar için çalışmalara başlanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acar, S. (2019). Kartpostal. T. Elvan Altan ve Sevil Enginsoy Ekinci (Der.). *İnci Aslanoğlu İçin Bir Mimarlık Tarihi Dizimi* içinde (1-6 ss.). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları ve ODTÜ Mimarlık Fakültesi Mezunları Bilgi ve İletişim Derneği.
- Alp, Ö. (2019a). Göbeklitepe'den Endüstri 4.0'a Sosyo Ekonomik Araştırmalar. (Ed. Hamza Kahriman, Şahin Bulut ve Şaban Ertekin). *Osmanlı Maliye Tarihine İlişkin Bir Hatanın Düzeltilmesi: 1873 Malî Pul Kanunu Öncesinde Fiskal Pulların Kullanımı* içinde (273-310 ss.). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Alp, Ö. (2019b). Osmanlı Maliyesinde Varidatın Tahsil Yöntemi Olarak Fiskâl Pullar (1830-1873 Matbu Fiskâller. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 93-105.
- Atalay, M. C. ve Gürses, B. (2016). Yükseköğretim Sanat Eğitiminde Posta Sanatı Uygulamaları, *Cumhuriyetin Işığında Yükseköğretimde Sanat Eğitimi Uygulamaları Sempozyumu, 23-25 Kasım 2016, Ankara, Türkiye, Bildiriler* içinde (623-637 ss.). Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- Bingöl Belediyesi. (2022). *Bingöl Belediyesi Logosunu Değiştirdi*. <https://www.bingol.bel.tr/tr/haber/bingol-belediyesi-logosunu-degistirdi> (Erişim Tarihi: 07.04.2023).
- Bit Mezat. (2023). *3 Adet Muhtelif Kartpostal Borçka, Bingöl, Malatya*. <https://www.bitmezat.com/urun/3241210/3-adet-muhtelif-kartpostal-borcka-bingol-malatya> (Erişim Tarihi: 07.04.2023).
- Damga Vergisi Kanunu Genel Tebliği. (2005, 04 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 25717 Seri No: 43). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/02/20050204.htm>
- Dadyan, S. (2018). *Babamın Pulları/My Father's Stamps Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Pul Hikâyeleri*. İstanbul: Siyah Kitap.
- Delcampe. (2023). *22040 Türkiye Bingöl*. https://www.delcampe.net/en_GB/collectables/postcards/turkey/22040-turkey-bingol-1744335616.html (Erişim Tarihi: 02.04.2023).
- DSİ. (2021, Kasım 30). *Aşağı Kaleköy Barajı ve HES'in Kesin Kabulü Yapıldı*. <https://bolge09.dsi.gov.tr/Haber/Detay/4432>
- Ebay. (2023). *Bingöl Şehirden Muhtelif Görünüşler 1980*. [https://www.ebay.com/sch/i.html?_from=R40&_trksid=p2499334.m570.l1313&_nkw=bing%-C3%B6l&_sacat=262042](https://www.ebay.com/sch/i.html?_from=R40&_trksid=p2499334.m570.l1313&_nkw=bing%C3%B6l&_sacat=262042) (Erişim Tarihi: 02.04.2023).
- Eskier, U. (2017 Ekim, 11). *Filateli (Pulculuk) Nedir? (Tarihi Özellikleri Çeşitleri)*. <https://www.makaleler.com/filateli-pulculuk-nedir-tarihi-ozellikleri-cesitleri> (Erişim Tarihi: 18.12.2022).
- Evren, B. (1999). Anadolu Fotoğrafçıları ve Fotokart Estetiği. *Ephemera Derneği Bülteni*, 5, 2-4.
- Filateli. (2016). *Filateli Terimler*. https://www.filateli.gov.tr/page/sol_menu/filateli_sozluk/2016_filateliterimler.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2023).
- Fotokart. (t.y.a). *1975 Bingöl 3 Değişik Görünüş Kartpostal*. <https://www.fotokart.shop/urun/1975-bingol-3-degisik-gorunus-kartpostal-95748/> (Erişim Tarihi: 02.04.2023).

- Fotokart. (t.y.b). *Hazar Gölü Kenarı Bingöl Folklor Ekibi Kartpostal*. <https://www.fotokart.shop/urun/hazar-golu-kenari-bingol-folklor-ekibi-kartpostal-101246/> (Erişim Tarihi: 03.04.2023).
- Gasimova, S. ve Ahmadov, R. (2013). Azerbaijan's First Postage Stamps, *İRS Cultural Heritage*, 8-11.
- Geçmişten Günümüze Posta*. (2007). Ankara: PTT Genel Müdürlüğü.
- Genç, S. (2019). Temel Tasarım Dersinde Posta Sanatı Uygulamaları. (Ed. Mustafa Hilmi Bulut). *Eğitim Bilimleri Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler* içinde (150-161 ss.). Ankara: Gece Akademi. https://www.academia.edu/40649272/Temel_Tasar%C4%B1m_Dersinde_Posta_Sanat%C4%B1_Uygulamalar%C4%B1_Mail_Art_Works_in_Basic_Design_Course_
- Güven Bezaz, Y. (2006). *Haberleşme ve Tarihçesi*. Ankara: Türkiye Haber-İş Sendikası Yayınları.
- İlkdoğan, H. (2017). Göstergenin Toplum Düzlemindeki Yeri: Toplumsal Göstergebilim. *İdil*, 6(39), 3147-3164. doi: 10.7816/idil-06-39-10
- Kasap, A. (2022). İletişim Aracından Bilgi Kaynağına Kartpostallar. *Library Archive and Museum Research Journal*, 3(1), 44-59.
- Kazan, N. (2016). Pul ve Pulculuk Filateli (Kişisel Pul). *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı*, 4/45, 13-15.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kintatik. (t.y.a). *Belediye Kontrat Rüşumu Fiskal Pulları Damgasız*. https://www.kintantik.com/product/BELEDIYE-KONTRAT-RUSUMU-FISKAL-PULLARI-DAMGASIZ_1br9qfyl5pr3r631gid (Erişim Tarihi: 30.10.2022).
- Kintatik. (t.y.b). *1958 Memleket İllerimiz Bingöl Damgalı FDC*. https://www.kintantik.com/product/EFM-4565-1958-MEMLEKET-ILLERIMIZ-BINGOL-DAMGALI-FDC_0z8kgltkcg50vx21ycc (Erişim Tarihi: 30.10.2022).
- Kintatik. (t.y.c). *Bingöl Genç Turna İstasyonu 1969 Yılı Fotoğrafı*. https://www.kintantik.com/product/BINGOL-GENC-TURNA-ISTASYONU-1969-YILI-FOTOGRAFI_1br9qfykk3ppaif16zy (Erişim Tarihi: 03.05.2023).
- Kuter, M. (2012). *Pullardaki Bursa 1923-2010*. (1. Baskı). Ankara: Korza Yayıncılık
- Mimarlık (1975) Bingöl Hükümet Konağı Proje Yarışması 13(2), 28-36. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/475/7036.pdf>
- Moda Müzayede. (2019). *1970'ler Bingöl Şehrinden*. <https://www.modamuzayede.com/urun/1848087/kartpostal-1970-ler-bingol-sehrinden> (Erişim Tarihi: 08.06.2023).
- Muraz, Ö. (2009). *Nur Koçak'ın Pop Sanat, Foto Gerçeklik, Feminist Sanat ve Posta Sanatı İçerisinde İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Nicole, S. (2020). William Livingston and the Stamp Act Crisis of 1765. *The Macksey Journal*, 1 (232), 1-18.
- Öncü, T. (t.y.). *Bingöl Genç Caddesi 1970 Sonrası*. <http://www.oncu.com/photos/index.php?type=8&value=Bing%C3%B6l#> (Erişim Tarihi: 27.06.2023).
- Para Dükkânı. (t.y.). *FDC T.C. Bergama Kermes Bingöl 1958*. <https://paradukkani.com/fdc-t-c-bergama-kermes-bingol-1958-pdh221?search=bing%C3%B6l> (Erişim Tarihi: 02.05.2023).

- PTT. (t.y.). *Emisyon Programı*. <https://www.ptt.gov.tr/Sayfalar/Posta/PulVeFilateli.aspx> (Erişim Tarihi: 12.04.2023).
- PTT. (2020). *Değerli Kâğıtlar İşletme Prosedürü*. https://www.ptt.gov.tr/Dokumanlar/Mevzuat/degerli_kagitlar_prosedur.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2022).
- PTT Anonim Şirketi. (2014). *Şef Görevde Yükselme Sınavı Ders Notları*. Ankara.
- Pulevi. (2023). *Belediye Sözleşme Pulları*. <https://www.pulevi.net/urun/3792745/belediye-sozlesme-pullari-1949-belediye-sozlesme-kontrat-pullari-4lu-blok-5-parc> (Erişim Tarihi: 25.03.2023).
- Pulhane. (1958). *Büyük Memleket Serileri (II. Grup)*. <https://www.pulhane.com/KatalogSayfaları/k195803.html> (Erişim Tarihi: 25.03.2023).
- Pulhane. (2005). *Konulu Sürekli Posta Pulları 2005 (İllerimiz 2005)*. <https://www.pulhane.com/KatalogSayfaları/k200502.html> (Erişim Tarihi: 25.02.2023).
- Smith, D. (2018 Temmuz). Australian Exhibition Souvenirs: A Guide To Collecting (Part 2), *Capital Philately*, 32(6), 3-12.
- Sungur, S. (2011). Kaybolan Bir Kutlama Ritüeli ve Bir İletişim Aracı Olarak Kartpostal. *Humanities Sciences*, 6(4), 829-856.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2013, Aralık 16). *Okulumuz Tarihçesi*. https://imkb-bingollisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/12/01/972805/icerikler/okulumuz-tarihcesi_954405.html?CHK=4c84bc133df6ec517a8eca707c0f461b (Erişim Tarihi: 07.04.2023).
- Wach, E. ve WARD, R. (2013, Ağustos 1). *Learning About Qualitative Document Analysis*. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/20.500.12413/2989> (Erişim Tarihi: 25.03.2023).
- Yardley, C. B. (2015). *The Representation of Science and Scientists on Postage Stamps*. Canberra: ANU Press.
- Yıldırım, A. ve ŞİMŞEK, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BİRİNCİ MECLİS'TE GENÇ MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİS FAALİYETLERİ (1920-1923)

Burhan DİNÇER *

Öz

Bu çalışma, Türk parlamento tarihinde önemli bir yeri olan Birinci Meclis'te görev almış Genç milletvekillerinin özgeçmişlerini ve parlamentodaki çalışmalarını kapsamaktadır. Çalışma kapsamında, 1920-1923 yılları arasında Genç vilayetini temsil eden milletvekillerinin yerellik oranları, eğitim seviyeleri, mesleki durumları ve daha önceki parlamento tecrübesi gibi özellikleri dikkate alınarak milletvekillerinin bölgelerini ne ölçüde temsil ettikleri incelenmiştir. Bu bağlamda milletvekillerinin meclisteki çalışmaları ele alınarak temsil ettikleri bölgenin kalkınmasına ve ülke siyasetine olan katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yasama dönemi boyunca Genç milletvekillerinin görev aldıkları komisyonlar, çeşitli konularda mecliste yaptıkları konuşmalar, vermiş oldukları taktir ve kanun teklifleri incelenerek parlamentodaki çalışmaları hakkında bilgi vermek amaçlanmaktadır.

Birinci Meclis'te, Genç vilayetini biri Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelen bir üyenin de katılımıyla birlikte toplamda altı milletvekili temsil etmiştir. Bu çalışmanın ana konusunu 1920-1923 yılları arasında Birinci Meclis'te görev almış olan altı Genç milletvekillinin meclisteki çalışmaları oluştursa da konunun bütünlüğü açısından milletvekillerinin özgeçmişlerine de detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Genç, Birinci Meclis, Genç Milletvekilleri, Seçim

* Doktora öğrencisi, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
burhan.dincer@student.batman.edu.tr
Orcid: [0000-0001-9419-9089](https://orcid.org/0000-0001-9419-9089)
DOI: 10.53440/bad.1365146
Makale Türü: Araştırma Makalesi
(Makale Gönderim Tarihi: 23.09.2023-Makale Kabul Tarihi: 03.11.2023)
Atıf Bilgisi: Dinçer, B. (2023). Birinci Meclis'te Genç Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri (1920-1923). *Bingöl Araştırmaları Dergisi* (19), s. 37-60.

GENÇ (BİNGÖL) DEPUTIES IN THE FIRST GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY AND THEIR ACTIVITIES (1920-1923)

Abstract

This study covers the biographies and parliamentary work of the deputies of Genc who served in the First Parliament, which has an important place in the history of Turkish parliament. Within the scope of the study, the extent to which the MPs representing the province of Genc between 1920-1923 represented their regions was analyzed by taking into account their localization rates, education levels, professional status and previous parliamentary experience. In this context, it was tried to reveal the contributions of the deputies to the development of the region they represented and to the politics of the country by analyzing their work in the parliament. Throughout the legislative period, it is aimed to provide information about the work of Genc deputies in the parliament by examining the commissions they served in, the speeches they made in the parliament on various issues, and the bills and law proposals they submitted.

In the First Parliament, the province of Genc was represented by a total of six deputies, including one member from the Last Ottoman Mebusan Assembly. Although the main subject of this study is the parliamentary work of the six Genc deputies who served in the First Parliament between 1920-1923, the biographies of the deputies are also included in detail for the integrity of the subject.

Keywords: Genc, The First Assembly, Genc Members of Parliament, Election.

Giriş

Genç, Osmanlı Devleti'nde, Bitlis vilayetine bağlı bir sancak olarak idare edilmiştir. Bingöl eski adı ile bilinen Çapakçur ise Genç sancağına bağlı bir kaza statüsündeydi (Çağlayan, 2008a, s. 23). Yeni Türk Devleti'nin kurulmasıyla birlikte meclis kararıyla, 9 Aralık 1920'de Genç sancağı, "Müstakil liva" hâline getirildi (TBMM ZC., D. 1, C. 6, s. 276; Resmî Gazete, 4 Nisan 1921, s. 9). 1924'te ise, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılan değişiklikle liva/sancak teşkilatı kaldırılıp livalar vilayetlere dönüştürülünce Genç livası da vilayet statüsünü kazandı. Çapakçur ise Genç vilayetinin bir ilçesi oldu (TBMM ZC., D. 2, C. 8, s. 914). 1925'te çıkan Şeyh Said olayından dolayı Genç vilayeti 1926 yılında lağvedilerek Elazığ'a bağlı bir kaza hâline gelince Çapakçur da Elazığ'ın bir parçası olmuştur. 1929'da ise Muş vilayetinin kurulmasıyla birlikte Genç ve Çapakçur bu sefer Muş vilayetine bağlandı (Çağlayan, 2018b, s. 11). 1936'da ise çıkarılan 2885 sayılı kanun ile Muş vilayetinin Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl kazalarıyla Erzincan vilayetinin Kiğı kazası da dâhil

edilerek merkezi Çapakçur olacak şekilde Bingöl vilâyeti kuruldu (TBMM ZC, D. 5, C. 7, s. 171-175; Resmî Gazete, 4 Ocak 1936; Güneş, TBMM V. Dönem (1935-1939a), I. 2001, s. 331). Bölge, sürekli Bingöl adı ile anıldığı için 1944 yılında “Çapakçur” adını taşıyan merkez ilçenin adı Bingöl olarak değiştirildi (Çağlayan, 2008a, s. 23).

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi kabul etmesi üzerine (Karpat, 2010, s. 122), İstanbul, 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf güçleri tarafından işgal edilerek Mebusan Meclisi dağıtılmış (Çavdar, 1995, s. 181-183; Ulusoy, 2014, s. 125), ve birçok milletvekili tutuklanarak Malta adasına sürgüne gönderilmiştir (Lewis, 1993, s. 251). Bazı üyelerinin tutuklanması üzerine, 18 Mart 1920'de İstanbul'da son kez toplanacak olan Osmanlı Mebusan Meclisi, milletvekillerinin tutuklanmasına karşı bir protesto metni yayınlarak meclis çalışmalarına ara vermiştir (MMZC., D. 4, C. 1, s. 496-497; Akın, 2008, s. 45-46). Bir daha toplanmayan Meclis, 11 Nisan 1920'de padişah Vahdettin'in iradesiyle süresiz olarak kapatıldı (Sezgin, 1984, s. 2; Lewis, 1993, s. 251). Mebusan Meclisi'nin kapatılmasıyla birlikte Osmanlı parlamenter hayatı da son bularak meşruiyetini yitirmiştir (Güneş, 1997b, s. 54).

Osmanlı Mebusan Meclisi'nin süresiz olarak kapatılması karşısında Mustafa Kemal, “Temsil Heyeti Başkanı” sıfatıyla, 19 Mart 1920 tarihinde bütün sivil ve askeri makamlara gönderdiği bir genelge ile Ankara'da yeni bir meclisin açılacağını bildirmiş ve açılacak olan yeni meclis için seçim yapılmasını istemiştir. Ayrıca, dağıtılmış olan Mebusan Meclisi üyelerinden gelebileceklerin de, bir an önce Ankara'ya gelerek yeni açılacak meclise katılmalarını istemiştir (Nutuk, Cilt: I, 1970, s. 421-422) Yayınlanan seçim genelgesine göre, sancaklar birer seçim bölgesi olacak ve her livadan beş aza seçilecekti. Tek aşamalı olarak yapılacak olan bu seçimde sadece vilayet idare ve belediye meclisi üyeleri ile Müdafaa-i Hukuk Heyeti İdarelerinin il ve kazalarındaki idare heyeti üyeleri oy kullanabilecek ve meclis üyeliği için her parti, dernek ve zümre aday gösterilebilecekti. Seçimin güvenli bir şekilde yapılabilmesi için her yerin en yüksek mülkiye memuru mesul tutulmuştur (BCA, 490.1.0.0/34.141.2; Velidedeoğlu, 1999, s. 13-14; Karabekir, 1960, s. 547-548; Nutuk, s. 421-422).

Seçim genelgesinin yayınlanmasının ardından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de destekleriyle sivil ve askeri makamların denetiminde seçimler güvenli bir şekilde yapılmıştır (Dinçer, 2018, s. 23). Yeni seçilen milletvekilleri ile İstanbul'dan gelebilen Mebusan Meclisi üyeleri meclise katılmak üzere peyderpey Ankara'ya gelmişlerdir (Goloğlu, 2006, s. 225).

Ancak içinde bulunulan olağanüstü koşullar, seçim sistemine yabancılaşma, ulaşım ve haberleşmenin yetersizliği, bazı yerlerde yöneticiler ile seçmenler arasında uyum sağlanamaması gibi sebeplerle (Turan, 1992, s. 124), bazı sancaklarda seçimler erken sonuçlanırken, bazı yerlerde ise seçimler meclis açıldıktan sonra tamamlanamamıştır. Dolayısıyla, Birinci Meclis'e seçilen milletvekilleri Ankara'ya aynı anda değil, farklı tarihlerde gelmek zorunda kalmışlardır (Demirel, 2007a, s. 87; Demirel, 2010b, s. 75).

Seçimlerin tamamlandığı yerlerde yeni meclise iştirak edecek milletvekilleri 11 Nisan'dan itibaren Ankara'ya doğru yola çıkmışlardır (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), I, 1994, s. 40). Ankara'ya gelmiş olan milletvekilleriyle yapılan görüşmelerde aslında meclisin 22 Nisan 1920 Perşembe günü açılması kararı alınmıştı (Demirel, 2012c, s. 13; Kılıç, 2015, s. 51). Fakat, şeriat yanlısı gruplardan gelebilecek suçlamalara karşı açılışın Cuma günü yapılması daha uygun görülmüştür (Turan, 1992, s. 129). Böylece, Birinci Meclis, 23 Nisan günü Hacı Bayram Camii'nde yaklaşık 120 kişiyle kılınan Cuma namazının ardından yapılan dualarla açılmıştır (İlyas, 2015, s. 349). Meclisin açılış konuşmasını en yaşlı üye olması sebebiyle Sinop milletvekili Şerif Bey yapmıştır (Ehzerli, 1998, s. 33). Şerif Bey yaptığı konuşmada:

“Kutsal olarak bağlı bulunduğumuz tüm Müslümanların halifesi ve Osmanlıların Padişahı Altıncı Sultan Mehmet hazretlerinin yabancı boyunduruğundan kurtarılmasında ve saltanatın sürekli merkezi olan İstanbul'umuz ile işgal altında ve türlü zulm ve işkence içinde nesnel ve tinsel bakımdan anlamsızca yok edilmekte olan tüm zulüm görmüş illerimizin kurtarılmasında bizi başarılı kılmasını Yüce Tanrı'dan dilerim.” temennisinde bulunmuştur (Ertunç, 2013, s. 13).

Birinci Mecliste, Genç vilayetini temsilen; Dr. Ali Haydar Bey, Ali Vasıf Bey (Telli), Fikri Faik Bey (Güngören), Hamdi Bey (Yılmaz), İbrahim Fikri Efendi (Ergün), Mehmet Celal Bey (Saraçoğlu) milletvekili seçilmişlerdir.

I. TBMM'de Genç Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri

1. Dr. Ali Haydar Bey

1296 (1880) yılında Diyarbakır'da dünyaya gelen (Demirel, 2010b, s. 236), Ali Haydar Bey'in babasının ismi Hasan Hüseyin'dir (TBMM Albümü, 2010, I, s. 30). (Meclis arşivinde tercüme-i hâl kâğıdı yok). İlk ve orta tahsilini Diyarbakır'da tamamlayan Ali Haydar Bey, 1901'de Askerî Tıbbiye Mektebine girmiştir. Başarılı bir eğitimin ardından Tabip yüzbaşı rütbesiyle 13 Temmuz 1908'de mezun (Tinal, 2009, s. 622), olan Ali Haydar Bey, staj yapmak üzere

Gülhane Askerî Tatbikat Hastanesi'nde çalışmıştır. Yaklaşık bir yıla yakın burada çalışan Ali Haydar Bey, 25 Ağustos 1909'da Maltepe Askerî Hastanesine tayin edilmiştir. Bu görevinin ardından 12 Mayıs 1910 tarihinde Kuzey Arnavutluk'ta çıkan ayaklanmayı bastırmak üzere gönderilen Kolordunun Drama Tabipliğinde görev almış, daha sonra da 29 Ekim 1910'da Dimetoka 9'uncu Süvari Alayı Tabipliğine gönderilmiştir. Başında bulunduğu Alayı ile Balkan Savaşı'na katılan Ali Haydar Bey, alayın lağvedilmesi üzerine Karaağaç Hastanesi'nde göreve başlamış ve 21 Mart 1914'te bu hastanenin Baştabipliğine getirilmiştir. Bir süre Karaağaç Hastanesi'nde çalışan Ali Haydar Bey, 12 Mayıs 1914'te Edirne Askerî Hastanesine atandı. Birinci Dünya Savaşı sırasında 3 Ağustos 1914'te Kıdemli Yüzbaşı rütbesiyle 5'inci Sahra Topçu Alayı 3'üncü Cebel Topçu Taburu Tabipliğine tayin olunarak 1 Mart tarihinden itibaren Anafartalar Muharebelerinde bulunmuştur (Aydın, 1998, s. 917). Taburu ile 23 Aralık 1915'te Kanal Harekâtına katılan Ali Haydar Bey, 22 Şubat 1916'dan itibaren Bitlis Cephesindeki muharebelerde yaralıların tedavisi için sargı merkezleri ve gezici hastaneler kurmuştur. 3 Nisan 1917'de 2'nci Ordu emrindeki Menzil hastaneleri Baştabibi görevine getirilmiştir. 3 Mart 1918'de Bitlis'te 1000 yataklı bir hastanenin kurulmasına öncülük eden Ali Haydar Bey, 7 Ocak 1919'da 3'üncü Kafkas 342'nci Alay Baştabipliğine tayin edilmiştir (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 439-440). Bu görevinde iken I. TBMM için yapılan seçimde 36 oy alarak Genç vilayetinden milletvekili seçilen Ali Haydar Bey (Ali Haydar Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 183), meclis çalışmalarına 20 Eylül 1920'de katıldı. Mecliste, Sağlık ve Sosyal Yardım, Millî Savunma ve İrşad Komisyonlarında görev aldı. Ayrıca savaş yaralılarının Ankara'da Cebeci Askerî Hastanesinde tedavilerine yardımcı oldu.

TBMM'nin ikinci döneminde Genç vilayetinden tekrar milletvekili seçilen Ali Haydar Bey, 11 Ağustos 1923'te hastalığı nedeni ile iki ay izin alarak meclisten ayrıldı. 29 Kasım 1923 tarihinde vefat ettiğinde evli olup bir çocuk babası idi (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 439-440).

1.1. Dr. Ali Haydar Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Mecliste, Birinci Grup içinde yer alan (Demirel, 2010b, s. 236) Ali Haydar Bey, arkadaşları ile birlikte 19 Ekim 1920'de meclise emekli mülkiye ve askeriyenin maaşlarına zam yapılmasına dair tahrir sunmuştur. Tahrirde, memur ve devletin diğer birimlerinde çalışanların maaşlarına üç misli zam yapıldığı hâlde, hayatlarını ve canlarını vatan ve millet uğrunda feda eden emekli mülkiye ve askeriyenin bu zam artışından mahrum bırakılmalarının uygun ol-

madığını belirtmişlerdir. Bu tavrı inceleyen Lâyiha Encümeni, hâli hazırda görev yapan memurlara geçim şartlarından dolayı maaşlarına zam yapılmasının elzem olduğunu, emeklilere gelince ise bunların maaşlarına zam yapılmasına bir engel bulunmamakla birlikte fazla bir zammın yapılmasının nimet külfet dengesini bozacağını, bundan dolayı bu tavrı ret etmekle birlikte son kararı ise meclisin takdirine bırakmıştır. Mecliste yapılan oylamada Lâyiha Encümeninin teklifi kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 5, s. 939). Mecliste, 7 Şubat 1921'de Van milletvekilliğine seçilmiş olan İsmail Hakkı Bey'in mazbatasının reddine dair birinci şube mazbatası görüşülmüştür. Birinci şube, mazbatanın reddedilmesine gerekçe olarak da İsmail Hakkı Bey'in Nisab-ı Müzakere Kanunu yürürlüğe girdikten sonra seçildiğine dairdir. Bu konu hakkında söz alan Ali Haydar Bey; İsmail Hakkı Bey'in Nisab-ı Müzakere Kanunu yürürlüğe girmeden önce milletvekili seçildiğini, bu sebeple de İsmail Hakkı Bey'in milletvekilliğinin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 8, s. 107) Ali Haydar Bey ile benzer görüşü paylaşan milletvekilleri olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuştur. Örneğin, Bursa Milletvekili Emin Bey, daha önce benzer durumu yaşayan Mersin Milletvekili Yusuf Ziya Bey'i örnek vererek milletvekilliğinin meclis tarafından kabul edildiğini ifade etmiştir. Aydın Milletvekili Tahsin Bey ise, daha önce milletvekilliği kabul edilmeyen İzmir Milletvekili Fuat Bey'in durumunu gündeme getirmiş ve bu yolun açılması hâlinde birçok milletvekili hakkında verilen kararların tekrar gözden geçirilmesi gerekeceğini belirtmiştir. Uzun süren müzakereler sonunda birinci şube mazbatasını yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 8, s. 108-111). Nisan 1921 tarihli meclis oturumunda Van Milletvekili Hasan Sıddık Bey, Harbi Umumi'de Ruslar tarafından tahrip edilen Van şehrinin sutyollarının imarı için Nafia bütçesinden altı bin lira ödenek ayrılmasına dair kanun teklifi vermiştir. Bu teklifi olumlu bulan Lâyiha Encümeni, bu konuda hazırlanmış olduğu mazbatayı meclise göndermiştir. Bu kanun teklifi üzerine söz alan Ali Haydar Bey, bu paranın yetersiz olduğunu, bu su ile bağ ve bahçelerin sulandığını, bu yol tamir edilmediği takdirde bağ ve bahçelerden istifade edilemeyeceğini, bunun da belediyeye yardım olarak verilmesini istemiştir. Ali Haydar Bey'den sonra söz alan İktisat Vekili Mahmut Celal Bey, orada sulama yapıldığı takdirde bir iki seneye kalmaz sarf edilen paralardan daha fazla gelir temin edileceğini ifade etmiştir. Çorum Milletvekili Haşim Bey ise, şimdilik altı bin liranın istendiğini, bunu kabul ettiğimiz takdirde beş on gün sonra iki bin lira daha isteyebileceklerini, bunun için bir keşif yapıp krokisi çıkarılmadan altı bin liranın verilmesinin doğru olmadığını söylemiştir. Çorum Milletvekili İsmet Bey ise, Maliye bütçesinden de yardım yapılabil-

leceğini, çünkü bütün vilâyetlerin aşar hasılatından eğitim hissesi alıp kendi idarelerine harcadıklarını, bundan dolayı Van'a da verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Görüşmelerin sonunda Lâyiha Encümeni mazbatasını, Muvazenei Maliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 9, s. 415). Ali Haydar Bey, arkadaşları ile birlikte 2 Mayıs 1921 tarihinde Palu kazasının bazı nahiyelerinin Çapakçur'a ilhakı hakkında kanun teklifi vermiştir. Teklif meclis tarafından kabul edilerek Lâyiha Encümenine gönderilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 10, s. 195). Bu teklifi değerlendiren Lâyiha Encümeni, teklifin Dâhiliye Encümenine havale edilmesine dair görüş bildirmiştir. Teklifin yapılan oylamasında Dâhiliye Encümenine gönderilmesine karar verilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 10, s. 386). 4 Temmuz 1921 tarihli meclis oturumunda, Dâhiliye Encümeninden gelen mazbatada kararın Dahiliye Vekâletine bırakıldığı belirtilmiş ve teklif meclis tarafından Dahiliye Vekâletine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 11, s. 127).

2. Ali Vasıf Bey (TELLİ)

1289 (1873) yılında Erzurum'da doğan (Demirel, 2010b, s. 236) Ali Vasıf Bey'in babasının ismi İshak Reşat, annesinin ismi ise Peri hanımdır (TBMM Albümü, 2010, I, s. 30). (Meclis arşivinde tercüme-i hâl kâğıdı yok). İlk ve orta tahsilini Erzurum'da tamamlayan Ali Vasıf Bey, 30 Nisan 1893 tarihinde Harp Okuluna girdi. Başarılı bir eğitimden sonra 29 Ocak 1895'te Harp Okulundan Süvari Teğmen rütbesi ile mezun olan Ali Vasıf Bey, 4'üncü Ordu Kumandanlığı emrinde göreve başladı. Ardından 1896'da 27'nci Alayın Süvari Bölüğünde görevlendirildi. 1901 yılının Aralık ayında Üsteğmenliğe yükseltildikten sonra Bölük Kumandanlığına atanan Ali Vasıf Bey, 1905'te ise Yüzbaşı Vekili olarak 19'uncu Alayın 3'üncü Bölük Kumandanlığına nakledildi. 14 Nisan 1909'da yüzbaşılığa yükseltilerek 35'inci Aşiret Hafif Süvari Alayı Bölük Kumandanlığına getirildi. 1909 yılının Aralık ayında Erzurum Jandarma Alayının 4'üncü İspir Bölüğüne tayin edildi. Bu görevinden sonra 30 Temmuz 1914 tarihinde binbaşılığa yükseltilerek Gevaş Jandarma Tabur Kumandanı olarak Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Bir süre sonra atandığı Seyyar Jandarma Fırkası Başkale Alay Kumandanlığı görevi ile tüm muharebelerde bulundu. Dilman'daki Soğancık Muharebesinde büyük başarı gösterdi. Bu muharebe esnasında yaralanan Ali Vasıf Bey, Van Sabit Jandarma Alayı'nda göreve başladı. Savaş bitene kadar Musul Jandarma Merkez Taburu Kumandanlığında ve bir ara da Diyarbakır Divan-ı Harb-i Örfisinde üye olarak bulundu. Diyarbakır Jandarma Tabur Komutanı görevini yürütürken 13 Mart 1919 tarihinde emekli oldu (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 441-442).

I. TBMM için yapılan seçimlerde 29 oy alarak Genç vilayetinden milletvekili seçilen Ali Vasıf Bey (Ali Vasıf Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 181), 1 Temmuz 1920 tarihinde meclise katıldı. Meclis'te PTT, Bayındırlık ve Sağlık komisyonlarında görev yaptı. Üç toplantı yılında da Millî Savunma Komisyonu üyeliğini yaptı. 17 Temmuz 1921 tarihinde cep-hede hizmet etmek üzere uzun süre izinli sayıldı. Milletvekilliği sona erince memleketine döndü. 22 Mart 1936'da Erzurum'da vefat eden Ali Vasıf Bey, evli olup dört çocuk babası idi (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 442).

2.2. Ali Vasıf Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Mecliste, Birinci Grup içinde yer alan (Demirel, 2010b, s. 236) Ali Vasıf Bey'in, meclis çalışmalarına aktif olarak katıldığı söylenemez. Ali Vasıf Bey arkadaşları ile beraber 10 Nisan 1922 tarihli meclis oturumunda Umûm Jandarma Kumandanlığı ile Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'nin birleştirilmesine dair tasarı ve tekliflerin acilen müzakere edilmesine dair tahrir sunmuştur. Sunulan tahrir meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 19, s. 81-82). Ali Vasıf Bey'in mecliste gündeme getirdiği ve hakkında tahrir verdiği bir diğer husus ise günlük yayımlanan gazetelerde Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şerif yazılmamasına dair tahriridir. Sunulan tahrir meclis tarafından kabul edilmiş ve İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 20, s. 20).

3. Fikri Faik Bey (GÜNGÖREN)

1300 (1884) yılında Elâzığ'da doğan (Demirel, 2010b, s. 236) Fikri Faik Bey'in babasının ismi Süleyman Faik, annesinin ismi ise Cevriye hanımdır (TBMM Albümü, 2010, I, s. 30). (Meclis arşivinde tercüme-i hâl kâğıdı yok). İlk ve orta tahsilini Elâzığ İptidai Mektebi ve Askerî Rüştiyesinde tamamlamasının ardından Mülkiye İdadisini bitirdi. 1908 yılında Darülfünun Edebiyat Şubesinden mezun olduktan sonra 28 Kasım 1908'de Davut Paşa İdadisi Edebiyat Öğretmenliğine atandı. Burada bir yıl çalıştıktan sonra istifa eden Faik Fikri Bey, polislik mesleğine geçti. 12 Kasım 1909'da Baş komiser rütbesiyle İstanbul'da göreve başladı. 25 Haziran 1911'de Emniyet Amirliği'ne yükseltildi. 25 Şubat 1912'de Van, 15 Temmuz 1914'te Halep, 7 Ekim 1916'da Hüdavendigâr (Bursa), 30 Mart 1919'da Aydın (İzmir) Polis Müdürü olarak görevlendirildi. 13 Ağustos 1919'da bu görevden azledilmesiyle kısa bir süre açıkta kaldı. 8 Kasım 1919'da Malatya Mutasarrıf Vekili olarak göreve başladı. Ardından 26 Nisan 1920'de Kemaliye (Eğin) Kaymakamlığına atandı (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 443-444).

I. TBMM için yapılan seçimde 37 oy ile Genç vilayetinden Milletvekili seçildi (Fikri Faik Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 184). Ancak, Dâhiliye Vekâleti, Dersim Sancağında bir kısım Kürtlerin ilçenin köylerine yaptığı saldırılarına, aldığı önlemlerle engel olması sebebiyle bir süre daha görevde kalmasını TBMM Başkanlığından istemesi üzerine iki ay iznli sayılması 19 Mayıs 1920 kabul edildi.¹ Bu görevinden 12 Kasım 1920'de ayrılarak meclise katıldı. Mecliste, İçişleri, İrşad, PTT ve Malî Kanunlar gibi komisyonlarında çalıştı. 21 Ekim 1922'de düşman işgalinden kurtarılan bölgelerdeki halkın durumu için teşkil edilen Komisyonunda görev aldı.

Milletvekilliği birinci dönemde sona erince İstanbul'a yerleşen Fikri Faik Bey, 1 Ocak 1925'te Şehremaneti (Büyük Şehir Belediyesi) Müfettişliğine atandı. Bu görevinden 30 Nisan 1927'de istifa ederek İçki İnhisarına Müfettiş oldu (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 444). 24 Eylül 1932 tarihinde Ankara İnhisarlar Başmüdürlüğüne (Akşam, 27 Eylül 1932, s. 1), daha sonra ise 15 Temmuz 1937'de Edirne İnhisarlar Başmüdürlüğüne nakledildi. 29 Mayıs 1939'da Merkez Şube Müdürlüğüne tayin edildi. 8 Nisan 1942'de İstanbul Başmüdürü oldu. Bu görevden 9 Şubat 1944'te emekliye ayrıldı ise de başvurusu üzerine bu işlem Danıştay kararıyla iptal edildi. 10 Haziran 1946 tarihinde kendi isteğiyle emekli oldu. 22 Ekim 1956'da İstanbul'da vefat eden Fikri Faik Bey, evli olup üç çocuk babası idi (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 444).

3.3. Fikri Faik Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Meclis içerisinde hiçbir grupta yer almayan (Demirel, 2010b, s. 236) Fikri Faik Bey, 2 Aralık 1920 tarihli meclis oturumunda, arkadaşlarıyla beraber Kulp-Muş şosesiyle bir köprü'nün tamirine dair tkrir sunmuştur. Tkrirde, kışın şiddetli iklim koşulları dolayısıyla bu yolun kullanılmadığını, Kulp-Muş şosesi ile Lice ve Kulp kazaları arasında tek köprü olan Sarım köprüsü'nün harap olduğu gibi, Genç livası merkezi olan Darahini mevkiinde ve Murat havzasında Erzurum-Diyarbakır-Muş hattı üzerinde bulunan köprü'nün ise henüz tamamlanmadığını, bu yol ve köprülerin tamiri ve inşası yarım kalanların ise bitirilmesi için gerekli olan tahsisatın verilmesini talep etmişlerdir.

1 Dâhiliye Vekâleti Tezkeresi: Aydın Polis Müdürü sabıki olup Eğin Kaymakamlığına tayin olunan Fikri Faik Bey Genç livası namına Meclisi Âliye Mebus intihap olunduğu ve Dersim Kürtlerinin kazayı mezkûr kurasına vaki olan tecavüzatına karşı mumâileyhin muvasalatıyla beraber ittihaz eylediği tedbir üzerine semeratı görülmeye başladığı bir sırada infikâki oranın yeniden eşkıyanın tecavüzüne cesaret vereceği ve yerine bir münasibi bulunamadığı beyanıyla mezun addiyle azimetinin iki ay kadar tehiri Elâziz vilâyetinden ba-telgraf işar kılınmış olmakla iki maâh mezun addedilmesi arz olunur. Bkz. TBMM ZC., D. 1, C. 1, s. 341.

Sunulan taktir mecliste kabul edilmiş ve Nafia vekâletine gönderilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 6, s. 173). Fikri Faik Bey, 11 Kasım 1922 tarihli meclis oturumunda Diyarbakır Jandarma Alay Kumandanı iken emekli edilmiş olan Sıdkı Bey hakkındaki meclis kararının açıklanmasına dair temenni taktir sunmuştur. Fikri Faik Bey taktirde, Heyeti Umumiyenin 6 Kasım 1922 tarihinde Sıdkı Bey hakkında verilen kararın değiştirilmesi için Dâhiliye Vekâletine bildirdiğini, Dâhiliye Vekâletinin ise, meclisin kararı karşısında tereddüde düştüğünü belirterek kararın tekrar Dâhiliye Vekâletine havale edilmesini istemiştir. Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey de, Fikri Faik Bey ile benzer görüşü paylaşmıştır (TBMM ZC., D. 1, C. 24, s. 530-531). Fikri Faik Bey'in bu taktiri meclis tarafından kabul edilerek Dâhiliye Vekâletine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 24, s. 532).

4. Hamdi Bey (YILMAZ)

1295 (1879) yılında da Siirt'te dünyaya geldi (Demirel, 2010b, s. 236). (Meclis arşivinde Tercüme-i hâl kâğıdı yok). Babası Hafız Mehmet Efendi, annesinin ismi ise Pembe hanımdır (TBMM Albümü, 2010, I, s. 31). İlk ve orta tahsilini Rüştüye'de tamamladıktan sonra Adalet hizmetine giren Hamdi Bey, yöresindeki Sancak ve kazalarda Zabıt Kâtibi, Başkâtip, İcra Memuru, Mukavelât Muharriri (Noter) olarak görev yaptı. Genç vilayeti Şer'îye Mahkemesi Başkâtibi iken Erzurum Kongresine delege olarak katıldı. Birinci meclis için yapılan seçimde 37 oy alarak Genç Livasından milletvekili seçilen Hamdi Bey, (Hamdi Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 185). 18 Haziran 1920 tarihinde meclise katıldı. Mecliste, Dilekçe, Adalet ve PTT Komisyonlarında görev yaptı. Milletvekilliği sona erince Bingöl'e yerleşti. Ruhsatnameli olarak Dava vekilliği yaptı. 10 Mart 1940 tarihinde Siverek'te vefat eden Hamdi Bey, evli olup 10 çocuk babası idi (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 445).

4.4. Hamdi Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Mecliste, Birinci Grup içinde yer alan Hamdi Bey (Demirel, 2010b, s. 237), arkadaşları ile birlikte Palu kazasının Elâziz vilâyetinden ayrılması ve Genç livasına ilhakına dair kanun teklifi sunmuştur. Mecliste yapılan oylamada teklif kabul edilerek Lâyiha Encümenine gönderilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 21, s. 74). Bu teklifi değerlendiren Lâyiha Encümeni, teklifin Dâhiliye Encümenine havale edilmesine dair görüş bildirmiş ve bu konuda hazırladığı mazbatayı 18 Eylül 1922 tarihinde meclise göndermiştir. Meclis, bu kanun teklifini bu sefer Dâhiliye Vekâletine havale etmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 23, s. 99). Hamdi Bey, 24 Temmuz 1922'de Müecceliyet-i Askeriye Vergisi Ka-

nunu'nun üçüncü maddesine bir ek madde ilâvesine edilmesine dair kanun teklifi sunmuştur. Hamdi Bey teklifte, dini eğitim gören talebelerin Müecce-liyet-i Askeriye Vergisi'nden istisna tutulmasını istemiştir. Teklif meclis tara-fından kabul edilerek Lâyiha Encümenine havale etmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 21, s. 485.18). Eylül 1922'de Lâyiha Encümeninden gelen mazbata bu sefer meclis tarafından Müdafaayı Milliye Encümenine gönderilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 23, s. 101). Müdafaayı Milliye Encümeni bu teklifin reddedildiğine dair hazırlamış olduğu bir mazbatayı 27 Aralık 1922 tarihinde meclise gön-dermiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 26, s. 55). Hamdi Bey ayrıca, 18 Kasım 1922 tarihli meclis oturumunda, terhis edilen askerlere iyi bakılmasına dair takrir sunmuştur. Sunulan takrir mecliste kabul edilmiş ve Heyeti Vekile'ye havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 24, s. 549). Hamdi Bey'in meclise taşıdığı ve hakkında kanun teklifi verdiği diğer bir konu ise, Çapakçur kazasının isminin değiştirilmesine dair kanun teklifidir. Meclis bu teklifi dikkate değer bulmuş ve Lâyiha Encümenine havale etmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 25, s. 36). Lâyiha Encümeni, teklifin dikkate alınması hususunda hazırlamış olduğu mazbatayı 30 Kasım 1922 tarihinde meclise göndermiştir. Meclis, bu konuyu bu sefer de Dâhiliye Encümenine havale etmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 25, s. 130). Bu takriri inceleyen Dâhiliye Encümeni konunun birde Dâhiliye Vekâletince in-celenmesi hususunda görüş bildirmiş ve konuda hazırlamış olduğu mazbata-yı 1 Ocak 1923 tarihinde meclise göndermiştir. Meclis, bu meseleyi Dâhiliye Vekâletine havale etmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 26, s. 136). Hamdi Bey ayrıca, Elâziz Baytar Müfettişi Hasan Fehmi Bey'in taltif edilmesi hakkında takrir sunmuş. Bu takrir meclis tarafından dikkate alınarak İktisat Vekâletine ha-vale edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 27, s. 71). Hamdi Bey'in gündeme getirdiği diğer bir konu da fedakârlık gösteren küçük zabitanın taltifine dair takriridir. Meclis'te kabul edilen bu takrir Müdafaai-i Milliye Vekâleti'ne havale edilmiş-tir (TBMM ZC., D. 1, C. 27, s. 71).

5. İbrahim Fikri Efendi (ERGÜN)

1285 (1869) yılında Bitlis'te dünyaya gelen İbrahim Fikri Efendi'nin (De-mirel, 2010b, s. 237), babasının ismi Resul, annesinin ismi ise Didare hanım-dır (TBMM Albümü, 2010, I, s. 31). (Meclis arşivinde Tercüme-i hâl kâğıdı yok). İlk ve orta tahsilini Rüştüyede tamamladıktan sonra baba mesleğini se-çerek 3 Nisan 1884'te Bitlis Merkezi Muhabere Memuru olarak göreve başla-dı. Bu görevinden sonra, 24 Temmuz 1891 tarihinde Muş Merkezi Muhabere Memurluğuna tayin edildi. 1891-1894 yılları arası Antep ve tekrar Muş'ta Muhabere Memurluğu yaptıktan sonra 7 Aralık 1894'te Adilcevaz Merke-zî Müdürlüğüne atandı. 15 Ocak 1902'de Arganut, 29 Ekim 1902'de Zıvga

Merkezi Müdür ve memuru oldu. 25 Nisan 1909'da Kulp, 12 Aralık 1909'de Genç Merkez Müdürlüğünde görevlendirildi. Bu görevde bulunurken (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 446), Birinci Meclis için yapılan seçimde 28 oy alarak Genç livasından milletvekili seçilen İbrahim Fikri Efendi (İbrahim Fikri Efendi'nin Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 186), 15 Haziran 1920'de meclise katıldı. Meclis'te PTT Komisyonunda çalıştı. İkinci Toplantı yılında bu komisyonun sözcülüğünü yaptı. Milletvekilliği sona erince tekrar devlet hizmetinde çalışmak için görev istemesi üzerine 1 Eylül 1923'te Ayaş PTT Müdürlüğüne atandı. 1 Aralık 1927'de bu görevinden emekli oldu. Sonraki yaşamını bu ilçede sürdürdü. 5 Nisan 1950'de vefat eden İbrahim Fikri Efendi, evli olup üç çocuk babasıydı. Mecliste, (Şeyh Fikri Efendi) olarak anılırdı (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 446).

5.5. İbrahim Fikri Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Meclis içerisinde hiçbir grupta yer almayan İbrahim Fikri Bey'in de meclis çalışmalarına aktif olarak katıldığı söylenemez (Demirel, 2010b, s. 237). 4 Temmuz 1920'de Çorum Milletvekili Dursun Bey, arkadaşları ile birlikte meclise, İcra vekillerine ve resmî makamlara gönderilecek resmî ve şikâyet amaçlı yazılarda sansürden istisna tutulmasına dair tahrir sunmuşlardır. Tahririn gerekçesinde yazıların deşifre olması durumunda birtakım elim olaylarla karşılaşabileceğini, bunun örneklerinin de geçmişte yaşandığını belirtmişlerdir (TBMM ZC., D. 1, C. 2, s. 165). Bu tahrire karşı çıkan milletvekilleri olduğu gibi destekleyenler de olmuştur. Bu tahrir hakkında söz alan İbrahim Fikri Bey, sansürün kaldırılmasına taraftar olmadığını, Hz. Muhammet zamanında bile sansürün olduğunu ifade ederek bir örnek üzerinden açıklamıştır (TBMM ZC., D. 1, C. 2, s. 170). Müzakerelerin sonunda milletvekillerine gelen mektuplar da dâhil edilerek sansür mecliste yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 2, s. 171). İbrahim Fikri Bey, ayrıca Elazığ Vali Vekili hakkında tüccardan ve eşraftan jandarma ve polis gücüyle, hükümet ve maarif adına zorla para, eşya, konak vs. şeyler talep etmek suçlamasıyla istizah tahriri vermiştir. İbrahim Fikri Bey konuşmasında, Dâhiliye Vekâleti meydana gelen ihtar üzerine valinin cebir ve tehdit ile aldığı para vs.'nin geri verdiğini bildirdiğini, Dâhiliye Vekâleti'nin şu suretle Vali'ye ihtarında bulunmasının takdire şayan olduğunu, ancak vilâyet halkı üzerinden Vali vekilinin zulmünü tamamen kaldırmak için Vali vekilinin neden hâlâ görevden alınıp yargılanmadığı hususunda Dâhiliye Vekâletinden izahat istemiştir. İbrahim Fikri Bey'in sorularına cevap veren Dâhiliye Vekili Dr. Adnan Bey konuşmasında, bu meselenin eski bir mesele olduğunu, daha önce

bu konuda kendisine başvurulduğunu kendisinin de halktan toplanan bütün yardımların cebren olsun veya olmasın derhal sahiplerine iade edilmesini istediğini, aslında bu meselenin gizli bir mesele olmadığını, bundan önce de her tarafta iane toplandığını, örneğin Mâdafa-i Hukuklar vasıtasıyla ve idare reislerinin idaresindeki komisyonlar aracılığıyla ciheti askeriye ve Kuvva-i Milliye için iane toplandığını, fakat daha sonra Hükümetin bu konuda bir Men-i İane Nizamnamesi çıkardığını belirtmiştir. Dâhiliye Vekilinden sonra söz alan milletvekillerinin itirazı ianenin cebren alınmasıyla ilgili olmuştur. Bazı milletvekilleri bu meselenin mühim bir mesele olduğunu, üstünkörü geçirilmeyeceğini ifade etmişlerdir. Hatta Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit (Kansu) Bey, Elazığ Vali vekilinin, İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmesini talep etmiştir. Yoğun geçen tartışmaların sonunda müzakereler kâfi görülmüş ve Dâhiliye Vekâletinin bütçe görüşmeleri kaldığı yerden devam etmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 8, s. 372 -377).

6. Mehmet Celal Bey (SARAÇOĞLU)

1304 (1888) yılında Adana'da doğan Mehmet Celal Bey'in (Demirel, 2010b, s. 236), babasının ismi Ali Efendi (Mehmet Celal Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 1829), annesinin ismi ise Ayşe hanımdır (TBMM Albümü, 2010, I, s. 3). (Meclis arşivinde Tercüme-i hâl kâğıdı yok). İlk ve orta tahsilini Adana İdadisinde tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebine girdi. 13 Ağustos 1911'de yüksek derece ile mezun olarak Adana İli Maiyet Memurluğu ile devlet hizmetine girdi. Adana'ya bağlı nahiyelerde bir süre müdürlük yaptıktan sonra stajı sonunda Palu Kaymakamlığı'na atandı. Kulp Kaymakamı ve Genç Sancağı Mutasarrıf Vekili iken İstanbul Mebusan Meclisi'nin son dönemi için 27 Aralık 1919 tarihinde yapılan seçimde Genç milletvekili olarak seçildi. Meclisin 12 Nisan 1920'de feshedilmesinden sonra Temsil Heyeti'nin çağrısına uyarak Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçti ve 3 Temmuz 1920 tarihinde meclise Genç milletvekili olarak takdim edildi. Mecliste, İçişleri, Malî Kanunlar, Tasarı Komisyonlarında görev aldı ve Tasarı Komisyonunun Başkanlığını yaptı. 2 Ocak 1922'de Maarif Vekâleti'nin hesaplarını inceleyecek kurulda yer aldı. Ardından 25 Mart 1922'de Denetleme Komisyonunun Dâhiliye Vekâleti üyeliğine seçildi. Milletvekilliği bu dönemde sona erince Adana'ya dönerek serbest olarak çalışmaya başladı. 28 Temmuz 1928'de vefat ettiğinde evli olup dört çocuk babasıydı. Ailesi daha sonra (SARAÇOĞLU) soy ismini almıştır (Çoker, TBMM I. Dönem (1919-1923), III, 1995, s. 447).

6.6. Mehmet Celal Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Mehmet Celal Bey, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Genç livasından milletvekili seçilmiştir. Ancak, İstanbul'un İtilaf güçleri tarafından 16 Mart 1920'de işgal edilip Mebusan Meclisi'nin kapatılması üzerine Mustafa Kemal'in çağrısı üzerine Ankara'ya geçerek yeni meclise katılmıştır. Mecliste, İkinci Grup içerisinde yer alan (Demirel, 2010b, s. 236), Mehmet Celal Bey, 10 Nisan 1920 tarihli meclis oturumunda emekli, dul ve yetim maaşlarına zam yapılmasına dair kanun teklifi sunmuştur. Meclis, bu teklifi Lâyiha Encümenine havale etmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 4, s. 511). Mehmet Celal Bey ayrıca, 6 Haziran 1921 tarihli meclis oturumunda arkadaşları ile beraber, ihtiyaç sahibi ziraatçılara ayrılan üç yüz bin liradan Harbi Umumide fevkalâde zarar görmüş Lâzistan, Muş ve Genç livalarına da hisse ayrılmasına dair karar sunmuştur. Fakat bu karar mecliste yapılan oylamada kabul edilmemiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 7, s. 201). Mehmet Celal Bey'in arkadaşları ile beraber sunduğu başka bir karar de, Konya civarındaki boş arazilere muhacirlerin iskânı hakkındaki karardır. Bu karar mecliste kabul edilmiş ve Dâhiliye Vekâletine havale edilmiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 8, s. 397). Bu kararı olumlu bulan Dâhiliye Vekâleti, bu konuda hazırlamış olduğu mazbatayı 19 Mart 1921'de meclise göndermiştir (TBMM ZC., D. 1, C. 9, s. 144).

Sonuç

Yeni Türkiye Devleti'nin temellerinin atılmasında önemli rol oynayan I. TBMM'de Genç Vilayeti altı milletvekili ile doğrudan temsil edilmiştir. Bu milletvekilleri; Dr. Ali Haydar Bey, Ali Vasıf Bey (Telli), Fikri Faik Bey (Güngören), Hamdi Bey (Yılmaz), İbrahim Fikri Efendi (Ergün), Mehmet Celal Bey (Saraçoğlu)'dur. I. TBMM'nin getirdiği çok seslilik ve demokratik ortamda, Genç milletvekillerinin hangi grup içinde yer aldığına baktığımızda ise; Dr. Ali Haydar Bey, Ali Vasıf Bey ve Hamdi Bey, Birinci Grup'ta yer alırken, Mehmet Celal Bey ise İkinci Grup'ta yer almıştır. Fikri Faik Bey ve İbrahim Fikri Efendi ise bağımsız olarak görevlerini sürdürmüşlerdir.

Birinci Meclis'te görev yapmış olan Genç milletvekillerinin meclis çalışmalarına aktif olarak katıldığı söylenemez. Kiminin hastalığı nedeniyle izinli sayılması, kiminin Kurtuluş Savaşı'nda görev almasından dolayı uzun süre izinli sayılması, bazılarının ise çeşitli komisyonlarda görev alması sebebiyle Meclis yasama faaliyetlerine aktif olarak katılmadıkları, sınırlı düzeyde katkı sundukları tespit edilmiştir.

I. TBMM’de yer alan Genç milletvekillerinin meclis faaliyetlerini genel olarak değerlendirdiğimizde; ülke gündemini ilgilendiren asker ve memurların özlük hakları, dini eğitim gören talebelerin Müecceliyet-i Askeriye Vergisi’nden muaf tutulması ve emekli, dul ve yetim maaşlarına zam yapılması gibi konuların çözüme kavuşturulmasının yanında, seçildikleri bölgenin sorunlarını da meclise taşımışlardır. Genç vilayetini diğer bölgelere bağlayacak ulaşım sorunu, bunların başında gelmektedir. Bununla ilgili olarak Kulp-Muş şosesi ile Lice ve Kulp kazalarını birbirine bağlayan Sarım köprüsü ve Erzurum-Diyarbakır-Muş hattı üzerinde bulunan köprü ve yolların tamir edilmesi hakkında hazırlamış oldukları taktirli meclise sunmuşlardır. Genç milletvekillerinin bölgeleri ile alakalı olarak gündeme taşıdıkları bir diğer konu ise Harbi Umumi’de zarar görmüş olan Muş ve Genç vilayetlerinin yeniden imar ve inşası için bütçeden hisse ayrılması talebidir. Bunların dışında tarım yapılabilmesi için bölgedeki suyollarının tamir edilmesi, Palu kazasının Bazı nahiyelerinin Çapakçur kazasına bağlanması, Çapakçur kazasının isminin değiştirilmesi, Palu kazasının Elâziz vilâyetinden ayrılması ve Genç livasına ilhaki, Genç milletvekillerinin bölgeleriyle ilgili gündeme getirdikleri diğer temel konulardır.

Genç milletvekillerinin eğitim özelliklerine bakıldığında ise 1’i doktor, 2’si Rüştîye mezunu 1’i mülkiye, 2’si askeri Rüştîye mezunu olması eğitim seviyesinin düşük olmadığını göstermektedir. Genç milletvekillerinin yerellik oranına baktığımızda ise hiçbirinin Genç doğumlu olmadığı dikkat çekmektedir (Diyarbakır, Erzurum, Adana, Elâzığ, Siirt, Bitlis). Seçildikleri bölgenin temsiliyeti açısından dezavantaj olan bu durumun, milletvekillerinin mecliste o şehri ne kadar temsil ettiği sorusunu akla getirmektedir. Ancak, Birinci Meclis’in önceliği, bölge sorunlarından ziyade ulusu ve ülkeyi sulha kavuşturmak olduğundan milletvekillerinin temsil ettikleri şehirde doğup doğmaması sorun yaratmamıştır.

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 490.1.0.0/34.141.2.

TBMM Arşivi

Milletvekili Seçim Mazbataları

Ali Haydar Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 183

Ali Vasıf Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 181.

Fikri Faik Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 184.

Hamdi Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 185.

İbrahim Fikri Efendi'nin Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 186.

Mehmet Celal Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 182.

Resmî Yayınlar

TBMM Zabıt Cerideleri

TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

Resmî Gazete, 4 Nisan 1921.

Resmî Gazete, 4 Ocak 1936.

Sürelî Yayınlar

Akşam, 27 Eylül 1932.

Kitap, Makale ve Tezler

Akın, R. (2008). *TBMM Devleti (1920-1923)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, A. (1998). "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görev Yapan Sağlık Mensupları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV (42), (907-922)

Çağlayan, E. (2018), "CHP İntihab ve Teftiş Bölgesi Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Elazığ", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), (10-29)

Çağlayan, E. (2008). *Bingöl [Çapakçur] ve Çevresinde Ermeni-Müslüman İlişkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Çavdar, T. (1995). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*. C. I, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.

Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*. C. III, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.

Demirel, A. (2007). *Birinci Mecliste Muhalefet (ikinci grup)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, A. (2010). *İlk Meclis'in Vekilleri ve Millî Mücadele Döneminde Seçimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, A. (2012). *Tek Partinin Yükselişi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Diñçer, B. (2018). *Birinci TBMM'de Muş Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi, Batman.

- Ehzerli, İ. (1998). *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Ertunç, A. C. (2013). *Cumhuriyet'in Tarihi*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Goloğlu, M. (2006). *Milli Mücadele Tarihi-III Üçüncü Meşrutiyet (1920)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güneş, İ. (1997). Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Güneş, İ. (2001). *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem 1935-1939*. C. I, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- İlyas, A. (2015). "I.ve II. Dönem TBMM'de Siverek ve Urfa Milletvekilleri ile Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: XXIII, (347-361).
- Karabekir, K. (1960). *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kılıç, R. (2015). *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İçel Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mustafa Kemal Atatürk, (1970). *Nutuk*. C. I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sezgin, Ö. (1984). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Tinal, M. (2009). "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (6), (617-627).
- Turan, Ş. (1992). *Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Ulusoy, M. (2014). "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci ve İkinci Dönem Sinop Milletvekilleri", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 33, (123-135).
- Velidedeoğlu, H. V. (1999). *İlk Meclis*. İstanbul: Cumhuriyet.

Ekler

Ek.1. I. Yasama Dönemi Genç Milletvekilleri Fotoğraf Albümü

Dr. Ali Haydar Bey

Ali Vasıf Bey (TELLİ)

Fikri Faik Bey (GÜNGÖREN)

Hamdi Bey (YILMAZ)

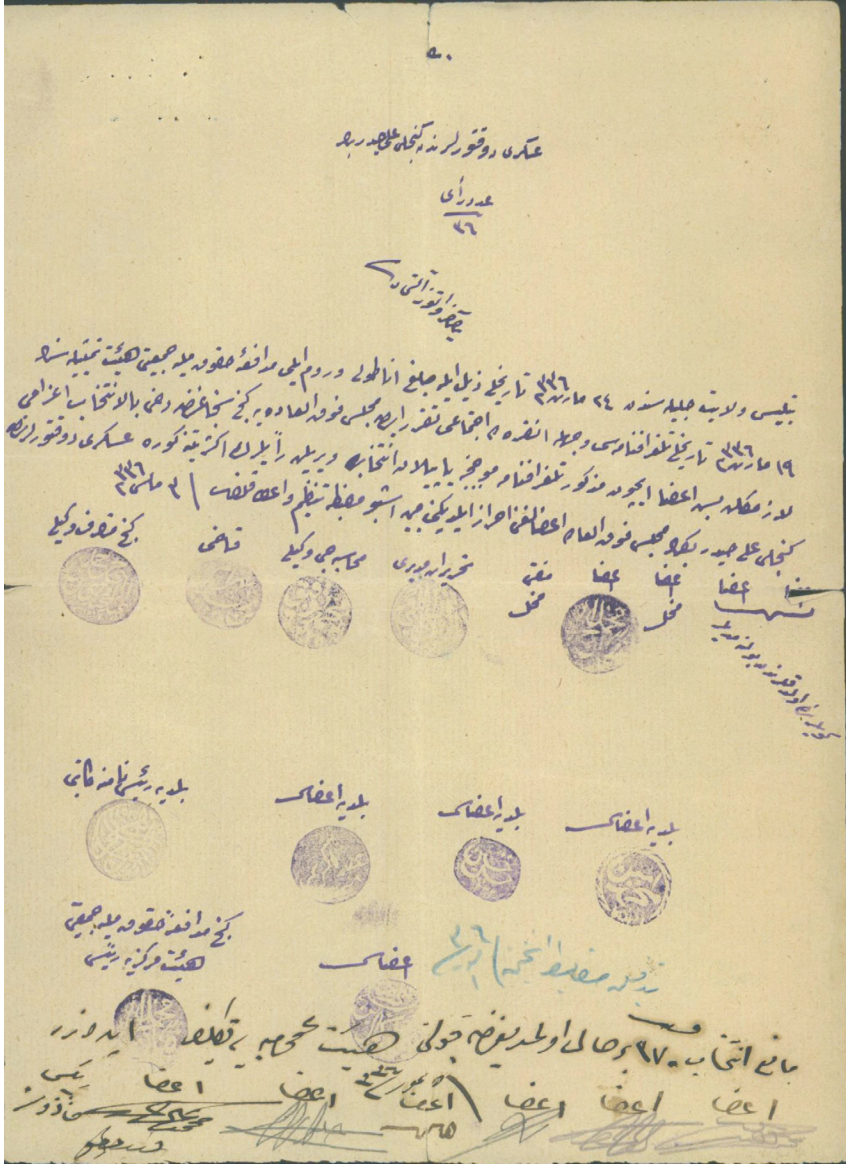
İbrahim Fikri Efendi (ERGÜN)

Mehmet Celal Bey (SARAÇOĞLU)

Kaynak: TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt 1920-1950, s. 30-31.

Ek.2. Ali Haydar Bey'in Seçim Mazbatası

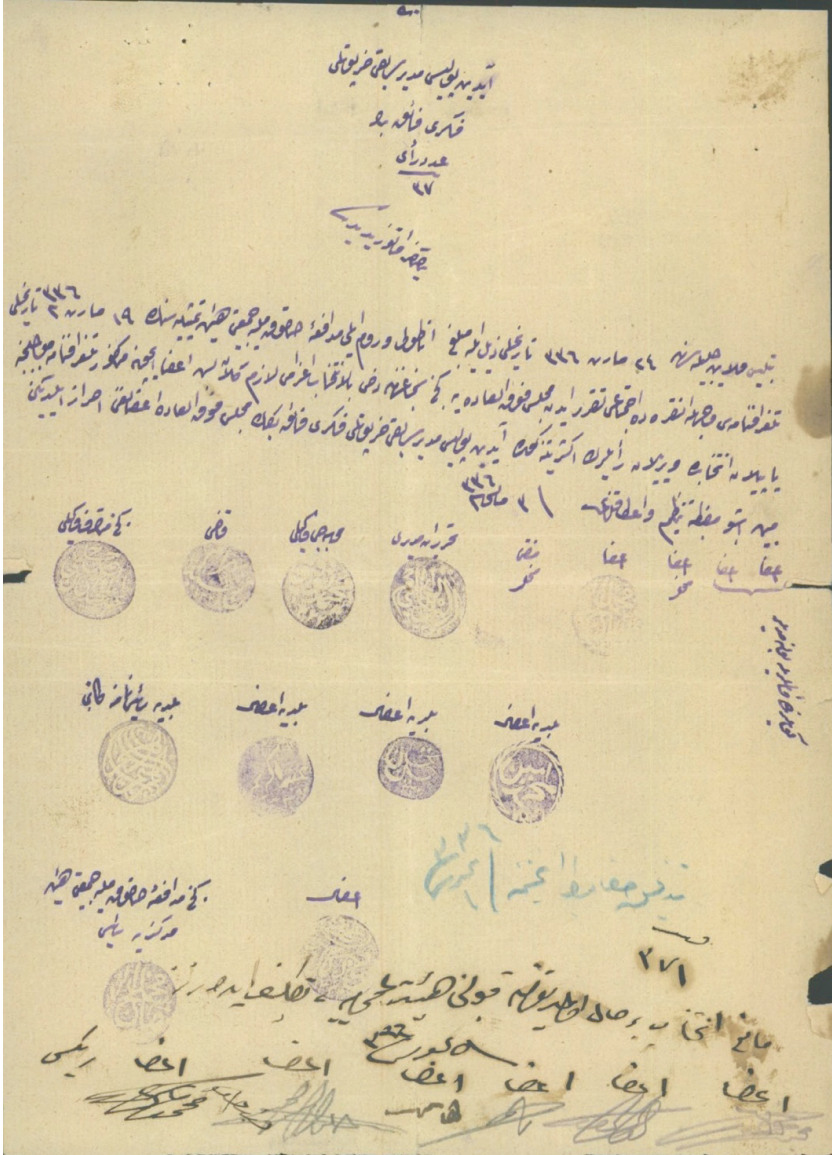

Kaynak: Ali Haydar Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 183.

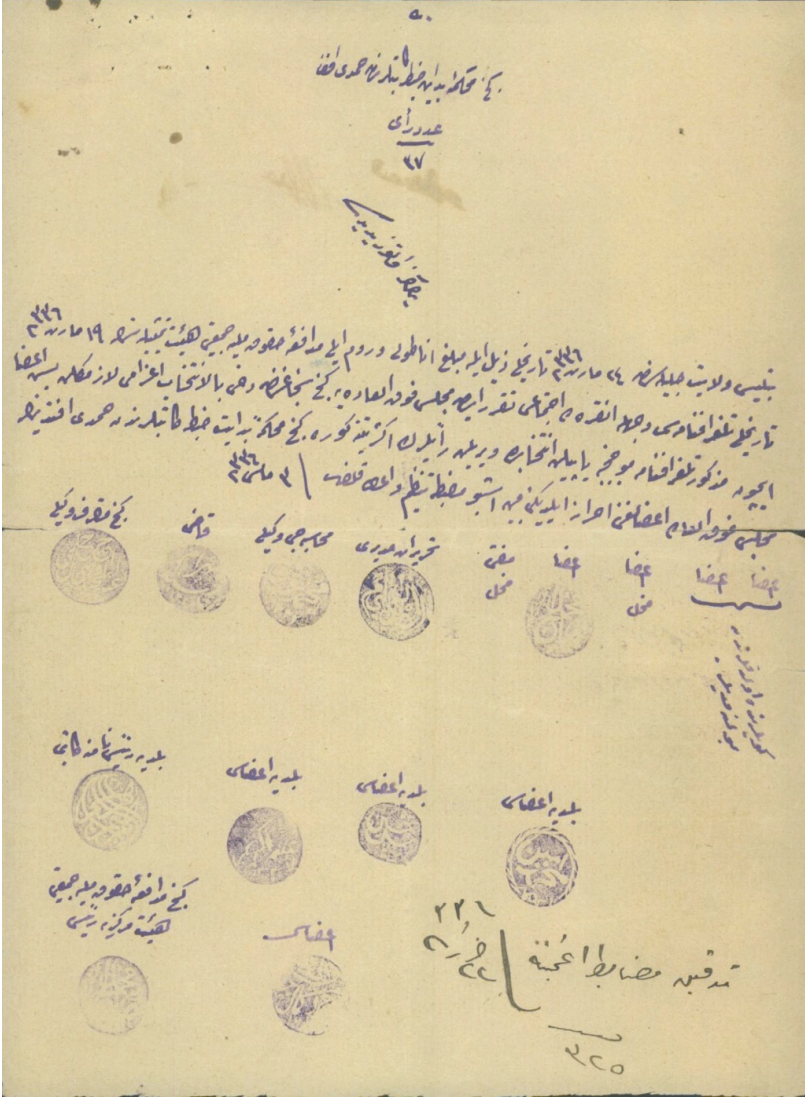

Ek.4. Fikri Faik Bey'in Seçim Mazbatası

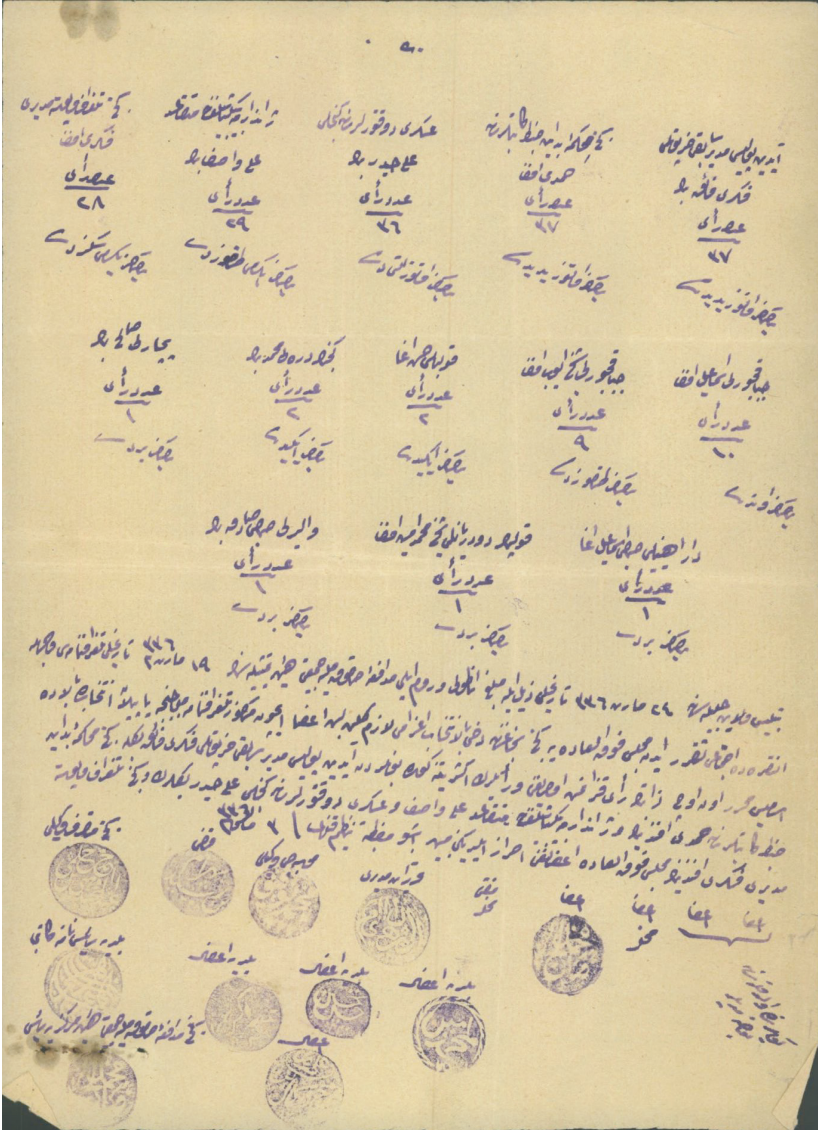
Kaynak: Fikri Faik Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 184.

Ek.5. Hamdi Bey'in Seçim Mazbatası

Kaynak: Hamdi Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 185.

Ek.6. İbrahim Fikri Efendi'nin Seçim Mazbatası

Kaynak: İbrahim Fikri Efendi'nin Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 186.

Ek.7. Mehmet Celal Bey'in Seçim Mazbatası

ملاحظات	اعضای	ملکیت و ملکینک مفصل آدرس	آقروبه تاریخ مواضی	عنوان	مسک و وطنه سی	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی
		افز استاده لایحه		تاریخ	مسک	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی
		مجلس آذربایجان		تاریخ	مسک	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی
				تاریخ	مسک	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی
				تاریخ	مسک	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی
				تاریخ	مسک	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی
				تاریخ	مسک	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی
				تاریخ	مسک	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی
				تاریخ	مسک	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی
				تاریخ	مسک	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی
				تاریخ	مسک	صفت	بدرین نامی	مبعوث اسمی

بوكه بر مابیت تاریخچهی حاضر و پیشین بود که مانع مجلس اعضاء مجتمعه مسک از آنجا اعتبار بر برگرد اولی اوزره سجاارتك جمع تنظیمنا مجلس دیوان آراسی فرار و برشدو . لایحه جدولك اساسی الیجانا مخصوصه اشاد فی وضع اولیونق مذکور سبب اساسی اولی اوزره بانگیت اعضاء مرچوزو .

Kaynak: Mehmet Celal Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 182.

TİMUR'A SUNULAN *TUHFETÜ'L-FAKİR İLÂ SÂHİBİ'S-SERİR* ADLI ESER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Abdullah DODANGEH**

Öz

Tarih araştırmalarında vekâyi'nâmeler en önemli kaynaklar arasında yer alır. Vekâyi'nâmelerin müellifi, genellikle daha önceki dönemlerden başlamak üzere, kendi devrinde bizzat şahit olduğu vakalar hakkında bilgi verir. Bu nedenden dolayı bütün vekâyi'nâmeler özellikle tarih araştırmacılarının istifade ettiği kaynaklar arasında yer alır. Çalışmamıza konu olan *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* adlı eser de bu kaynaklardan birisidir. İlhanlı Devleti'nin (1256-1353) çöküşünden sonra yaşanan iktidar boşluğu nedeniyle meydana gelen "Fetret Devri" sırasında, İran'ın çeşitli bölgelerinde mahallî hanedanlar ortaya çıkmıştır. *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* de aynı dönemde Şiraz bölgesinde yaşayan Muhammed b. Abdülkerîm el-İcî tarafından Arapça olarak 800/1397-1398 yılında telif olunmuştur. Müellif, eserini bu dönemin sonlarına doğru bölgeye hâkim olan Timur'a takdim etmiştir. Bu eserin padişahın saray kütüphanesine sunulduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak eser, çeşitli toplulukların şeceresi, âlimlerin hayat hikayesi ve eserlerinin yanı sıra, astronomi, coğrafya, tarih ve felsefe gibi birçok ilim hakkında bilgiler içerir. Eserin bir diğer bir özelliği, tarih metodolojisinin temel prensipleri ve uygulaması hakkında değerli bilgiler sunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr*, Muhammed b. Abdülkerîm el-İcî, Timur, Şecere-i Ensâb, Tarih Yazıcılığı.

* Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde bana destek olan ve makalenin olgunlaşmasında yardımlarını esirgemeyen Dr. Hossein Muttaqi, Prof. Dr. Osman G. Özgüdenli ve Doç. Dr. Nevzat Keleş'e teşekkür ediyorum.

** Dr. Ibaraki University, Mito, Japonya. abdollahdodangeh@gmail.com
Orcid: [0000-0001-7025-8646](https://orcid.org/0000-0001-7025-8646)
DOI: 10.53440/bad.1359996

Makale Türü: Araştırma Makalesi

(Makale Gönderim Tarihi: 14.09.2023-Makale Kabul Tarihi: 13.12.2023)

Atıf Bilgisi: Dodangeh, A. (2023). Timur'a Sunulan *Tuhfetü'l-Fakîr İlâ Sâhibi's-Serîr* Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme. *Bingöl Araştırmaları Dergisi* (19), s. 61-83.

AN ASSESSMENT ON THE WORK TITLED *TUHFAT-AL-FAQİR ILÂ SAHİB AL-SARİR* PRESENTED TO TIMUR

Abstract

In historical studies, chronicles are among the most important sources. In the majority of the chronicles, the authors usually give extensive information about the cases in which they witnessed in their times starting from the previous periods. Therefore, all the chronicles are the most important sources that history researchers make use of them. Present study aims to the work *Tuhfat al-fakîr ilâ sâhib al-sarîr* which is also one of these precious sources. After the collapse of the Ilkhanid Empire (1256-1353), the region experienced a power vacuum known as the "Period of Interregnum" which emerged in the form of local dynastic states. *Tuhfat al-fakîr ilâ sâhib al-sarîr* is a work written in Arabic in 800/1397-1398 by Muhammad bin Abdal-Karîm al-Îjî who lived in Shiraz region at the same time. The author has presented the work to Timur dominating the region towards the end of this period. As it is understood, this exquisite work has been submitted to the court library. In general, the work has focused on different issues such as the genealogy of various communities, the genealogy, and works of scholars, astronomy, geography, history, and philosophy. Another feature of the work is to provide crucial insights into the historical methodology, offering valuable information on its principles and application.

Keywords: *Tuhfat al-fakîr ilâ sâhib al-sarîr*, Muhammad bin Abd-al-Karîm al-Îjî, Timur, genealogy, historiography.

Giriş

Bu çalışmamıza konu olan Muhammed b. Abdülkerîm el-Îcî¹ İlhanlılardan (1256-1353) sonra merkezî iktidarın zayıfladığı ve "*tevâif-i mülûk*"² olarak nitelendirilen fetret döneminde yaşamıştır. İlhanlıların son dönemlerinde Timur ortaya çıkmış ve İran sahasına hâkim olmuştur. Bir geçiş süreci olması hasebiyle bu dönemde siyasî istikrar nispeten ortadan kalkmıştır. Bu zamanda yaşanan siyasî, sosyal ve iktisadî sorunlara rağmen ilmî faaliyetlerin devam ettiğini görmekteyiz. Söz gelimi Hinduşah Nahçevânî'nin (öl.777/1375'ten önce) *Tecâribü's-selefi*, Taceddîn Fahr-i Benâkitî'nin (öl.730/1329,1330)

1 Müellifimizin adı, *Miftâhu's-Sa'âde fî Kavâ'idî's-Siyâde* isimli Farsça yazma eserin 108_b yaprağında Muhammed b. Abdülkerîm el-mülakkab bi-Şihâb en-Neyrîzî şeklinde geçmektedir. Kitabın Hattat Mehmed Süleyman ve Abdülazîz Efendi tarafından Osmanlı Türkçesine yapılan tercüme nüshalarında ise müellifin adı Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Îcî olarak kaydedilmiştir. Îc, Fars eyaletinin güney doğusunda yer alan bir şehirdir. Neyrîz ise kısa bir mesafe ile Îc'in hemen üstünde yer almaktadır. Dolayısıyla söz konusu müellifin künyesinin Neyrîzî ya da Îcî olarak farklı şekillerde kaydedilmesi normaldir. Müellife ait eserlerin hemen tamamında lakabı Şihâb/eş-Şihâb olarak verilmiştir. Dolayısıyla söz konusu eserlerin aynı kişiye ait olduğunun kanısındayız.

2 Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Pezeşk, 1387/2008. Aynı dönemde mahallî hânedanlar (*Mülûkü't-Tavâif*) hakkında geniş bilgi için bkz. Beyânî, 1345/1966.

Târîh-i Benâkitî'si, Şerefeddîn Abdullah b. Fazlullah Kâtib-i Şirâzî'nin (öl.735/1334) *Târîh-i Vassâfı*, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin'in (öl.738/1338, 759/1358?) *Mecma'ü'l-ensâb fi't-tevârih'i*, Hamdullah el-Müstevfî'nin (ö.750/1350) *Târîh-i Güzîde*, *Nüzhetü'l-külûb* ve *Zafernâme'si*, Muînüddîn-i Yezdî'nin (öl.789/1387) *Mevâhib-i ilâhî'si*, Nizâmiddîn Şâmî'nin (öl. 814/1411,1412) *Zafernâme-i Timûrî'si*, Hâfız-ı Ebrû'nun (öl.833/1430) *Mecma'ü't-tevârih* ve *Zübdetü't-tevârih'i* bu dönemde kaleme alınmıştır. Söz konusu zamanda yaşayan âlimlerden birisi de Muhammed b. Abdülkerîm el-Îcî'dir. Müellifin eserlerinden biri de bu çalışmada üzerinde durduğumuz *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibü's-serîr*'dir. "*Fakirin taht sahibine hediyesi*" manasına gelen bu eser, el-Îcî tarafından 800/1397-1398 yılında Arapça olarak telif edilmiştir. Müellif eserini Timur'a ithaf etmiş ve ona sunmuştur. Bursalı Tâhir Mehmed Efendi, *Siyasete Mute'allik Âsâr-ı İslâmiyye* adlı eserinde *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibü's-serîr*'i tanıtmaya niteliğinde muhtasar bir bilgi vermiştir³. Ayrıca söz konusu eser Hâlid Ahmed el-Molla es-Süveydî tarafından 2010 yılında neşredilmiştir⁴. Biz de burada eserin yazma nüshası ve tanıtımı üzerinde duracağız.

I. Müellifin Hayatı ve Eserleri

İlhanlılardan sonra veya Timurlu Hânedanı'nın kuruluş döneminde yaşadığını tespit edebildiğimiz el-Îcî hakkında kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hatta Molla Câmî (1998), Devletşah Semerkandî (1382/2003) ve Ali Şîr Nevâî (I, 1996) gibi âlimlerce aynı dönemde kaleme alınan şu'arâ ve sûfî tezkirelerinde bile ona dair herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Benzer şekilde daha geç dönemde yazılmış olan eş-Şekâ'ikü'n-nu'mâniyye (Taşköprülüzâde I-V, 1989) ve *Keşfü'z-zünûn*'da (Kâtip Çelebi, I-V, 2007) da herhangi bir malumat yoktur.

Bu konuda yalnızca kendisinin Muzafferî Hânedanı (1318-1393) hükümdarı Şah Şücâ (760-786/1358-1384) için 777/1375 yılında Farsça olarak

3 Eser hakkında bkz. *Siyasete Mute'allik Âsâr-ı İslâmiyye*, 1330/1912, s. 22; Deniz, 1999, s. 60.

4 El-Süveydî çalışmasında, araştırmamıza konu olan yazma eseri esas almıştır. el-Îcî'nin İslâm ilimlerinin yanı sıra, tarih, edebiyat ve felsefe alanlarında söz sahibi olduğuna ifade etmiştir. Müellifin yüzlerce kaynağı bir araya getirip mütalaa ettikten sonra söz konusu eserini ortaya koyduğuna zikretmektedir. el-Îcî'nin 800/1400 yılından sonra vefat ettiğini belirtmektedir. Bunun dışında doktora tezimize konu olan *Miftahü's-sa'ade fi kava'idî's-siyâde* adlı yazma eser başta olmak üzere müellife ait olduğu muhtemel diğer eserlerinden bahsetmemiştir. Ayrıca el-Îcî'nin yetişmiş olduğu Fars, Neyrîz, İc gibi İran coğrafyasının sosyo-kültürel durumu yahut onun yetiştiği ilmî muhit ve çağdaşı olan âlimler hakkında da herhangi bir bilgi vermemiştir. Bu çalışma ile ilgili geniş bilgi için bkz. El-Îcî, 2010.

teelif ettiği ve bir siyasetnâme türü olan *Miftahü's-sa'âde fî kavâidi's-siyâde*⁵ adlı eserinde bilgi bulmak mümkündür. Yaptığımız araştırmalar sonucunda *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* ve yazarı hakkında *Miftahü's-sa'âde fî kavâidi's-siyâde* bilgi içeren tek kaynak durumundadır. *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr*'de müellif, kendisini Ebü'l-Mefâhîr Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. el-Mulakkab li-Şems İbn-i Şihab el-Îcî olarak zikretmektedir. Müellifimiz olan El-Îcî'nin dönemin en önemli âlimlerinden Adudüddîn el-Îcî (öl.756/1355) ile çağdaş olması, onun Sa'deddîn et-Teftazânî (öl.792/1390), Şemseddîn el-Kirmânî (öl.786/1385) ve Seyfüddîn Ebherî (öl.831/1428) gibi âlimlerden ders almış olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Adudüddîn el-Îcî misali büyük âlimlerin de mensup olduğu Şâfiî mezhebi ve Eş'arî kelam ekolünün yaygın olduğu Şiraz bölgesinde yaşamış olması, ayrıca *Miftahu's-sa'âde fî kavâidi's-siyâde* ve *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* adlı eserlerinde üzerinde durduğu meselelere olan yaklaşımı, onun da aynı çizgiden gittiği düşüncesini akıllara getirmektedir.

el-Îcî, *Tuhfe*'nin 68_a sayfasında kendi dedesini överek künyesinin Erşedüddîn Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Ali en-Neyrîzî olduğunu ve *Mecma'ü'l-bahreyn*⁶ adlı bir eseri bulunduğunu belirtmiştir. Hakkındaki bilgileri bundan öteye götüremediğimiz müellifin ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, vefat tarihinin eserinin telif edildiği 800/1397-1398 yılından sonra olduğunu söylemek mümkündür.

5 Şah Şicâ için kaleme alınan bu eser Ayasofya Koleksiyonu, 2086 numarası ile kayıtlıdır. Müellif, eserin sonunda kendi künyesini Muhammed b. Abdülkerim Şihâb en-Neyrîzî olarak zikretmektedir. Eserin Osmanlı Türkçesi olarak iki nüshası mevcuttur. Birincisi İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde T18 numarası ile kayıtlıdır. Eser Hattat Mehmed Süleyman tarafından 1025/1617 yılında tercüme edilmiştir. İkincisi ise Nurosmaniye Kütüphanesi'nde 2335 numarası ile kayıtlı bulunan nüshadır. Bu eser de 1035/1626 yılında Abdülaziz Efendi tarafından tercüme edilmiştir. Zikrolunan her iki tercüme nüshasında da müellifin künyesi Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Îcî şeklinde kaydedilmiştir. Bu künye ile *Tuhfe*'deki künye örtüşmektedir. el-Îcî ya da en-Neyrîzî'ye ait olan *Miftah* ile *Tuhfe*'nin telif tarihleri arasında altı sene fark olmasına rağmen, her iki eserin yazı hattı birbirine çok yakındır. *Miftah*'ın dışında Pakistan'ın Karaçi Millî Müzesi'nde, N.M. 1957-913/3 numarası ile Farsça olarak kayıtlı bulunan bir *Şahnâme-i Firdevsi* yazması da mevcuttur. Anlaşıldığı üzere, 752/1351-1352 senesinin Muharrem ayının ikinci günü telif olunan eserin müellifi Muhammed b. Abdülkerim b. Muhammed b. Ebü'l-Hasan el-Fakih en-Neyrîzî'dir. Bu bilginin dışında, eserin yazı stiline müellife ait diğer iki esere benzerlik taşınması, *Şehnâme* nüshasının el-Îcî veya en-Neyrîzî diye anılan müellifimize ait olduğu ihtimalini kuvvetlendirir. *Şehnâme* hakkında bilgi için bkz. Nasîrî, 1369/1990, s. 40-41.

6 *Mecmaü'l-bahreyn* adlı eser, on ciltten oluşan *Kur'an-ı Kerîm*'in tefsiri mahiyetindedir. Eser el-Îcî'nin dedesi Erşedüddîn Muhammed b. Ali en-Neyrîzî'ye (ö.604/1207-1208) ait olup geniş bilgi için bkz. Fesâî, II, 1388/2009, s. 1567. Müellifin dedesi Erşedüddîn ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Kehhâle, IV, s. 224.

II. Eserin İsmi

A. Eserin Adı: Çalışmamıza konu olan *Tuhfetü'l-fakir ilâ sâhibi's-ser îr* adlı eserin künyesinin anlamı şöyledir: **Tuhfe** hediye; **fakîr**⁷ zayıf ve miskin; **ilâ** için; **sâhib** elinde tutan, hâkim olan, makam ve mevkiyi elinde tutan; **serîr** ise taht, taç ve devlet gibi manalara gelmekte olup saltanatı temsil eder. Buna göre *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* ibaresi yukarıda da işaret ettiğimiz üzere “**fakirin taht sahibine hediyesi**” anlamını ifade etmektedir. Ayrıca “**sultana sunulan küçük (değersiz) bir hediye**” olarak da düşünülebilir.

B. Eserin Telif Sebebi: Eserin 1^b. varakında Timurlular dönemine has tezhip sanatı ile altın yaldızlı “Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahim” ibaresini içeren bir başlık yer almaktadır. İç kısmı simetrik motifli olup, zengâr (yeşil renge, bakır pası türünden bir maden) ve lacivert renklerinden oluşan elvân motifleri ile süslenmiştir. Bu nefis başlığın altında Allah'a hamd ve senâ ile başlayan uzun bir dua ve methiye mevcuttur. Ardından Peygamber, ailesi ve ashabı için dua yer alır. el-Îcî, *Tuhfe*'nin telif sebebi ile ilgili şöyle der: (6_b) “*Bu bilgileri Timur'un hazinesi (kütüphanesi) için en layık, en mükemmel, en nefis biçimde herkes için şeffaf ve faydalı olabilecek şekilde kaleme aldım.*” *Tuhfe*'yi ithaf ettiği Emîr Timur'un künye ve lakabını ise “Kutbü'l-Hak ve's-Saltanat ve'd-Dünya ve'd-Dîn” şeklinde vermektedir. Ardında da eseri kaleme alma gayesine devamla onun nasıl tasnif ettiğini şu sözleriyle anlatmaktadır: (7_a) “*Bu kitap, çeşitli toplulukların hikâyelerinden ibretler ve hikmet barındırdığı gibi dirayet, adâb ve akıl sahibi olanların sözlerinden ve hayat hikâyelerinden oluşmaktadır. Kitabı da güzel bir silsile şeklinde, düzgün ve kronolojik olarak biçimlendirdim. Zikrettiğim haberleri akla yatacak şekilde kaydettim. Verdiğim bilgileri taassuptan, çelişkiden ve aşırılıktan uzak bir biçimde düzenledim. Bu haberleri de güvenilir kaynaklardan ve şahitlerden topladım. Bilgilerin bir kısmının doğru olup olmadığını Kur'an ayetleri ile karşılaştırarak tespit ettim ve bunları çeşitli beyitler ile süsledim. İlmî meseleleri ve amelî hikmetleri dikkatlice değerlendirip kaydettim. Bu kitabı özel bir mukaddime ve muhtelif prensipler ile başlattım; kitabın esas maksadı olan meseleleri çeşitli bâblara ayırarak tasnif ettim. Eseri on bâba ayırdım. Bunlardan bazıları diğerlerine başlık teşkil edecek niteliktedir; bazıları ise bağımsız olarak değerlendirilebilir. Bu bâblardan bazıları çeşitli fasıllara ayrılır; bu fasıllar da kendi içinde çeşitli başlıklar altında bölümlere ayrılır. Bunun da çeşitli ilkelerin (tarih yazıcılığı açısından) yerini bulması ve konuların birbiri ile olan ilişkisini sağlamak için yaptım.*” “*Haberlerin (tarihî bilginin) aktarılmasının yanı sıra, tarih ilmine*

7 Büyük âlimler genellikle kendilerinden bahsederken mütevazı bir biçimde kendilerini küçük ve değersiz manasına gelen “hakir” ya da “fakir” gibi ifadelerle nitelendirmektedirler.

özel bir disiplin ve kaide teşkil edecek biçimde bir eser ortaya koydum. Benim bahsettiğim mevzular, diğer tarih kitaplarında benzerine az rastlanır. Kastettiğim meseleleri çeşitli edebî ve anlaşılması kolay olan ibareler ile aktardım. Metinleri insanların hoşuna gideceği ve kolaylıkla kabul edebilecekleri tarzda ifade ettim. Bütün bunları yaparken haberlerin özgünlüğünü muhafaza etmeye gayret ettim. Bu önemli bilgileri sinelerin (gönüllerin bu bilgileri kabul etmesi için, gönülleri okşayacak) alması için mucizevî bir tarzda biçimlendirdim. Bu eseri Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibi's-serîr künyesi ile isimlendirdim ve hükümdara [Timur] -Allah onun saltanatını daim kılsın- sundum." Ayrıca Tuhfe'yi yazmasındaki bir başka muradının da kullandığı kitaplarda karşılaştığı meseleleri ve çelişkileri gidermek olduğunu vurgulamaktadır (7_a).

C. Eserin Telif Tarihi

Ali Yezdî ve Nizâmeddîn Şâmî'nin *Zafernâme* adlı eserlerinde olan bilgiye göre Timur'un ordusu 789/1387-1388 senesinde Fars eyaletinin tamamını ele geçirmiştir (Şerefeddîn Ali Yezdî, s. 417-421; www.ghaemiyeh.com (Erişim 02.12.2015); Nizâmeddîn Şâmî, s.110-113; www.ghaemiyeh.com (Erişim 02.12.2015)). Bu tarihten malumata istinaden eserin telif tarihi ile ilgili iki farklı ihtimal ileri sürülmektedir. Birincisine göre el-Îcî, 783/1381-1382 yılında kitabın telifine başlamış ve 800/1397-1398 yılında bitirmiştir. İkincisi ise eserin 783/1381-1382 yılında tamamlanarak 800/1397-1398 yılında yeniden istinsah edilmiştir⁸.

Eserin ilk ve son ibareleri şöyledir:

Baş (vr. 1_a): "*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bize hak, dürüstlük ve ilham yollarında yürümeyi nasip eden, bizi dalâletin, cehaletin, sefaletin ve ahmaklığın eline bırakmayan Allah'a hamd olsun.*"⁹

8 Eserin ne zaman ve nerede Timur'a sunulduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak müellif 783/1381-1382 yılında eserin telifine başlamış ve 800/1397-1398 yılında da bitirmiş olabilir. Bunun gerekçesi ise eserin kapsamlı olmasıdır. Bazen de âlim telif ettiği bir eseri daha sonra bir yöneticiye sunmak ister; bu durumda bir katipten eserini istinsah etmesini talep edebilir. Durum böyle olunca, eser müellif tarafından kontrol edilerek tamamlanır. İstinsah sırasında sunulması gereken kişinin ismi ve ona hitaben methiye vs. gibi ibareler ilave olunur. Elimizdeki *Tuhfe* nüshasının 295_b varığında "*1 Muharrem 800/24 Eylül 1397 Pazartesi öğlen kâtip Pîr Ali el-Hâfız tarafından istinsah edilmiştir*" diye bir kayıt mevcuttur. Buna istinaden eserin, müellifin kontrolünde istinsah edilmiş bir nüsha olabileceği de düşünülebilir. Ancak kitabın sonunda "...Pîr Ali Kâtib." bilgisini içeren kısmın kâtip tarafından daha sonra ilave olunmuş olması da muhtemeldir. Bu kadar muntazam ve zarif bir biçimde telif olunan bir eserin ancak müellifi tarafından ya da onun kontrolünde kâtibi tarafından yazılmış olması ihtimali yüksektir. Sonuç olarak 79_b varığında el-Îcî'nin de kitabın telif tarihini 783/1381-1382 olarak zikretmesine göre eser, Timur'un İran sahasına girmesinden on iki sene sonra yazılmıştır.

9 بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله الذي وفقنا لسلوك مناهج الحق والصدق والالهام و لم يتركنا في بقاء الضلالة والجهالة والشقاوة والغباوة

Son (vr. 295_a): “Kitap tamamlandı. Hamd cömertlik ve iyilik kaynağı olan yüce rabbimizdir. Selam onun Haşimî Resûlü’nedir. ... (Bu) Allah’ın en ufak kulu (fizikî olarak) ve en günahkârlarının en büyüğü olan Ebû’l-Mefâhir Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Mulakkab bî Şems ibn-i Şihâb el-Îcî’nin (Allah kendisine hatalarını görmeyi nasib etsin; bu gününü dününden daha hayırlı kılsın ve onu ve ebeveynini bağışlasın) notudur.”¹⁰

Kâtib’in notu (vr. 295_a-295_b): “Tuhfetül-fakîr olarak isimlendirilen bu mecmua hararetlerin yükseldiği, gurbetin, ayrılığın ve yalnızlığın aman vermediği (bir dönemde), 1 Muharrem 800/24 Eylül 1397 Pazartesi öğlen kâtip Pîr Ali el-Hâfız (Allah onun ahiretini hayırlı kılsın) tarafından yazılmıştır.”¹¹

Tuhfetü’l-fakîr ilâ sâhibi’s-serîr’in nüshaları ile ilgili şu ana kadar yapmış olduğumuz araştırma sonucuna göre eser Süleymaniye Kütüphanesi’nde mevcut olan tek nüshadan ibarettir¹². Dolayısıyla *Tuhfe*, müellifi ve eserleri hakkında yapılacak olan çalışmalarda, araştırmacıların müellife ait söz konusu eserin yanı sıra doktora tez konumuzu teşkil eden *Miftahü’s-sa’âde fî kava’idi’s-siyâde*’ye müracaat etmeleri tavsiye olunur.

D. Eserin Nüsha, Tertip ve Muhtevası: Tek nüsha olarak Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan *Tuhfetü’l-fakîr ilâ sâhibi’s-serîr* adlı eser, on bâbdan ibarettir. Her bâb kendi içinde çeşitli fasıllardan ve mukaddimededen oluşmaktadır. Hz. Âdem’den başlamak üzere Timur dönemine kadar olan genel bir tarih eseri mahiyetindedir. Halifelerden ve onlardan sonra gelen devletler ve devlet adamları hakkında malumat vermektedir. Mukaddime kısmında ise çeşitli mezhepler ve dinler hakkında geniş izahlar yer almaktadır. Eserde, kısaca astronomi, felsefe, şecere ilmi, kavimler tarihi, İslâm tarihi, halifeler

10 تم الكتاب و ربنا المحمود/ و له المكارم و العلى و الجود/ و علي النبي الهاشمي تحية/ ما اخضر ريحان و اوراق عود؛ من تعليقات اصغر عبادالله جرما و أكبرهم جرما، ابي المفاجر محمد بن ابراهيم بن محمد الملقب بشمس ابن شهاب الايجي، بصره الله يعيوب نفسه جعل يومه خيرا من أمسه و عفر له و لوالديه.

11 اتفق جمع هذه المجموعة المسماة بتحفة الفقير في زمان لايساعد كل حرّ و مكان الغربية و الفرقة و الغزلة و الوحدة في كتبة الفقير الي الله تعالي ... الهلالية الهجرية النبوية و الحمدلله اولاً [٢٩٥٠] ضحوة يوم الاثنين غرة محرم لسنة ثمانمائة ... بير علي الحافظ ... احسن الله له الحال

12 *Tuhfetü’l-fakîr ilâ sâhibü’s-serîr*’in Hâlid Ahmed el-Molla es-Suveydî tarafından 2010 yılında neşredildiği tarafımızdan tespit edilmiştir. Es-Suveydî’nin çalışması üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda müellifin yazmada geçen yer, şahıs ve kavramlar ile ilgili yapmış olduğu indeksin eksik olmakla beraber önemli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak *Tuhfe*’nin 145-198 varakları arasında zikrolunan İslâm dönem Peygamber, Ehl-i Beyt’i, sahabe ve yüzlerce ilmî şahsiyetin künyelerini içeren şecere hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Üstelik es-Suveydî’nin, el-Îcî/en-Neyrîzî’ye ait ve doktora tez konumuzu teşkil eden *Miftahü’s-sa’âde fî kavâidi’s-siyâde* eseri ve yine el-Îcî’ye ait diğer eserlerinden haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Es-Suveydî’nin neşri için bkz. el-Îcî, 2010.

tarihi ve çeşitli ilimlerin tasnifi gibi birçok mevzu ele alınmıştır. Ayrıca Hz. Âdem'den başlayarak çeşitli hanedanların şeceresi hakkında da bilgiler mevcuttur. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Vr. 28_a'da karşılaştırmalı olarak çeşitli kavimlerin ve milletlerin kullandığı ayları gösteren tablo mevcuttur.

Vr. 28_b'de karşılaştırmalı olarak çeşitli topluluklardaki özel aylar hakkında bilgi verilmektedir.

Vr. 80_b Kusûrâtü's-seb'a'ye (yedi tabaka) ayrılmış olup Sûretü'l-arz (yeryüzünün resmi) ile ilgili bir tablo içermektedir.

Vr. 81_b'de el-Burûc (feleğin çemberi, burçların mıntıkası) adıyla anılan on iki ay çemberini detaylıca gösteren bir tablo sunulmuştur.

Vr. 81_a ve 83_b-84_a'da Ebû Reyhân'ın *Kânûn el-Mes'ûdî* kitabından iktibas ettiğini zikrederek el-Rub' (Yeryüzünde İnsanoğlunun iskan ettiği Yedi İklim) bölgesini gösteren iki farklı tablo gösterilmektedir.

Vr. 85_b'de Kâbe, Mekke ve Yedi İklim bölgelerinin çeşitli kibleleri ile ilgili bilgiler aktaran bir tabloya yer verilmiştir.

Vr. 90_a'da Hz. Âdem'in (a.s) çocukları hakkında haberler veren bir tablo bulunmaktadır.

Vr. 90_b'de Hz. Nuh'un (a.s) çocukları ile ilgili bir tablo mevcuttur.

Vr. 91_a'da Hz. Muhammed'in (s.a.v) şeceresini gösteren bir tablo vardır.

Vr. 91_b'de Hz. Nuh'a (a.s) kadar uzanan Türklerin şeceresi verilmiştir.

Vr. 92_a'da Hz. Nuh'a (a.s) kadar Fars hükümdarlarının şeceresi gösterilmektedir.

Vr. 92_b'de Hz. Nuh'a (a.s) kadar olan Sâmî kavimlerinin şeceresi anlatılmaktadır.

Eserde zikri geçen Kur'an ayetlerinin bir kısmı süslü biçimde altın, kırmızı, yeşil ve mavi mürekkep ile yazılmıştır. Nüshanın ortalarında ta'lik hat ile kaleme alınmış ayetler de mevcuttur.

El-İcî'in hadis ve rivayetlere ilişkin verdiği kaynaklar, naklettiği olayların doğruluğunu tespit etmek noktasında önemlidir. Ayrıca eserin telifi sırasında kullandığı kaynaklar hakkında yaptığı açıklamalar da oldukça mühimdir. Nesih hattıyla derlediği bu eserin başlıklarında Sülüs yazısına da yer ver-

miştir. Halifelerin isimlerinden bahsederken ustaca kullandığı altın başlıkların yanı sıra zalim devlet adamları gibi kişilerden söz ederken de kırmızı ve siyah mürekkeplerden istifade etmiştir. Başlıkların bir kısmında yeşil ve lacivert, bazılarında ise kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Örneğin, Yezid'in ismini kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

Eserin 7_b.11_a varaklarında yer alan fihristin bilgisi muhtasar olarak şöyledir:

Kitabın Fihristi: Bu bölüm üçe ayrılır. **Birinci Bâb:** İlimlerin tasnifi, türleri ve Tarih ilminin mertebesini (mevkisi) açıklar. **İkinci Bâb:** Tarihin anlamı ve içeriğini (zaman, gün, ay ve yılın hakikati) izah eder. **Üçüncü Bâb:** Bilinen (kullanılmış ve değerlendirilmiş olan) ve bilinmeyen (unutulmuş olanlar) tarihî vakaların tanımını yapar. Onlar da Eski Tarih ve Modern Tarih olmak üzere iki bölümden oluşur:

Eski Tarih: Bu bölüm on kısımdan oluşmaktadır. Birincisi Hz. Âdem'in yeryüzüne inmesi ve Kadim Yahudilerin kullandıkları takvim; ikincisi Ebü'l-Ma'şer'in *Zîc*'ine göre (Hz.) Nuh Tufanı; üçüncüsü Buhtunnasr ve Kıpt'ta (Mısır'da) kullanılan astronomi tarihi ile ilgili *el-Mecistî*¹³; dördüncüsü Balis el-Hekîm'in tarihi; beşincisi İskender sülalesi, babası Filkus'un (II. Filip) tarihi; altıncısı İskender ve Rum tarihi (Bizans) ile Hristiyanların kullandığı takvim; yedincisi Rum krallarının (kayser) tarihi ve bu silsilenin ilki olan Rum kralı Julius Caesar'ın (Jül Sezar) tarihi; sekizincisi Batlamyusların, Rum krallarının ilk hükümdarı olan Antonios'un tarihi; dokuzuncusu son putperest Rum padişahı Filettûs'un tarihi ve onuncusu da Hz. Peygamber'in Hicri tarihini anlatmaktadır¹⁴.

İslâm Sonrası Tarih: Bu bölüm de yedi kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım Hz. Peygamber'in tarihi¹⁵; ikincisi el-Farsî el-Yezdcirdî'nin (Metinde Tarihü'l-Fors el-Yezcerdî) tarihi; üçüncüsü el-Mu'tazidî el-Harac'nin¹⁶ tarihi; dördüncüsü el-Melekî el-Celâlî'nin tarihi¹⁷; beşincisi et-Tarihü'l-Herâcî; altıncısı

13 *El-Mecistî*, Batlamyus'un astronomiye dair eserinin İslâm literatüründeki adıdır. Bkz. Aydın-Aydın, 1992, s. 196-198.

14 Dokuzuncu ve Onuncu bölümler metinde vr. 24_a'da mevcut olduğu hâlde, fihristte yoktur. Ayrıca Hz. Peygamber'in Hicrî tarihinden bahseden bölüm metinde on (10) olarak zikredilmiştir, fihristte ise Modern Tarih bölümünün ilk faslıdır.

15 Metinde ise Modern Tarih'in ilk faslı, İskender-i Zülkarneyn'in Tarihi olarak kaydedilmiştir.

16 Metinde dördüncüdür ve Tarihü'l-Hicre olarak zikredilmiştir. Fihristte ise üçüncü olarak kaydedilmiştir.

17 Varak 7_b'de Modern Tarih kısmında, Üçüncü Bâb'nın dördüncü fasıl başlığı, "et-Târîh el Melikî el-Celâlî (Sultan Celâleddîn Melikşah'ın Tarihi)" diye görünmektedir. Metinde ise vr. 20_a'da üçüncü grup olarak zikredilmiştir. Tespit edildiği üzere eserin birkaç yerinde fihristte olan bilgi ile metindeki bilgi birbirinden farklıdır.

Türk tarihi, Hülâgû Hân tarihi ve onun Divân ile ilgili bilgileri; yedincisi ise Gâzân Han tarihini¹⁸ ihtiva etmektedir.

Varak 28_a-28_b'de fihrist bölümünde olmayan el-Yahudiyye, el-Kıptiyye, el-Arabiyyetü'l-Cahiliyye, Arabiyetü'l-Hicriyye, el-Yunaniyye, er-Rûmiyye, es-Süryaniyye, el-Farsiyye el-Kadime, et Türkiyye, el-Melikşahiyye ve el-Hindiyiye isimleriyle anılan çeşitli takvimlerin gün, ay ve yıllarını nasıl kullandıklarına dair karşılaştırmalı biçimde hazırlanmış bir tablo mevcuttur.

Dördüncü Bâb: [8_a] Tarih ve ahbâr (haberler, rivayetler) ilminin faydaları ile ilgilidir. Bu bölüm on fasıldan oluşur¹⁹: Bunlar mahlûkatın Allah'ı tefekkür etmeleri ve O'nun marifetlerini bilmek; Allah'ın halis kulları olan Peygamberlerin tarihi; Kur'an'dan daha önce var olan kutsal kitaplarda geçen vakalar ile Kur'an ayetlerinde geçen olayların karşılaştırılması ve Kur'an'ın üstünlüğünü kabul etmek; çeşitli topluluklar, devletler ve dinlerin durumlarından haberdar olmak; Allah dininin ve adaletinin yayılmasında katkısı olan (peygamberler, sahabe, sâlihler) şahsiyetlerin tarihi ve ahvali hakkında bilgi edinmek; tarih açısından çeşitli görüşleri bir araya getirerek, aralarından sağlam olanları çıkarmak hususunda bilgi sahibi olmak; zaman içinde değişime uğramış olan çeşitli devletlerin ve halklarının refah ve asayişini sağlamak konusunda bulunan ilginç ve tuhaf bilgiler; Tarih İlmi'nden faydalanarak zevk almak; Tarih ilmi ile ilgili olan peygamberler, filozoflar, âlimler ve fazıllar tarafından manzum ve mensur olarak telif olunan edebî eserlerden feyiz almak; Tarih İlmi'nin faydalarından birisi olan İlâhiyat İlmi, Tefsir İlmi, Hadis İlmi, Fıkıh İlmi, Tasavvuf İlmi ve Ahlak İlmi gibi sahalar hakkında bilgi edinmektir.

Beşinci Bâb: Âlemde var olan mahlûkatın ve özellikle tarihin konusunu teşkil eden âdemoğlunun (insanoğlu) tarihi, tarih ilminin tanımı, izahı ve kapsamı ile ilgilidir.

Altıncı Bâb: Tarih ilminin başlangıcı ve on iki faslından (bölümünden) oluşur. Bunların her biri birer ilke olarak değerlendirilmelidir: **Birinci Fasil:** Haberin tanımı ve türleridir (bir kişi tarafından mı yoksa çok kişi tarafından mı bize ulaştığı). **İkinci Fasil:** Haberlerin ispatının yöntemleri ile ilgilidir (doğruluk ve yanlışlığının nasıl anlaşılacağıdır). **Üçüncü Fasil:** Haberlerin kabulü veya reddi ile ilgili hangi araçların müdahil olabileceği ile ilgilidir. **Dördüncü Fasil:** Haberlerin reddi ve kabulüne delalet eden vasıtalar

18 Metinde Gazân Han tarihi ile ilgili olan yedinci fasılın yeri tamamen boş bırakılmıştır ki, bunun sebebi araştırılmaya muhtaçtır.

19 Fihristte, dördüncü bâbın alt başlığı olan fasıllardan bahsedilmemektedir. Bkz. vr. 29_a-31_b.

ile ilgilidir. **Beşincisi Fasil:** Haberlerin manasındaki farklılıklar ve çelişkiler hakkındadır. **Altıncı Fasil:** Haberlerin tasdikine yönelik olan tercihler ile ilgili olup bir haberin hangi meseleler esas alınarak teyid veya reddedileceğine dairdir. **Yedinci Fasil:** Naklî tercihler (aklî olanın aksine) ve tercihlerin gerekçeleri ile ilgilidir. **Sekizinci Fasil:** Cismanî âlemde, aklın idrak ettiği şeyler arasında tercihlerin nasıl yapılması gerektiği konusundaki hususlar ile ilgilidir (aklî tercihler). **Dokuzuncu Fasil:** Makul ve menkul olarak bir haberin değerlendirilmesi konusunu izah eder. **Onuncu Fasil:** Uzun ömürü inkâr edenlerin görüşlerini geçersiz kılmak ile alakalıdır. **On birinci Fasil:** İri vücutlu ve uzun boylu mahlûkatın (haberlerinin) tasdiki konusundadır. **On ikinci Fasil:** Haberlerin ispatına yönelik sunulan yöntemleri ihtiva etmektedir.

Yedinci Bâb: Bu bâb büyük topluluklar ve bunların geleneklerinin tasnifi ile ilgili olup yedi bölümdür (8_b). Birincisi: Süryaniler, Keldaniler ve Babilliler ve bunlara bağlı olanlardır. İkincisi: İbrahim oğulları, İmrân oğulları ve Âl-i Dâvûd oğulları olan İbranîlerdir. Üçüncüsü: Farslar, sınıfları ve kabileleri: Pîşdâdiyân, Kiyâniyân, el-Kedâniye, İs'aniye, Beşdâdiye ve Sâmâniye'dir. Dördüncüsü: Araplar (aslen Arap olanlar) ve Musta'ribe (sonradan Arap olanlar): Kahtânîler, Yemâniyye, Şâmiyye, Adnâniyye, Hicâziyye, Irakiiyye, Tehâmiyye ve Lehmiyye'dir. Beşincisi: Benü'l-Esfer²⁰, Ferenciler, Yunanlılar ve Rumîlerdir. Altıncısı: Zencileri oluşturan Hindu, Habeşî ve Zencilerdir. Yedincisi: İlhâniyûn, Tatarlar, Türkler, Cürziye ve Kıpçaklardan oluşan Moğollar ve onlara bağlı taifeleri, el-Gerbe, Ruslar, el-As, es-Sakalibe, el-Kiyâliye ve Bulgariyedir.

Hâtîme: Farslara ve Yunanlılara göre yeryüzünün resmi ve iklimlerine hasredilmiştir.

Sekizinci Bâb: Şecere yani Ensâb İlmi ile ilgilidir. Burada kutsal ve meşhur şahsiyetlerin tasnifi, Hz. Âdem'in (a.s) çocuklarından başlamak üzere çeşitli bölümlere taksim olunmuştur.

Dokuzuncu Bâb: Hükümdarlar, onlara tabi olanlar ve karşı gelenler (düşmanları) hakkındadır. Bu bölüm bir mukaddime ve beş fasıldan oluşmaktadır (9_a). **Mukaddime:** Peygamberlerin vasıflarını ve özelliklerini anlattıktan sonra onlar için kullanılması gereken lakapları ve kavramları izah

20 Benü Esfer ya da Benî Esfer, Esfer b. Rûm b. 'Ayûs b. İshak'ın evladı anlamına gelir. Ayrıca Habeşîler ile Rumların karışımından meydana gelen sarışın ırk olarak bilinen Yunanlılar, Rumlar ve Frengilere bu lakap verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Dehhuda, 1377/1998, s. 5038.

etmektedir. **Birinci Fasil:** Nübüvvet, mucize ve Peygamberlerin vasıfları ve bunların manası ile ilgilidir. **İkinci Fasil:** Risâlet, vahiy ve vahiy türleri ve bunların manası beyan etmektedir. **Üçüncü Fasil:** Kelamullah (Allah'ın kelamı) ve Peygamberlerin kitapları hakkındadır. **Dördüncü Fasil:** Din, ayin, şeriat ve İslâm'ın manası ile alakalıdır. **Beşinci Fasil:** Nesih (şer'î bir hükmün daha sonra şer'î bir delille kaldırılması) ve hatimi (bir işin, görevin bitmesi, son bulması anlamına gelir) açıklar.

Birinci Fasil: Peygamberlerin sayısı, nitelikleri, sınıflarını anlatmakta olup altı silsileden oluşmaktadır. Birincisi (Hz.) Âdem'den (Hz.) Nuh'a kadar olan (Aliyhimassalatu vessalam); ikincisi (Hz.) Nuh'tan (Hz.) İbrahim (Aliyhimassalatu vessalam); üçüncüsü (Hz.) İbrahim'den (Hz.) Musa'ya (Aliyhimassalatu vessalam); dördüncüsü (Hz.) Musa'dan (Hz.) İsâ'ya kadar (Aliyhimassalatu vessalam); beşincisi (Hz.) İsâ'dan (Hz.) Muhammed'e kadar (sallallahu aleyhi vesellem) ve altıncısı da Seyyidü'l-Mürselîn'in (Hz. Muhammed) Bi'seti'nden kıyamete kadardır.

İkinci Fasil: Varak 9_b'de yer almakta olup ulemâ ve halis kullar (mü'minler) olan Peygamber ve onların tasnifine dairdir. On gruptan oluşmaktadır. Bunlar Sahabeler; Tâbi'ûn (peygamberi görmeyen); Tebeü't-Tabiîn; Sûfiler; Müfessirler; Hadisçiler; Fakihler; Edipler; Ehl-i Sünnet ve bid'at ehli olan Mütakellimler (Kelamcılar) ve Hükemâ'dan (el Hükemâu'l-İslâm) müteşekkildir.

Üçüncü Fasil: Tarihin ilk dönemlerinden İslâmî döneme kadar peygamberlik iddiasında bulunan meşhur olan on kişi hakkındadır. İslâm öncesinde Budist, Zardüşî, Mânî, Mezdek ve İslâmî dönemde Müseylimetülkezzâb, Ebû Tâhir Karmatî, Behâ Ferîd, İbnü'l-Gezakır, el-Mukaffâ ve Bâbek.

Dördüncü Fasil: Dinlerin ilkelerini tahrif eden dört grup hakkındadır (810_a): Bunlar Mecûsîler, Yahudîliği tahrif edenler, Hristiyanlığı tahrif edenler ve İslâm tahrif edenlerdir.

Beşinci Fasil: Diğer topluluklarda bulunan ve dört gruptan oluşan Ehlü'l-Ehvâ²¹ ve filozoflar hakkındadır: **Birinci grup:** Mağribîler diye tabir edilen Sâbiîn (Yıldızlara Tapanlar), Süryânîler, Yunanîler Mısırlılar ve Rûmlar ele alınmıştır. **İkinci Grup:** Bu grupta Mecûsî (Zerdüşî) ve Perslerin din âlimleri (Zertüşî Dini'nin büyük âlimleri) ve ateşgedeleri; Eski Yunan filozofları; Bira hmânler, Rûhâniler, Yıldızlara tapanlar ve Putperestlerden oluşan Hind filozofları ve fırkaları (10_b); Semeniyeye²² ve Çinli filozoflar anlatılmıştır.

21 Nefsânî arzu ve hevesleri peşinden gidenler; dinde mezhep ayrılığı yaratanlara verilen isimdir. Geniş bilgi için bkz. Yavuz, 1994, s. 505-507.

22 Semeniyeye, İslâm öncesi dönemlerde Peygamberi Budasef olan mezhebe mensup olan

Onuncu Bâb: Bu bâb da iki bölüm ve bir hâtimeden meydana gelmekte olup devlet yöneticileri hakkında bilgiler sunmaktadır. **Birinci Bölüm:** Dört gruptan oluşan İslâm halifeleri hakkındadır. Birinci grupta Hülefâ-yi Râşidîn; ikinci grupta Sibtân (Hasan ve Hüseyin), Muâviye ve İbn-i Zübeyr (Abdullah b. Zübeyr); üçüncü grupta Emevî halifeleri ve dördüncü grupta da Abbâsî halifeleri anlatılmaktadır. **İkinci Fasal:** Bu fasıl Cengiz Han'ın seferleri ve saltanatı ile başlayıp Sultan Ebû Saîd Bahadır Han'a kadar olan İran ve Türk devletleri ele alınmıştır²³. **Hâtime:** Zamanın sultanı Emîr Timur'un davranışları ve devlet yönetiminden bahsetmektedir.

E. Eserin Yazma Özellikleri: Eserin tespit edebildiğimiz yegâne nüshası yukarıda da belirttiğimiz üzere İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Valide Turhan Sultan Koleksiyonu'nda (nr. 231) bulunmaktadır²⁴. Nesih (sülûs'e yakın bir nesih yazısı) hattıyla kaleme alınmış olup başlıklarında farklı renklerde mürekkep kullanılmıştır. Kâğıt türü, Şarkîdir. Cildi ise siyah, şemseli ve mikleblidir. Eser fiziksel olarak böcek türü haşerattan ve rutubetten almış olduğu cüzî defoların dışında iyi korunmuştur. Tezhib yönüyle IX/XV asrın ilk yarısına ait Timurlu ve özellikle de Şâhruh dönemi (1405-1447) sanat üslubunu yansıtmaktadır.

Eserin katalog bilgisi şöyledir: Eserin adı *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* olup müellifi Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Îcî'dir. Eserin kâtibi

topluluklara verilen lakaptır. bkz. Dehuda, 1377/1998, s. 13764-13765.

23 Müellif, Sultan Ebû Saîd'in vafında "*Saadet yıldızı ve efendilerin efendisinin doğuşu, İlhanlı Devletini ihyâ eden Sultanü's-Said Ebû Saîd 736/1335-1336'da vefat etmiştir.*" yazmak suretiyle hükümdarın ölüm tarihini zikretmektedir. Bu bölümde Ebû Saîd ve Timur hakkında sunduğu methiye oldukça önemlidir. Saygılı bir şekilde gayet edebî bir yaklaşımla ve kullandığı kavramlardan yola çıkarak şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Sultan Ebû Saîd'i saadet yıldızı "kutup yıldızı" olarak tasvir etmiştir. Saadet yıldızının doğuşunu onun saltanatı ile betimlemeye çalışmıştır. Bir diğer ihtimale göre de kinaye olarak Ebû Saîd'in vefatının akabinde zuhur eden Timur'un hâkimiyeti veya saadet yıldızının parlamasına dikkat çekmektedir. "*Allah Saltanatını sonsuz kılsın*" duasını Timur'a hitaben yazdığı açıktır. Ayrıca cümlelerin sonunda Bakara suresindeki "*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?*" (Bakara/106, <http://mushaf.diyaret.gov.tr/#> (erişim:15.12.2015) âyetine işaret ederek ifadesini bitirmiştir. Bu da İlhanlı Devleti'nin ardından zuhur eden Timurlu Devleti'ne işaret etmektedir. Sonuç olarak müellif söz konusu eserini Timur'dan önceki zamanda telif etmiş olması da muhtemeldir. Şöyle ki eserini başka bir amaçla yani Muzafferî Hânedanı'na olan yakınlığından dolayı bu hânedana mensup bir devlet adamı için telif etmiş de olabilir. Ancak Timur'un kısa sürede birçok bölgeye hâkim olduğu haberini duyunca söz konusu eserinde birtakım değişiklikler ve ilaveler yaparak zamanı gelince de kendisini sunmuş da olabilir. Bilgi açısından bu gibi durumlarda tarih kayıtları ve methiyeler önemlidir.

24 Eser, 296 varaktan ve 592 sayfadan oluşmaktadır. Her sayfada ise 17 satır var. Her satırda da takriben 7 kelime mevcuttur. Bu bilgilere göre eserde kullanılan kelime sayısı ve dolayısıyla yaklaşık olarak eserin hacmini muhasebe etmek mümkündür.

Pîr Ali Hâfız'dır. Telif tarihi ise 800/1397-1398'dir. Eserin dili Arapçadır. Yazmanın hattı nesih ve hattatın künyesi Ebü'l-Mefâhîr Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. el-Mulakkap li-Şems İbn-i Şihâb el-Îcî olarak kaydedilmiştir. Eserde tezhip, altın, siyah, kırmızı, yeşil, lacivert mürekkepler kullanılmıştır. 1_a-1_b yapraklarında altın ve çeşitli renklerle süslenmiş levha ve başlıklar mevcuttur. Eserin ölçüsü 296x207 ve 189x114 olarak kaydedilmiştir. 295 varak ve 592 sayfa olup her sayfa 17 satırdan oluşmuştur. Eserin cildi siyah meşin kaplı şemseli mikleblidir. Eserin tasnif numarası 297.9, eski kayıt numarası ise 00231 olarak belirlenmiştir.

Eserin Zahriye Kaydı: Eserin başlığı metin yazısından farklı olarak vr. 1_a'nın başında *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr, fî 'ilm-i târîh* (Tarih ilmi ile ilgili *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr*) şeklinde kaydedilmiştir. Yine aynı varakta kitabın Valide Turhan Sultan²⁵ Kütüphanesi²⁶ vakfına ait olduğuna dair bir damga mevcuttur²⁷. Aynı damga levhanın sol tarafı ile birlikte (73_a), boş bırakılan 144_b, 145_a, 198_b, 199_a ve 295_b varaklarında da bulunmaktadır.

Paragraf edilmiş olan kelimelerin önünde "sahha" işareti ilave edilmiştir. Örneğin, müellif veya kâtib'in metinde unutmış olduğu kelimeleri tekrar kaydettiğini "sahha" işareti ile belirtmiştir. Derkenar edilmiş ibarelerin bazıları, düzgün olarak çizilmiş kutuların içinde verilmiştir. Başlıkların bazıları daha büyük yazılmıştır. Yazımda farklı renkte mürekkeplere de yer verilmiştir. Tezhip ve motiflerde daha ziyade lacivert renk kullanılmıştır. Gevherşâd Cami'inde de işlendiği üzere "lacivert rengi" söz konusu dönemin mimarî sanatının sembollerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da özellikle Şâhruh döneminin sanatını vurgulamaktadır.

Kitapta vr. 1_a'da lacivert zeminli büyük bir levha mevcuttur. Bu levhanın bir de başlığı olup sülüs yazısı ile *Hâzâ Kitâb-i Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* olarak kaydedilmiştir. Levhanın ortasında altınlı bir şemse bulunur. Şemsenin etrafında on iki halka ve dört köşesinde de dört halka mevcuttur. On iki halka, Şifilikte İsnâaşeriyye'yi (On iki İmam), etrafındaki dört halka da Hulefâ-yi Râşidîn'i (dört halife) temsil ediyor olabilir. Lacivert zeminin üzerinde altın, kırmızı mavi ve beyaz renklerinden oluşan rengârenk bitkisel motifler işlenmiştir. Sayfanın alt kısmında bir yazı bulunmaktadır. Bu yazıda müellif, kendi künyesini zikrederek eserin kendisine ait olduğunu kaydetmiştir²⁸.

25 Valide Turhan Sultan hakkında bkz. Karaca, 2012, s. 423-425.

26 Kütüphanenin tarihi ile ilgili bilgi için bkz. Erünsal, 2012, s. 426.

27 Mührün üzerindeki metin: "يرجو برحمة ربها السبحان ، والده السلطان غازي محمد خان"

28 "Min ta'likâti'l- el-'abdi'l-fakîr ilellahi el-gani Şems İbn-i Şihâb el-Îcî gafera lehuma."

Valide Turhan Sultan'ın mührünün dışında, *Miftah*'da olduğu üzere II. Beyazid'e (918/1512) ait bir tuğra da bulunmaktadır.

Tespit ettiğimiz üzere fihrist bölümünde olmayıp da metinde başlık olarak mevcut olan bölümlere de rastlanmaktadır.

Eserin birçok yerinde sayfa kenarında bazı kavramlar tashih olunarak metnin yazısından farklı bir yazı ile derkenar edilmiştir. Eserin kâtibi, vr. 204_a'da olduğu gibi bazı başlıklar için İbrahim Sultan ve Baysungur dönemlerinde yaygın nefis hat stili olan Sülüs ve Reyhanî yazısını kullanmıştır. Başlıklar, altın ve diğer bitkisel boyalar kullanılarak çeşitli renklerden oluşan mu'reb nesih yazısı (harekeli nesih yazısı) ile yazılmıştır. Eserin hemen her yerinde ve özellikle başlıklarda, müellif veya hattat'ın sanatsal yeteneğini ortaya koyduğu görülmektedir.

Müellif vr. 65_b-70_b arasında Beyzavî (öl.685/1286), Şerefeddin Zekî (öl.680/1281-1282) ve Adudüddîn İcî (ö.756/1355) gibi meşhur âlimler hakkında bilgi vermektedir. Bu âlimlerin birbirlerinden nakillerde bulduklarını belirtmektedir. Bu noktadan yola çıkarak müellifin dinî görüşünü ve hangi tarikata mensup olduğunu tahmin etmek mümkündür. Ayrıca müellifin kimlerden ders aldığı veya hangi şahsiyetler ile münasebetinin bulunduğu da tespit edilebilmektedir. Bu da müellifin ilmî yetkinliğini ortaya çıkarmak noktasında önemlidir.

Tuhfe'nin önemli özelliklerinden birisi de İslâm âlimleri ile ilgili hazırlanmış olduğu şeceredir (145_a-198_a). Müellif, Peygamber döneminden başlamak üzere Aşere-i Mübeşşire, Hülefa-yi Râşidîn, sahabeler, sahabiyât (sahabelerin eşleri), muhacirler ve ensâr, tabi'în, tebeu't- tâbiîn gruplarını kronolojik olarak vermiştir. Bunlardan bir kısmı yine kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. İlmî açıdan büyük şahsiyetlerden olan Fârâbî (öl.339/650), İbn-i Miskeveyh (ö. 421/1030), İbn Sinâ (ö. 428/1037), Ebû Reyhan Birûnî (öl. 453/1061[?]) ve Efdalüddîn Kâşî (öl. 667/1268-1269[?]) gibi filozof, âlim, müfessir ve kelam âlimlerinden ve eserlerinden bahsettiği gibi onların kısa biyografilerine de yer vermiştir.

Sonuç

Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibi's-serîr, el-İcî tarafından ilmin farklı dallarından pek çok farklı eserin mütalaa edilmesi sonucunda kaleme alınmıştır. Vekâ-yi'nâme türü eserlerin klasik metoduna uygun olarak yaratılış ile başlamıştır. Müteakiben Hz. Adem'den başlayıp Peygamberler tarihi, dinler tarihi ve milletlerin tarihleri ele alınmıştır. Ayrıca İslâm öncesi ve sonrası dönemde

farklı milletlerin kullanmış oldukları takvimler de bahse konu edilmiştir. Hz. Peygamber ile başlayan İslâm tarihi ve Hicrî takvim anlatılmıştır. Sahabeler, tâbiîn, tebeu't-tâbiîn, sufler, müfessirler, hadisçiler, fakihler, edipler, hukemâ ve kelamcılar da ayrı fasıllar hâlinde sunulmuştur. Söz konusu bu gruplara mensup olan pek çok kişinin biyografilerine de yer verilmiştir. Bunların yanı sıra İslâm öncesi ve İslâmî dönemde ayrılıkçı veya aykırı diye tabir edilebilen muhalif zümrelerden de bahsedilmiştir. Hatta tarih boyunca peygamberlik iddiasında bulunan şahıslardan da söz edilmiştir. Bu yönüyle eser, çok özgün bilgiler aktarmamış olsa da bahsini ettiği konulara dair hazırlamış olduğu şecereler ile tablolar ve çizelgeler müstesnadır.

Ayrıca müellifin tarih ilmi ve yazıcılığına dair yapmış olduğu değerlendirmeler ve aktarmış olduğu bilgiler çok önemli olup onun iyi bir tarihçi, edip ve âlim olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumu ele aldığı konuları muntazam bir biçimde ve ustaca anlatmasından da anlamak mümkündür.

Emîr Timur'un saray kütüphanesi için kaleme alınmış olan *Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr* üzerinde yaptığımız çalışmada, eserin gayet düzgün, güzel ve mahirane bir üslup ile yazıldığı anlaşılmaktadır. Sanatsal açıdan da dönemin özgün ve nefis eserlerinden kabul edilebilir. Sayfalarda önceden düzgün biçimde çeşitli renkler ile çerçevelerin çizildiği ve daha sonra da metnin içine yerleştirildiği müşahede edilmektedir. Söz gelimi varak 27_b'de kâtip gereksiz gördüğü ya da sonradan ilave edilebileceğini düşündüğü kimi bilgilerden dolayı sayfayı boş bırakmıştır.

Tuhfetü'l-fakîr ilâ sâhibi's-serîr adlı bu kitap, metodolojik açıdan tarihçiler için önemli olduğu gibi üniversitelerde okutulması gereken bir kaynak niteliğindedir. Müellifin konuları ele alış tarzı ve kullandığı metottan dolayı tarih yazıcılığında ve çalışmalarında istifade edilmesi gereken bir kılavuz eser hüviyetine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zira tarihçinin, tarihî olayları ele alış yöntemi, haberleri değerlendirme tarzı ve yorumlaması cihetinden verdiği bilgiler genel geçer ve ufuk açıcıdır.

Kaynakça

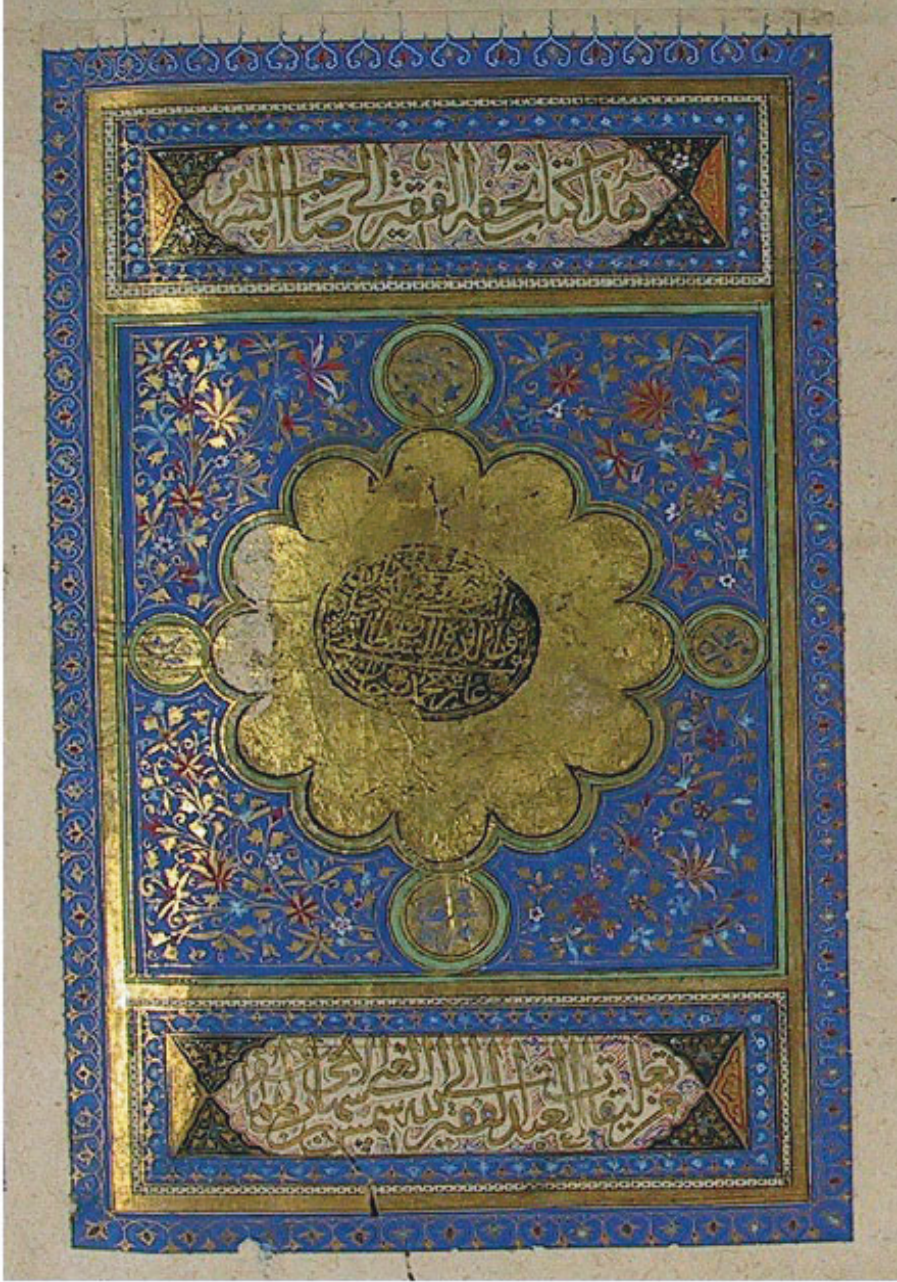
- Abdurrahman Câmî. (1998). *Nefahatü'l-üns*, (Lâmiî ÇelebiÇev.) İstanbul: Marifet Yayınları.
- Ali Şîr Nevâî. (1996). *Nesâyimü'l-muhabbe min şemâyimi'l-fütüvve* (I Cilt).Kemal Eraslan (Haz.).Ankara: Türk Dili Kurumu.
- Aydın, C.-Aydın, G. (1992). *Batlamyus. DİA* (V). (ss. 196-199). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dehuda, Ali Akber. (1377/1998). Benî Esfer. *Lugatnâme* (IV Cilt). (ss. 5038).Tahran: Müessise-yi İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran.
- Dehuda, Ali Akber. (1377/1998). Semeniyeye.*Lugatnâme* (IX Cilt), (ss. 13764-13765). Tahran: Müessise-yi İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran.
- Devletşah. (1382-2003). *Tezkiretü's-şüerâ*. E.G. Brown (Haz.). Tahran: İntişârât-i Esâtîr.
- Erünsal, İ. E. (2012). Vâlide Sultan Kütüphanesi, *DİA* (XLI Cilt). (ss. 426). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsmail Paşa Bağdadî. (1955). *Hediyetü'l-ârifîn, Esmâü'l-müellifîn ve Âsârü'l-müsen-nifîn* (II Cilt) İstanbul: Maarif Matbaası.
- Gürbüz, D. (1999). Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmet Tâhir Bey ve Siyaset'e Mütellik Âsâr-i İslamiyye adlı Risalesi. *Journal of Islamic Research*. XII (1), (58-64).
- Fesâî, Hacı Mirza Hasan Hüseyini. (1388/2009). *Farsnâme-yi Nâsirî* (II Cilt). Tahran: İntişârât-ı Emîr Kebîr.
- Karaca, F. (2012). Turhan Sultan. *DİA* (XLI Cilt). (ss. 423-425). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (2007). *Keşfü'z-zünûn* (I-V Cilt). (R. Balcı Çev.)İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Muhammed b. Abdülkerîm el-Îcî. *Miftahu's-sa'âde fî Kava'idi's-siyâde*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonunda nr. 2086.
- Muhammed b. Abdülkerîm el-Îcî. *Tuhfetü'l- fakîr ilâ sâhibü's-serîr*.Süleymaniye Kütüphanesi Turhan Valide Sultan Koleksiyonu, nr. 231.
- Muhammed b. İbrahim El-Îcî. (2010). *Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibü's-serîr (fî İlmi't-tevârih)*.Hâlid Ahmed el-Molla es-Suveydî (thk.).Dimaşk: Dâr-u Sa'deddîn.
- Nasîrî, J. (1369/1990). *Mu'arrifi-yi Nüşahâ-yi Şâhnâme-yi Firdevsî (Mevrid-i İstinâd-i Müessese-yi Mutalaât ve Tahkîkâtî-i Ferhengî der Kâr-i Tashih-i İlmi ve İntikâdî-i Metn-i Şâhnâme)*.Tahran: Müessese-yi Mutalaât ve Tahkîkâtî-i Ferhengî
- Nizâmeddîn Şâmî. (t.y.). *Zafernâme (Tarih-i Futûhât-ı Emîr Timmur)*. Tahran: Merkez-i Tahkîkât-i Râyânei-yi Ghaimiyeh-yi İsfahan.
- Kehhâle. Ö. R. (t.y.). *Mu'cemü'l-mü'ellifîn* (IV Cilt). Beyrut: Dârü'l-İhyâü't-Turâsü'l-Arabî.
- Pezeşk, M. (1387/2008). *Asr-i Fetret Der İnan Sedehâ-yi Miyâne*.Tahran: İntişârât-ı Kaknus.
- Şerefeddîn Ali Yezdî. *Zafernâme*, Haz. Seyyid Saîd Mîr Muhammed Sadık, tsh. Abdülhüseyin Nevâî, Merkez-i Esnâd-i Meclis, Nâşir-i Dijitali, Merkez-i Tahkîkât-i Râyânei-yi Ghaimiyeh-yi İsfahan.

- Beyânî, Ş. (1345/1966). *Tarih-i Âl-i Celâvir*, Tahran: Çâphâne-yi Dânişgâh-i Tehran.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. *Şakaik-ı numâniye ve zeyilleri*, Haz, Abdülkadir Özcan, I-V, İstanbul: Çağrı Yayınları (1989).
- Yavuz, Y. Ş. (1994). Ehl-i Ehvâ, DİA (X Cilt). (ss. 505-507). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İnternet Kaynakları

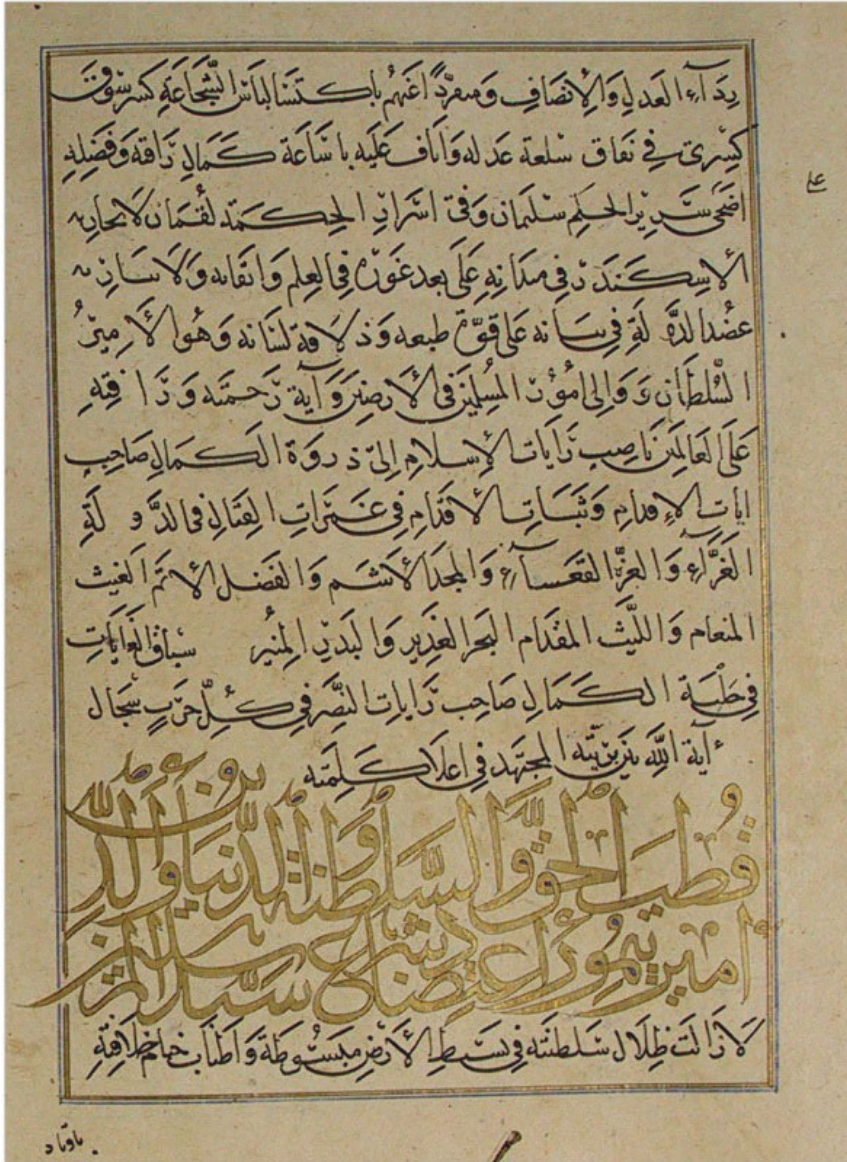
- <http://aghabozorg.ir/search.aspx> (erişim 25.11.2015).
- <http://mushaf.diyaret.gov.tr/#> (erişim 15.12.2015).
- <http://www.islamansiklopedisi.info/> (erişim 15.12.2015)
- www.ghaemiyeh.com (erişim 02.12.2015)
- www.ghaemiyeh.com (erişim 02.12.2015)

Ek-1: *Tuhfetü'l-fakir ilâ Sâhibu's-serîr*[1_a]

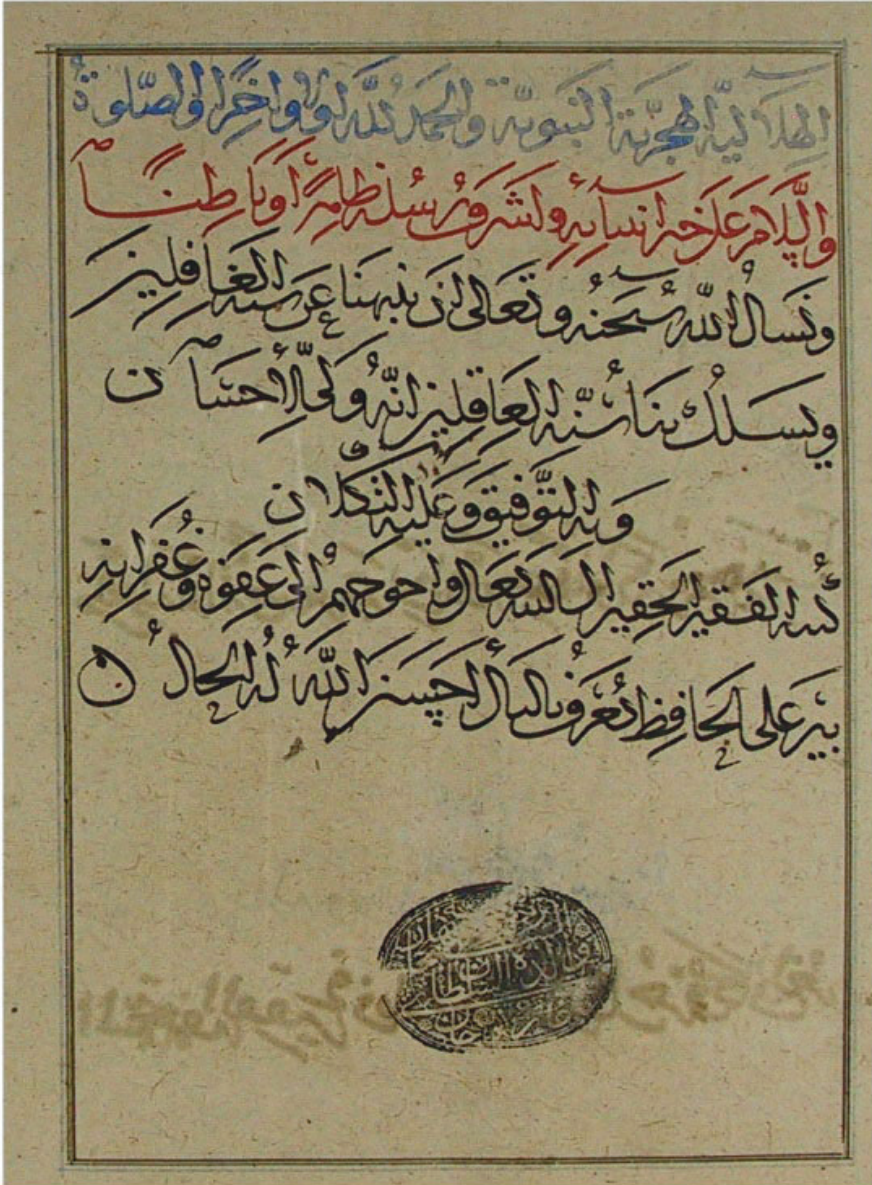

Ek-3: Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibu's-serîr[4_b]

Ek-4: Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibu's-serîr [295.]

Ek-5: Tuhfetü'l-fakîr ilâ Sâhibu's-serîr[295_b]

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE SULAMA FAALİYETLERİNE BİR ÖRNEK: VAN ŞAMRAM KANALI (1935-1970)*

Abdulaziz KARDAŞ**

Öz

Su kaynakları tarihte birçok medeniyetin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Van ve çevresinde hüküm süren Urartu Krallığı, ulaşım, taşımacılık ve sulama alanlarında göl ve akarsulardan yararlanmıştır. Urartulardan zamanımıza kadar gelen önemli eserleri arasında yer alan Şamram Kanalı, kendilerinden sonra bölgeye hâkim olan devletler tarafından da kullanılmıştır.

Cumhuriyet döneminde ülke nüfusunun büyük bir bölümü köylerde yaşamakta ve tarımla geçimini sağlamaktaydı. Köylerin ihtiyaçlarının karşılanması ve tarımda verimi artırmak yeni kurulan devletin önemli hedefleri arasında yer almıştır. Cumhuriyet hükümetleri tarım alanları yakınlarında bulunan su kaynaklarını yapılan kanallarla kuraklık tehlikesiyle karşı karşıya kalan verimli arazilere aktırmıştır. Başvekil İsmet İnönü'nün, Temmuz 1935'te Van'a gelmesi ve Şamram Kanalı'nda incelemeler yapmasıyla hükümetin dikkati buraya yönelmiştir. Yaklaşık 51 km'lik bir mesafeden getirilerek Van ve Havasor ovalarının sulama ihtiyacının karşılanması ile Van'ın tarımsal üretimdeki payı artırılmak istenmiştir. Şamram Kanalı'nın onarımı, temizliği ve geniş alanları sulayacak şekilde uzatılması çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında ödenekler ayrılmış ve ihalelere çıkmıştır. 1970'lere geldiğinde kanalın uzunluğu 60 kilometreye ulaşmış ve suladığı arazi de 15 bin hektarı bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Urartular, Van, Sulama, Şamram Kanalı.

* Bu makale; *Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda (Van-Bitlis-Muş) Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum 2012'de hazırlanan doktora tezinden ve bu tezin Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları tarafından 2015 yılında bastırılan aynı isimli eserden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. a.kardas@yyu.edu.tr

Orcid: [0000-0002-3343-2745](https://orcid.org/0000-0002-3343-2745)

DOI: 10.53440/bad.1392175

Makale Türü: Araştırma Makalesi

(Makale Gönderim Tarihi: 17.11.2023-Makale Kabul Tarihi: 14.12.2023)

Atıf Bilgisi: Kardaş, A. (2023). Cumhuriyet Dönemi'nde Sulama Faaliyetlerine Bir Örnek: Van Şamram Kanalı (1935-1970). *Bingöl Araştırmaları Dergisi* (19), s. 85-96.

AN EXAMPLE OF IRRIGATION ACTIVITIES IN THE REPUBLICAN ERA:

VAN ŞAMRAM CANAL (1935-1970)

Abstract

Water resources have played an important role in the development of many civilizations throughout history. The Urartu Kingdom, which ruled in Van and its surroundings, benefited from lakes and rivers in transportation, transportation and irrigation areas. Şamram Canal, which is among the important works from the Urartians to our time, was also used by the states that dominated the region after them.

During the Republic period, a large part of the country's population lived in villages and made a living from agriculture. Meeting the needs of villages and increasing productivity in agriculture were among the important goals of the newly established state. Republican governments have channeled the water resources located near agricultural areas to fertile lands that are in danger of drought. When Prime Minister İsmet İnönü came to Van in July 1935 and made inspections on the Şamram Canal, the government's attention was directed here. It was aimed to increase Van's share in agricultural production by meeting the irrigation needs of the Van and Havasor plains by bringing them from a distance of approximately 51 km. Work has been carried out to repair, clean and extend the Şamram Canal to irrigate large areas. Within the scope of these studies, funds have been allocated and tenders have been held. By the 1970s, the length of the canal reached 60 kilometers and the land it irrigated reached 15 thousand hectares.

Keywords: Urartians, Van, Irrigation, Şamram Canal.

Giriş

Tarihî süreçte su kaynakları birçok medeniyetin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Van Gölü çevresinde M.Ö. 840-590 yılları arasında hüküm süren Urartu Krallığı, Van Gölü'nde ulaşım ve taşımacılığı geliştirmiş, göller önüne setler kurmuş ve su kaynaklarını yaptığı kanallar vasıtasıyla geniş arazilere akıttırılmıştır. Bu alanda Urartulardan zamanımıza kadar gelen birçok eser bulunmaktadır. Günümüzde de kullanılmakta olan ve üstün mühendislik özelliği ile dikkat çeken Şamram (Semiramis) Kanalı bunlardan biridir. Şamram Kanalı, Kral Menua tarafından M.Ö. 800'lü yıllarda yaptırılmıştı. Kanal, Van'ın önemli su kaynaklarından olan Şamram suyunu sulamada kullanmak amacıyla yapılmıştır. Şamram suyu, kaynağını Gürpınar Kazası'nın 6 km güneybatısında Yukarı Kaymaz (Mecingir) Köyü yakınında bulunan Artos Dağı eteklerindeki bir kayalığın bulunduğu yerden almaktadır (Öğün, 1970, s.8, 16, 28; Belli, 1997, s.11; Son Posta 10 Birinciteşrin 1937; Şamran, 2 Nisan

1952). Urartular, Şamram suyunu Van'a sevk etmek amacıyla 51 km uzunluğunda bir kanal inşa etmiş ve bu kanalla binlerce hektarlık bir araziye sulamayı plânlamışlardı.

Sulama başta olmak üzere Urartu medeniyetinin birçok eseri kendilerinden sonra bölgede hâkimiyet kuran devletler tarafından da kullanılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin son döneminde Van'da Urartulardan kalan sulama yapılarından yararlanılmıştı. 1880'lerde Geniş (Keşiş) Gölü'nün suyunu Van Ovası'nın kuzey kısmına ve Van şehrine akıtmak için çalışmalar yapılmıştır. 1895'te Geniş (Keşiş) gölünün önüne kurulan setten akıtılan sularla Doni, Şoşanis, Yedikilise, Kurubaş köyleri arazisi ile Van şehrinin güneyinde Şamram Kanalı'nın üst kısımlarında kalan arazinin sulandığı bilinmektedir (Öğün, 1970, s.26-27).

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde 1913 ve 1914 yıllarına ait Van Valisi Tahsin Bey ve Van Vilâyeti Meclis-i Umumi üyeleri tarafından imzalanarak Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen "Vilâyetin Hususî Bütçesinde", harcamaya kalemleri ve bunların gerekçelerine yer verilmişti. Bütçede üçüncü sırada Sıhke ve Doni göllerinden yararlanma ile Şamram Kanalı'nın tamiri için yapılacak harcamalara değinilmiştir. Söz konusu göllerin genişletilmesi ve temizlenmesi ile Şamram Kanalı'nın tahrip olan kısımlarının onarılması, masraflarına karşılık olarak bir defaya mahsus olmak üzere arazi sahiplerinden beşer kuruş alınması teklif edilmişti. Şehrin bağ ve bahçelerinin suya olan şiddetli ihtiyacı ve toprağının cinsi nedeniyle bunların 7-8 defa sulanması gerektiği vurgulanmıştı. Bu nedenle söz konusu göllerin temizliği ve genişletilmeleri ile kanalın onarımı için bir defalık olan bu teklifi, bütün arazi sahiplerini memnun edeceği ve bu meblağı kolaylıkla ödeyeceği belirtilmişti (BOA, İ-DH, 1503.30.).

Cumhuriyet Dönemi'nde Şamram Kanalı İçin Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyet döneminde ülke nüfusunun büyük bir bölümü köylerde yaşamakta ve tarımla geçimini sağlamaktaydı. Bu nedenle köylerin ihtiyaçlarının karşılanması, tarımda ürün çeşitliliğini ve verimini artırmak yeni kurulan devletin önemli hedefleri arasında yer almıştı. Cumhuriyet hükümetleri tarıma uygun olup sel ve su taşkınlarına açık olan arazinin yapılacak bentler vasıtasıyla korunmasını önemli bir görev olarak ele almıştı. Ayrıca, tarım alanları yakınlarında bulunan su kaynakları yapılan kanallarla kuraklık tehlikesiyle karşı karşıya kalan verimli arazilere akıttırılmıştı (Bayındırlık İşleri Dergisi, S: 5, Birinciteşrin 1940, s.133.).

Başvekil İsmet İnönü, Temmuz 1935'te doğu ve güneydoğu vilâyetlerini de kapsayan bir seyahate çıkmıştı. Bitlis'ten sonra Van'a geçen İnönü, burada yaptığı incelemelerin bir bölümünü Şamram Kanalı'na ayırmıştı (Ulus, 12 Temmuz 1935.). İnönü, Şamram Kanalı'nın Havasor (Gürpınar) Deresi ile birleştiği yerde bir köprü yapılmasını istemişti. Başvekil İnönü, günlüğünde Şamram Kanalı'na şu şekilde yer vermişti; *"Şamram suyu, Havasor Ovası'nın aşağı kısmını, Edremit-Van Ovası'nı ve Gevaş'ı sulayan vasıta, tamir ister"*. (İnönü, 2001, s.169; Kardaş, 2015:257). İnönü, seyahatinden sonra hazırlayıp Atatürk'e sunduğu raporunda Van'ın sulama meselesi ve Şamram suyu hakkında önemli bilgilere yer vermişti. Raporda Van'ın geniş ve muhacirleri yerleştirmeye uygun şartları taşıdığı, şehrin arazisinin sulak olduğu ve halkın eskiden beri sulamaya alışkın olduğunu belirtmişti. Raporda, Van'da çeşitli su kaynakları ve akarsuların kanallar vasıtasıyla güçlü bir sulama düzeninin kurulduğu, ancak bunların çoğunun istenilen miktarda suyu taşıyamayacak kadar tahrip olduğu ve onarım masraflarının az olduğunu vurgulamıştır. Buradaki su kaynaklarının en eski ve önemlisinin Şamram olduğu, kaynağından oldukça gür bir şekilde çıkan bu su kanal vasıtasıyla Edremit'e ve Van civarına gelebildiği ve diğer bir kanalla Havasor'un güneyinden Gevaş'a kadar gittiği, Şamram ve Van'daki diğer kanalların tamirinin 100-150 bin liraya mal olacağı vurgulanmıştı (Yeşiltuna, 2007, s.369.). Şamram suyunun yaklaşık 51 km'lik bir mesafeden getirilerek Van ve Havasor ovalarının sulama ihtiyacının karşılanması ile Van'ın tarımsal üretimdeki payı artırılmak istenmişti. Şamram kanalı ile sulama sorununu çözme ve çok geniş bir bölgede verimli sonuçların alınması planlanmıştı (Son Telgraf, 16 Eylül 1938).

Başvekil İsmet İnönü'nün seyahatinden sonra Nafia Vekâleti Sular Umum Müdürlüğü, İnönü'nün raporunda yer alan sahalardan olan Van, Diyarbakır ve Midyat'ta sular hakkında incelemelerde bulunmak üzere, Sular Umum Müdürlüğü İnşaat Fen Heyeti Baş Mühendisi Ratıp ve Umum Müdür Muavini Namık beyler görevlendirilmişti. Bu uzmanlar yaptıkları incelemeler hakkında gerekli raporları hazırlayarak 5 Aralık 1935'te Nafia Vekâleti'ne sunmuşlardı. Nafia Vekâleti de 12 Aralık 1935'te söz konusu raporları Başvekil İsmet İnönü'ye sunmuştur. Raporların Van hakkında olan kısımlarında şehrin sulama, su kuvvetinden elektrik üretme ve içme suyu olmak üzere üç sorunun olduğu vurgulanmıştı. Konumuz olan sulama hakkında, birçok kaynaktan beslenen Şamram suyunun zamanında açılan iki arka bir taraftan Van Ovası'na ve diğer taraftan Havasor Ovası'ndan Gevaş üzerine indirilmiş olduğu, bu kanallar vasıtasıyla bu iki ovanın sulanması işinin çok eski zamandan beri temin edildiği belirtilmişti. Raporda bu kanalların suyunu temin eden Şam-

ram'ın kaynağında suyun miktarının saniyede 10 metreküp olduğu tespit edildiği, ancak mevcut kanallar zamanla harap olduğu ve tarlalarını sulamak isteyen köylüler tarafından bu kanalların hemen her yerinde yarıklar meydana getirildiği, bu nedenle kanalların taşıdığı su miktarının azaldığına yer verilmişti. Her iki ovanın sulanmasına yetecek miktarda suyu taşıyabilecek hâle getirmek için kanallarda gerekli genişletme ve onarımların yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Van Ovası'na gelen ve uzunluğu 51 km olan kanalın yaklaşık 7000 hektar araziye sulayabilecek bir kapasitede olması, Edremit civarında kanalın gerekli suyu taşıyabilecek şekilde genişletilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Raporda Havasor Ovası'nın sol tarafından geçerek Gevaş'a giden ve 20 km uzunluğunda olan kanalın sulayacağı sahanın da 5000 hektar olduğu vurgulanmıştı. Bu kanalların onarılması, sel sularının kanal yataklarını bozmayacak şekilde yapılması, kanalların kaynağında su alma tertibatının inşası ve sulama şebekesine suyu almak üzere ana kanal üzerinde kapaklar inşası dâhil olmak üzere bu işin 300 bin liraya mal olacağı tespit edilmişti (BCA, 030.10.157.106.16.;Kardaş, 2012:232; Kardaş, 2015:258).

26 Mayıs 1936'da TBMM'de 1936 yılı Nafia Vekâleti Bütçesi görüşülürken Nafia Vekili Ali Çetinkaya Bey, diğer seneleri de kapsamak üzere bir milyon liralık ödenek verildiği takdirde, bunun 300 bin lirasının Van'da Samram Kanalı için kullanılacağını söyledi (TBMM ZC, D:5, C:11, (27.5.1936), s.257; Bayındırlık İşleri Dergisi, S:1, Haziran 1936, s.14; Tan, 28 Mayıs 1936; Ulus, 28 Mayıs 1936; Anadolu, 29 Mayıs 1936.). 18 Ağustos 1936'da çıkarılan bir kararnâme ile Van, Erzincan ve Çarşamba ovalarının etüt, inşaat ve diğer işlerinde harcanmak üzere 300 bin liralık bir ödenek verilmişti (BCA. 030.18.01.02.67.69.17.).

Nafia Vekâleti'ne bağlı olan Van Su İşleri Etüt Heyeti Şefliği, 28 Kasım 1936'da Şamram sulama kanalının hafriyat ve inşaatı için ihale duyurusu yapmıştı. Bu işlerin keşif bedeli 35.505 lira 74 kuruş olarak belirlenmişti (Cumhuriyet, 28 İkinciteşrin 1936.). Su İşleri Etüt Heyeti Şefliği, daha önce ihale duyurusu yapılan Van Şamram Kanalı inşaatı için talip çıkmadığından aynı şartlar dâhilinde 5 Şubat 1937'de yeniden ihale ilanı vermişti (Cumhuriyet, 5 Şubat 1937.). Söz konusu şefliğin, verdiği ihale ilanında da talipli çıkmayınca 13 Şubat 1937'de aynı ilanı tekrar yayınlamak zorunda kalmıştı (Ulus, 13 Şubat 1937.).

1937'de Nafia Vekâleti'ne bağlı bir birim olarak Su İşleri İdaresi kurulmuş ve büyük sulama programlarının uygulanmasına geçilmişti. Bu bağlamda yurdun her yerinde çalışmalara başlanmıştı. Bir taraftan eldeki büyük işle-

rin bitirilmesine çalışılırken diğer taraftan da yeni işlerin projeleri yapılmıştı (Kardaş, 2012: 233; Kardaş, 2015:259). Nafia Vekâleti'nin Şu İşleri İdaresi, Van'ın bağ ve bahçelerini sulayan tarihî Şamram Kanalı'nın onarılması işine de önem vermişti. Su işleri mühendisleri kanalın modern bir şekilde yeniden yapılması için 1936'dan itibaren yoğun çalışmalara başlamış ve nihayetinde kanalın dört kısım hâlinde inşası kararlaştırılmıştır (Son Posta 10 Birinciteşrin 1937.). Bu bağlamda üzerinde çalışılan Şamram Kanalı'nın birinci 15 kilometresinin yapımı tamamlanmış ve kanalın ikinci kısmını oluşturan diğer 15 kilometrenin de projesi hazırlanarak ihale edilmiştir. Burada da inşaaat devam edilmiş ve kanalın kalan son kısımlarının projelerinin hazırlanmasına başlanmıştı (Ulus, 12 Ağustos 1937; Haber, 25 Ağustos 1937.). Nihayetinde diğer iki kısmın projeleri de hazırlanarak Nafia Vekâleti'ne gönderilmişti. Kanalın tamamının inşaaatı bittiğinde, geçtiği sahalara vereceği su miktarı saniyede 4,5 metreküpe ulaşacak ve Gevaş ile birlikte sulayacağı arazi de 12 bin hektarı bulacaktı (Son Posta 10 Birinciteşrin 1937; Son Posta, 3 Nisan 1937).

Ekim 1937'de Van ve Havasor ovalarının Şamram suyu ile sulanmasına ait olan etütler bitmiş ve yeni projeler hazırlanmıştı (Bayındırlık İşleri Dergisi, S: 5, Birinciteşrin 1938, s.379.). Bu projelerden Edremit'e kadar olan 78.898 liralık kanal kısmı iki parça olmak üzere ihale edilmiş ve inşaaat başlanmıştı. Diğer kısımların ihalesi bu kısımlar için verilecek ödenek dâhilinde olmak üzere sonraki dönemde yapılacaktı (Bayındırlık İşleri Dergisi, S: 5, Birinciteşrin 1937, s.268; Ulus, 21 Sontesşrin 1937.). Sağlanan bu ödenekle Şamram Kanalı'nın yıkılan kısımları onarılmış ve sel sularıyla dolan kısımları da temizlenmiştir (TBMM ZC. V/18, İ: 65, (26.5.1937), s.267.).

Tarımın gelişmesi ve Van'ın kalkınmasında son derece önemli bir rol oynayan Şamram Kanalı'nın tamir işleri II. Dünya Savaşı yıllarında da devam etmiş ve Hükümet kanalın yapımına verdiği desteği sürdürmüştü. 1941 mali yılında Şamram Kanalı'nın her iki tarafının doldurularak yapılması amacıyla Bayındırlık Bakanlığı 4.197 liralık bir ödenek vermişti (Bayındırlık İşleri Dergisi, S: 7, Birincikânun 1941, s.99; Kardaş, 2012: 311; Kardaş,2015:340). Bu ödeneğin yetersiz kalması üzerine yine Bayındırlık Bakanlığı, 1943 mali yılı bütçesinden kanalın inşaaatı ve diğer masrafları için 150 bin liralık bir ödenek daha ayırmıştı (TBMM ZC, D:7, C:5, İ. 56, (17.9.1943), Sıra Sayısı:143, s.6; T.C. Resmî Gazete, 23 Eylül 1943, Sayı: 5515). Van Valiliği de Temmuz 1944'te Şamram Kanalı'nın 3. kısmının inşaaatı işini ihaleye çıkarmıştı. Keşif bedeli 149.970 lira 64 kuruş olarak belirlenmişti (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1944; Cumhuriyet, 20 Temmuz 1944.).

1945'te Şamram Kanalı'ndan getirilen suyun idaresi için bir birlik kurulmasına başlanmış ve bu amaçla 16 Temmuz 1945'te Van Belediyesi'nde Vali Gaffur Soylu başkanlığında bir toplantı yapılmıştı. Birliğe şehirden ve civardaki köylerden üyeler alınarak bir idare heyetinin oluşturulması kararlaştırılmıştı. Kurulacak birlik, Şamram suyunun arazi sahiplerine düzenli bir şekilde verilmesini sağlayacak ve bunun karşılığında alacağı ücretleri bankaya yatıracaktı (Van, 21 Temmuz 1945; Kardaş, 2015:341.). Böylece şehrin sulama suyu olan Şamram'ın daha yararlı bir şekilde kullanılması sağlanmış olacaktı.

1945 Van Depremi'nden sonra Van'a gelen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Van'ın su işlerini halletmek amacıyla, Van Su İşleri Müdürü'nü kabul ederek Şamram Kanalı hakkında detaylı bilgi almıştı (Aydın Tarihi, S: 140, Temmuz 1945, s.10.). İnönü, su işleri ile yakından ilgilenmiş ve Şamram Kanalı'ndaki çalışmaları takip etmişti (Bugün, 25 Temmuz 1945.). Kanalin onarılarak açılmasından sonra İnönü, Vali Gaffur Soylu'ya (İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 2724.) kutlama ve hayırlı olması dileklerini göndermişti (Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/2-5, F: 287.). Şamram Kanalı'nın açılması ile bu sudan geniş ölçüde faydalanma imkânı elde edilmişti (Vakit, 8 Temmuz 1946).

Şamram Kanalı'nın Van'a sağladığı faydaları göz önünde bulunduran Hükümet, buraya 1946'ya kadar büyük miktarda para harcamış ve kanalı tamir ve bazı yerlerini yeniden yapmak suretiyle ıslah etmişti. Bu işler için Bayındırlık Bakanlığı, Van Bayındırlık Müdürlüğü'ne 300 bin liralık bir ödenek vermişti (Van, 6 Mart 1946.). 1946 yılı sonunda Şamram sulama kanalının tahrip olan kısımlarının yapımı tamamlanmış ve işletmeye açılmıştı. 18 köy ile Van merkezindeki arazilerin tümü buradan sağlanan su ile sulanma imkânına kavuşmuştu (Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/13-9, Fihrist No: 8856.).

Şamram Kanalı yapım onarım giderleriyle Van hudutları dâhilinde bulunan bataklık ve suların ıslahı giderleri için 1946 bütçesinden devredilen 250 bin liralık ödeneğin 200 bin lirası alınmıştı. Bu paranın yetmemesi üzerine 1948 malî yılı bütçesine 150 bin liralık bir ödenek konulmuştu (TBMM TD. VIII/8, B: 23, (26.12.1947), s.218.). Ayrıca bu yılın bütçesine Şamran Suyu'nun getirilmesi ve Van'daki bataklıkların kurutulması için Bayındırlık Bakanlığı'nca 50 bin liralık bir ek ödenek ayrılmıştı (TBMM TD. VIII/16, B: 48, (21.2.1949), s.159; Van Sesi, 30 Mart 1948.). Söz konusu ödeneklere rağmen buradaki işlerin tamamlanamayan kısımları Doğu İleri Kalkınma Prog-

ramı çerçevesinde yapılmasına karar verilmişti (TBMM TD. VIII/15, B: 29, (10 Ocak 1949), s.35-36; Kardaş, 2015:423-424).

Şamram Kanalı üzerindeki çalışmalar 1950'den sonra yani Demokrat Parti (DP) döneminde de devam etmişti (Van Sesi, 8 Temmuz 1948; Zafer, 6 Ekim 1951; Çeliker, Van Postası, 2 Temmuz 1953.). Kanal, Van'ın sulama sorununu önemli ölçüde çözmüştü (BCA. 030.10.157.106.16; Devlet Su İşleri, 1994. s.3.). Van Belediye Başkanı Şükrü Köserisoğlu, doğu seyahatine çıkan ve 3 Ağustos 1951'de Van'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a Van halkının taleplerini iletmişti. Bu talepler arasında Şamram Kanalı'nın daha geniş alanları sulamasını sağlamak amacıyla kanalın uzatılması ve kanal için gerekli onarım ve ıslah çalışmalarının yapılması yer almıştı (Cumhurbaşkanlığı Celâl Bayar Arşivi, Yer No: 3/3-26., Fihrist No: 1451-19.). 1953'te kurulan Devlet Su İşleri (DSİ)'ne, Şamram Kanalı'nın ıslahı konusunda talimat verilmişti. Bu bağlamda DSİ, sonraki yıllara da yaydığı çalışmalarında kanalın su kaybının önlenmesi ve bakımının kolaylaştırılması amacıyla betonlanmasını kararlaştırmıştı.

1970 yılına kadar Şamram Kanalı'nın daha geniş alanların sulaması amacıyla yapılan eklemelerle kanalın uzunluğu 54 km'ye ulaşmıştır. Kanalın bazı kısımlarında DSİ tarafından küçük ıslahat yapılmış, bazı kısımları da su kaybını önlemek gayesiyle beton kaplanmıştır. Bu dönemde Akköprü Deresine kadar uzatılmış bulunan kanal eskiden Kurubaş Deresine dökülüyordu ve 3 km kadar daha kısaydı. 1970'lerin başında hazırlanan yeni bir proje ile kanalın 6,5 km daha uzatılarak İskele Köyü-Van yolu ile Kalecik-Beyüzümü arasında kalan arazinin de bir kısmını suladıktan sonra Van Gölüne dökülmesi plânlanmıştı. Bu sayede Van üst plato sulama tesisleri tarafından sulanması beklenen ve fakat suyun yetersizliği yüzünden sulanamayan arazinin bir kısmını yine Şamram Kanalı'ndan sulamanın mümkün olacağı düşünülmüştü (Öğün, 1970, s.12). Böylece Şamram Kanalı'nın uzunluğu da 60 km'yi bulacaktı.

Sonuç

Su kaynaklarının ulaşım, taşımacılık ve sulamada kullanılması tarihte birçok medeniyetin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Van ve çevresinde hâkimiyet kuran Urartular, kaynak sularını bent veya kanallar vasıtasıyla verimli tarım alanlarını sulamışlardır. Urartulardan zamanımıza kadar gelen Şamram Kanalı, kendilerinden sonra bölgeye hâkim olan devletler tarafından da kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde ülke nüfusunun büyük çoğunluğu köylerde yaşamış ve tarımla geçimini sağlamıştır. Köylerin ihtiyaçları-

nın karşılanması ve tarımda verimi artırmak yeni kurulan devletin önemli hedefleri arasında yer almıştır. Cumhuriyet hükümetleri tarım alanları yakınlarında bulunan su kaynaklarını yapılan kanallarla kuraklık tehlikesiyle karşı karşıya kalan verimli arazilere akıttırmıştır. Başvekil İsmet İnönü'nün, Temmuz 1935'te Van'a gelmesi ve Şamram Kanalı'nda incelemeler yapmasıyla hükümetin dikkati buraya yönelmiştir. Sular Umum Müdürlüğü kanalın incelenmesi için bir heyet görevlendirmiştir. Heyetin raporları dikkate alınmıştır. Başvekil İnönü'nün ilgisi, hükümetin ve Van Valiliği'nin çalışmaları eski kanalın tekrar faaliyete geçmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Vilâyet ve Nafia Vekâleti bütçelerinden ayrılan ödeneklerle kanalın onarım ve ıslah çalışmaları başlatılmıştır. Şamram Kanalı vasıtasıyla Van ve Havasor ovalarının sulama ihtiyacının karşılanması ile Van'ın tarımsal üretimdeki payı artırılmak istenmiştir. Şamram Kanalı'nın onarımı, temizliği ve geniş alanları sulayacak şekilde uzatılması çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında ödenekler ayrılmış ve ihalelere çıkmıştır. Şamram Kanalı'nın tamir işleri II. Dünya Savaşı ve Demokrat Parti dönemlerinde de devam etmiştir. 1970'lere gelindiğinde kanalın uzunluğu 60 km'ye ulaşmış ve suladığı arazi de 15 bin hektarı bulmuştur.

Kaynakça

1) Arşiv Belgeleri

BCA, 030.10.157.106.16.

BCA. 030.18.01.02.67.69.17.

BOA, İ-DH, 1503.30.

Cumhurbaşkanlığı Celâl Bayar Arşivi, Yer No: 3/3-26., Fihrist No: 1451-19.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/13-9, Fihrist No: 8856.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/2-5, F: 287

İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No: 2724.

2) Resmî Yayınlar

Ayın Tarihi, S: 140, Temmuz 1945.

Cumhuriyetin Yetmişinci Yılında Devlet Su İşleri, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Teknoloji Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, (Teknik ve Kültürel Değerleriyle) Tarihi Sulama, Su Depolama, Taşkın Koruma Tesisleri, Ankara 2009.

TBMM ZC, D:5, C:11, İ: 69, (27.5.1936).

TBMM ZC. V/18, İ: 65, (26.5.1937).

TBMM ZC, D:7, C:5, İ. 56, (17.9.1943), Sıra Sayısı:143.

T.C. Resmî Gazete, 23 Eylül 1943, Sayı: 5515.

TBMM TD. VIII/8, B: 23, (26.12.1947).

TBMM TD. VIII/15, B: 29, (10 Ocak 1949).

TBMM TD. VIII/16, B: 48, (21.2.1949).

3) Yerel ve Ulusal Gazeteler

Anadolu,

Bugün

Cumhuriyet

Haber

Son Posta

Son Telgraf

Şamran

Tan

Ulus

Vakit

Van

Van Postası

Van Sesi

Zafer

4) Gazete Haberleri ve Başvuru Eserler

“Anadolu’da Sular Feyiz ve Bereket Menbaı Oluyor”, Haber, 25 Ağustos 1937.

“Diyarbakir-Van Treni”, Son Posta 10 Birinciteşrin 1937.

“Diyarbakir-Van Treni”, Son Posta 10 Birinciteşrin 1937.

“Diyarbakir-Van Treni”, Son Posta, 10 Birinciteşrin 1937.

“Van Kalkınma ve Gelişme Yolunda”, Vakıf, 8 Temmuz 1946.

“Van Valiliğinden”, Cumhuriyet, 15 Temmuz 1944.

“Van Valiliğinden”, Cumhuriyet, 20 Temmuz 1944.

“Yurdun Türölü Yerlerinde Büyük İşler Başarıldı”, Ulus, 12 Ağustos 1937.

Belli, O. (1997). *Doğu Anadolu’da Urartu Sulama Kanalları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Çeliker, C. (1953). “Şehrin Su Davası”, Van Postası, 2 Temmuz.

İnönü, İ. (2001). *Defterler I (1919-1973)*, Hazırlayan: Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kardaş, A. (2012), Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında (Van-Bitlis-Muş) Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950), Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılan Doktora Tezi, Erzurum 2012.

Kardaş, A. (2015), Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Öğün, B. (1970). *Van’da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamram (Semiramis) Kanalı*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Ankara, Anadolu Yayınevi.

T.C. Bayındırlık Bakanlığı, Bayındırlık İşleri Dergisi, S: 5, Birinciteşrin 1937.

T.C. Bayındırlık Bakanlığı, Bayındırlık İşleri Dergisi, S: 7, Birincikânun 1941.

T.C. Bayındırlık Bakanlığı, Bayındırlık İşleri Dergisi, Yıl:5, S: 5, Birinciteşrin 1938.

Yeşiltuna, S. (2007). *Resmî Kanun, Kararname, Rapor ve Tutanaklarla Atatürk ve Kürtler*, İstanbul: İleri Yayınları.

Ekler

Ek:1) Artos Dağı eteklerinde Şamram suyunun kaynağı.(Öğün, age, s.52)

Ek:2) Şamram Kanalı'nın güzergâhı (Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Tarihî Sulama, Su Depolama, Taşkın Koruma Tesisleri, Ankara 2009, s.22.)

